

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Ο Μεταπολεμικός Σχεδιασμός της
Δυτικοευρωπαϊκής Άμυνας 1946-1957:
Σύμφωνο των Βρυξελλών, ΝΑΤΟ, ΕΑΚ,
Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση, ΕΟΚ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ευάγγελος Κολόβης

Αθήνα, 2018

Τριμελής Επιτροπή

Μαρία – Ελένη Κοππά Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Κολλιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χαρά Καραγιαννοπούλου Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Ευάγγελος Κολόβης, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση πτυχιακής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

Στην γυναίκα μου Μαριάννα

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΑΚ: Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα
ΕΚΑΧ: Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΚΑΕ: Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας
ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΕΣΣΔ: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΔΕΕ: Δυτικό Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΠΚ Ευρωπαϊκής Πολιτική Κοινότητα
ΕΖΕΣ: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών
Ευρωπαϊκή Ένωση Πληρωμών (ΕΡΕ)
Χριστιανοδημοκρατικής Ένωσης (ΕΡΕ)
Χριστιανική Κοινωνική Ένωση (ΕΡΕ)
SPD Sozialdemokratische Partei Deutschlands
ΕΡΕ: European Recovery Program
ΕΡΕ: Economic Cooperation Administration
ΕΡΕ: European Payments Union
ΕΡΕ: European Atomic Energy Commission
Benelux: BElgium, Netherlands LUXemburg
NATO: North Atlantic Treaty Organisation

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την σύζυγο μου,
για την απεριόριστη υπομονή και την κατανόησή της, όλα αυτά τα χρόνια
για τις συχνές απουσίες μου, λόγω των επαγγελματικών μου υποχρεώσεων.

Επιπλέον, όλους τους καθηγητές μου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο
για τις πολύτιμες γνώσεις που μου πρόσφεραν, κατά τη διάρκεια του μεταπτυχιακού,
πέρα από την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων,
διευρύνοντας με αυτό τον τρόπο τους ορίζοντες μου.

Περιεχόμενα

Περίληψη	8
Εισαγωγή	12
Σκοπός	13
Προϋποθέσεις	13
Κεφάλαιο 1 ^ο . Το τέλος του Β΄ ΠΠ και το διαμορφούμενο ευρωπαϊκό περιβάλλον ..	15
1.1 Γενικά	15
1.2 Η Ευρώπη ανάμεσα σε παλαιές και νέες απειλές	17
1.3 Ο Ψυχρός Πόλεμος, η Κρίση του Βερολίνου, το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ	21
Κεφάλαιο 2 ^ο . Η στρατηγική ανασυγκρότησης των Μεγάλων Δυνάμεων μετά το τέλος του Β΄ ΠΠ	29
2.1 Η μεταπολεμική ΕΣΣΔ	30
2.2 Η μεταπολεμική Βρετανία	34
2.3 Η μεταπολεμική Γερμανία	41
2.4 Η μεταπολεμική Γαλλία	46
2.5 Οι ΗΠΑ μετά τον πόλεμο	51
Κεφάλαιο 3 ^ο . Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Άμυνα	58
3.1 Γενικά	58
3.2 Το Σύμφωνο των Βρυξελλών	59
3.3 Η ίδρυση του NATO	61
3.4 Η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ)	67
3.5 Η πρωτοβουλία για την ίδρυση Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας (ΕΑΚ)	72
3.6 Το Σχέδιο Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα (ΕΠΚ)...	80
3.7 Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση	84
3.8 Οι αδυναμίες του Οράματος της «πολιτικής Ευρώπης: ο γαλλογερμανικός πυρήνας	87
3.9 Η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ)	89
Κεφάλαιο 4 ^ο . Συμπεράσματα	95
Πηγές - Βιβλιογραφία	99
Πηγές	99

Βιβλιογραφία 99

Περίληψη

Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940, κυκλοφορούσαν διάφορες ιδέες για τη μορφή που θα εξελάμβανε μία ενοποιητική προσπάθεια στην Ευρώπη: ορισμένοι υποστήριζαν τη δημιουργία άμεσα ενός ενιαίου ομοσπονδιακού κράτους, ενώ άλλοι την συνομοσπονδία, την στενή δηλαδή εναρμόνιση των πολιτικών των διάφορων ανεξάρτητων δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Τελικά η μεταπολεμική εξέλιξη της Ευρώπης βασίστηκε σε δύο αλληλένδετες διαδικασίες: αφενός στην συνδυασμένη απελευθέρωση των εθνικών ευρωπαϊκών οικονομιών και την προώθηση του εκδημοκρατισμού και αφετέρου στην «εκχώρηση» του επίμαχου ζητήματος της ασφάλειας σε θεσμούς κυριαρχούμενους από τις ΗΠΑ.

Οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ, οι πραγματικοί νικητές του πολέμου, ήταν οι νέες Μεγάλες Δυνάμεις, με προτεραιότητες εντελώς διαφορετικές. Στο σενάριο μιας σοβιετικής επικράτησης στην Κεντρική Ευρώπη, ανέκλυτε το ενδεχόμενο, αν όχι η βεβαιότητα, του σοβιετικού ελέγχου στο σύνολο της ευρασιατικής χερσαίας μάζας - και στην περίφημη «παγκόσμια νήσο» που θα καθόριζε την παγκόσμια ηγεμονία. Στον αντίποδα, για τον Στάλιν, μια αναβιωμένη Γερμανία θα αποτελούσε προφανή υποψήφιο για την επανάληψη της ναζιστικής εισβολής του 1941, αυτή τη φορά με την αρωγή της Δύσης.

Με αφετηρία την ίδρυση και λειτουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) και τη θεσμοθέτηση της ευρω-ατλαντικής συνεργασίας μετά τη σύσταση του ΝΑΤΟ, εξετάζονται οι αντιλήψεις που κυριάρχησαν στις αρχικές Ευρωπαϊκές διαπραγματεύσεις ως προς την ζεύξη της αμυντικής, οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης. Τα τρία καίρια ζητήματα που ταλάνιζαν τότε την ενοποιητική διαδικασία, το «γερμανικό ζήτημα», η αποτελεσματική αποτροπή της σοβιετικής απειλής και η διχογνωμία ως προς τον βαθμό υπερεθνικότητας των κοινοτικών θεσμών, συνιστούν βασικές διαστάσεις της παρούσας ανάλυσης. Παράγοντες-κλειδιά για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αποτέλεσαν η αδυναμία των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών, η ανάγκη εύρεσης λύσης στο Γερμανικό πρόβλημα και η διεθνής πολιτική κατάσταση.

Η ολοσχερής ήττα της Γαλλίας από τη Γερμανία την έκαναν να συνειδητοποιήσει τις αδυναμίες της και την ανικανότητα της να την αντιμετωπίσει σε νέα σύγκρουση. Η κατεστραμμένη και διαιρεμένη Γερμανία καταλάβαινε ότι δεν είχε την δυνατότητα να επιβληθεί ένοπλα στην Ευρώπη. Η Βρετανία αν και νικήτρια δύναμη, εξήλθε από τον πόλεμο οικονομικά και πολιτικά εξουθενωμένη. Η κλιμάκωση της έντασης στη Ευρώπη, με αποκορύφωμα τον αποκλεισμό του Βερολίνου από τη Σοβιετική Ένωση το 1948, ώθησε

τους Αμερικανούς να εμπλακούν ενεργά στις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Δύο ήταν οι βασικοί λόγοι για τους οποίους οι αμερικανοί επέμεναν στην ενσωμάτωση των Γερμανών. Ο πρώτος η σημασία που απέδιδαν στην γερμανική οικονομία για την εδραίωση ενός στερεού διεθνούς οικονομικού συστήματος. Ο δεύτερος ήταν πολιτικο-αμυντικός, δηλαδή η εκτροπή στον ψυχρό πόλεμο και η διαίρεση της Ευρώπης σε ανατολή – δύση. Η διεύρυνση, αναδιοργάνωση και παγίωση του NATO (1950-1954), συνδυάστηκε με την αναπροσαρμογή του ευρωπαϊκού μοντέλου ασφαλείας και άμυνας στις νέες συνθήκες.

Η ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ήρθε να καλύψει το κενό που άφηνε πίσω της η καταστροφική αποτυχία του εθνικισμού. Κάλυπτε επίσης επείγουσες ανάγκες επιβίωσης σε μια Ευρώπη που κατανοούσε πλέον την έννοια του όρου αλληλεξάρτηση. Το ζητούμενο για τους αρχιτέκτονες της ευρωπαϊκής ενοποίησης ήταν να μεταβάλουν τα δεδομένα, τις βαθιά ριζωμένες νοοτροπίες και προκαταλήψεις των Ευρωπαίων. Οι μακρόσυρτες διαπραγματεύσεις 1951-1954 πέρα από τις αδυναμίες που ανέδειξαν, καλλιέργησαν και τον προβληματισμό για τους δρόμους που ανοίγονταν στην ιδέα της ενοποίησης.

*Λέξεις -κλειδιά: Μεταπολεμική Ευρώπη, Ευρωπαϊκή Ανοικοδόμηση, Ψυχρός Πόλεμος,
Γερμανικός Επανεξοπλισμός, Ευρωπαϊκή Ένωση*

Abstract

The post-war design of Western European defense 1946-1957: Pact of Brussels,
North Atlantic Treaty Organization, European Defense Community,
Western European Union, European Economic Community

Kolovis Evangelos

In the second half of the 1940s, ideas were circulated about the form of a unifying effort in Europe: some supported the direct creation of a single federal state, while others supported the creation of a confederation that means the close alignment of the policies of the various independent Western European states. Finally, post-war development in Europe was based upon two interrelated processes: on the one hand, the combined liberalization of national European economies and the promotion of democratization and on the other hand the concession of the security issue in institutions dominated by the United States.

The US and the USSR, the real victors of the war, were the new Great Powers, with priorities quite different. In the scenario of Soviet prevalence in Central Europe, the possibility, if not the certainty, of Soviet control over the whole Eurasian land mass came up - and on the famous "world island" that would determine world hegemony. On the contrary, for Stalin, a revived Germany would be an obvious candidate for the repetition of the Nazi invasion of 1941, this time with the help of the West.

Starting with the founding and operation of the European Coal and Steel Community (ECSC) and the institutionalization of Euro-Atlantic cooperation following the establishment of NATO, hereby the perceptions that dominated the initial European negotiations on the link between defense, economic and political integration are examined. The three key issues that fueled the consolidation process, the "German issue", the effective deterrence of the Soviet threat, and the controversy over the degree of supranationality of the Community institutions, are essential dimensions of this analysis. Key factors for European integration were the weakness of European nation states, the need to find a solution to the German problem and the international political situation.

France's total defeat from Germany made her realize her weaknesses and her inability to cope with her in a new conflict. The broken and divided Germany

understood that it did not have the power to dominate Europe. Although Britain, was a winning force, has emerged from the war financially and politically devastated. The escalation of tension in Europe, culminating in the blockade of Berlin by the Soviet Union in 1948, prompted Americans to engage actively in European affairs. Two were the main reasons why the Americans insisted on German integration. The first was the importance they attached to the German economy in establishing a solid international economic system. The second was a political-defensive, that is, the diversion to the cold war and the division of Europe into east-west. The enlargement, reorganization and consolidation of NATO (1950-1954) was combined with the adaptation of the European security and defense model to the new conditions.

The idea of European integration came to fill the gap left behind by the disastrous failure of nationalism. It also covered urgent survival needs in a Europe that now understood the notion of interdependence. The challenge for the architects of European unification was to change the data, the deeply rooted attitudes and prejudices of Europeans. The far-reaching negotiations of 1951-1954, in addition to the weaknesses that have emerged, cultivated the reflection on the roads that opened to the idea of unification.

*Keywords: Post-war Europe, European Reconstruction, Cold War,
German Re-equipping, European Union*

Ο Μεταπολεμικός Σχεδιασμός της Δυτικοευρωπαϊκής Άμυνας 1946-1957: Σύμφωνο των Βρυξελλών, NATO, ΕΑΚ, Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση, ΕΟΚ

Ευάγγελος Κολόβης

1. Εισαγωγή

Λίγα είναι τα πεδία όπου η διαπάλη μεταξύ παραδοσιακού εθνικού κράτους και υπερεθνικής ολοκλήρωσης υπήρξε στην Ευρώπη τόσο σφοδρή, όσο στο σχεδιασμό του ευρωπαϊκού συστήματος ασφαλείας και άμυνας. Δεν είναι επίσης πολλά τα θέματα που απασχόλησαν τη μεταπολεμική Ευρώπη σε τόσο μεγάλο βάθος χρόνου – περισσότερο από μισό αιώνα – όσο η οργάνωση της ασφάλειας της.¹

Η διαίρεση της Ευρώπης δεν υπήρξε αποτέλεσμα «συμφωνίας», αλλά απόρροια της στρατιωτικής πραγματικότητας που διαμορφώθηκε το 1944-1945. Ο Τσόρτσιλ παρέμεινε προσκολλημένος στο δόγμα της «νίκης επί του Χίτλερ με κάθε κόστος», ενώ η ανώτατη αμερικανική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία καταδείκνυαν απίστευτη άγνοια της φύσης του πολέμου, την ίδια στιγμή που ο Στάλιν παρέδιδε μαθήματα στρατηγικού σχεδιασμού. Δηλώνοντας ότι «Όποιος καταλαμβάνει μία περιοχή επιβάλλει σε αυτήν και το δικό του κοινωνικό σύστημα. Ο καθένας επιβάλλει το σύστημα του μέχρι εκεί που μπορεί να φθάσει ο στρατός του. Δεν μπορεί να γίνει αλλιώς.», έβλεπε πέρα από τη «νίκη επί του Χίτλερ με κάθε κόστος» και φρόντισε να δημιουργήσει μία μεταπολεμική κατάσταση ευνοϊκή για την ΕΣΣΔ εξασφαλίζοντας τον έλεγχο της Ανατολικής Ευρώπης και στη συνέχεια διεισδύοντας στην Κεντρική Ευρώπη. Το αποτέλεσμα ήταν η λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου να αποβεί μία τραγική ειρωνεία για τους Δυτικούς Συμμάχους: ενώ πολέμησαν για να αποφύγουν τη δημιουργία ενός Γερμανικού κράτους από τον Ατλαντικό μέχρι τα Ουράλια, βρέθηκαν αντιμέτωποι με ένα σοβιετικό κράτος από τον Ειρηνικό μέχρι τον Έλβα².

Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940, κυκλοφορούσαν διάφορες ιδέες για τη μορφή που ενδεχομένως θα εξελάμβανε μία ενοποιητική προσπάθεια στην Ευρώπη: ορισμένοι υποστήριζαν την ομοσπονδιακή ιδέα, τη δημιουργία δηλαδή άμεσα ενός ενιαίου ομοσπονδιακού κράτους. Υπήρχαν ακόμη οι υποστηρικτές της συνομοσπονδίας, της στενής δηλαδή εναρμόνισης των πολιτικών των διάφορων

¹ Μπότσιου Κων/να (2002), *Μεταξύ ΕΟΚ και NATO: Η Ευρώπη σε αναζήτηση μίας Αμυντικής και Πολιτικής Ένωσης 1949-1957*, Αθήνα: Παπαζήσης

² Κολιόπουλος Κων/νος (2008), *Η Στρατηγική Σκέψη*, Αθήνα: Ποιότητα, σελ. 146-147

ανεξάρτητων δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Και οι δύο αντιλήψεις προσέκρουαν σε σημαντικά προβλήματα: η πρώτη προχωρούσε πολύ βιαστικά στο πολιτικό πεδίο, χωρίς καμία οικονομική προπαρασκευή, με μεγάλους κινδύνους εάν ένα τέτοιο βήμα αποτύγχανε – εξάλλου δεν την αποδέχονταν όλες οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις. Η δεύτερη ιδέα από την άλλη πλευρά, αναφερόταν σε στενότερη συνεργασία, όχι ενοποίηση και επομένως δεν επαρκούσε για να καλύψει την ανάγκη για μία νέα ρηξικέλευθη πρωτοβουλία. Η τρίτη άποψη, αυτή που αποκλήθηκε λειτουργική και τελικά αποτέλεσε τη βάση της ενοποιητικής διαδικασίας, πρότεινε μία βήμα προς βήμα πραγματιστική πορεία προς ολοένα και στενότερη ενοποίηση, σε επιλεγμένους «στρατηγικούς» τομείς της οικονομίας, με βαρύνουσα σημασία στη χάραξη της πολιτικής των επιμέρους ευρωπαϊκών χωρών. Τελικά η μεταπολεμική εξέλιξη της Ευρώπης βασίστηκε σε δύο αλληλένδετες διαδικασίες: αφενός στην συνδυασμένη απελευθέρωση και σύντηξη των εθνικών ευρωπαϊκών οικονομιών και την προώθηση του εκδημοκρατισμού με την αρωγή και υπό την αιγίδα των ευρωπαϊκών θεσμών και αφετέρου στην «εκχώρηση» του επίμαχου ζητήματος της ασφάλειας και της άμυνας σε θεσμούς κυριαρχούμενους από τις ΗΠΑ³.

2. Σκοπός

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να παρουσιάσει τις πρώτες σημαντικές Ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες υπερεθνικής ολοκλήρωσης στο πεδίο της άμυνας και τις επιπτώσεις τους στον προβληματισμό για την πολιτική κι αμυντική μορφή που όφειλε να λάβει η ενωμένη Ευρώπη. Εστιάζει κυρίως στο πολιτικό και διπλωματικό πλαίσιο εντός του οποίου έλαβε χώρα το εγχείρημα μιας συνολικής ολοκλήρωσης της Ευρώπης στις αρχές της δεκαετίας του 1950, εγχείρημα στο οποίο η αναζήτηση μιας αμυντικής ταυτότητας έπαιξε κεντρικό ρόλο και είχε μακροπρόθεσμες συνέπειες.

3. Προϋποθέσεις

Η έναρξη του «μεταπολεμικού» κόσμου, μπορεί εύκολα να προσδιοριστεί στο έτος 1945 και ειδικότερα μεταξύ των μηνών Μαΐου – Σεπτεμβρίου, χρονολογίες που ορίζουν το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη και την Άπω Ανατολή αντίστοιχα, ενώ περικλείουν και την τελευταία κατά την διάρκεια του πολέμου, διάσκεψη κορυφής των «Τριών Μεγάλων» στο Πότσνταμ (Ιούλιος – Αύγουστος 1945).

³ Χατζηβασιλείου Ευάνθης (2015), *Εισαγωγή στην Ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*, Αθήνα: Πατάκης, σελ. 443-444

Η παρούσα διπλωματική εργασία, εξετάζει τις ενέργειες που έλαβαν χώρα στο προκαθορισμένο από το θέμα χρονικό πλαίσιο, ήτοι, την δεκαετία 1945-1957 και δεν υπεισέρχεται σε γεγονότα που έλαβαν χώρα πέραν ή προ αυτού, όπως η μετεξέλιξη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας μετά τη Ρώμη το 1957.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Το τέλος του Β΄ ΠΠ και το διαμορφούμενο ευρωπαϊκό περιβάλλον

1.1 Γενικά

Το τέλος του πολέμου βρήκε τα ευρωπαϊκά κράτη σχεδόν κατεστραμμένα από τις πολεμικές συγκρούσεις: Η οικονομική και κοινωνική τους υποδομή υπέστη τρομερά πλήγματα, όπως και ένα μεγάλο μέρος των ενόπλων τους δυνάμεων. Το τέλος του πολέμου βρήκε τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις χωρίς τις αποικίες τους είτε στα πρόθυρα απώλειας τους. Τόσο η απώλεια των αποικιών, όσο κι η σταδιακή μείωση της διεθνούς επιρροής των ευρωπαϊκών δυνάμεων συνέτειναν στο να μειωθούν οι διαθέσιμοι ή εύκολα διαθέσιμοι πλουτοπαραγωγικοί πόροι, όπως πρώτες ύλες και ενεργειακά αγαθά. Στο βαθμό και στην έκταση που οι πηγές προμήθειας των αναγκαίων πρώτων υλών βρίσκονταν εκτός Ευρώπης, η εκ του εξωτερικού εξάρτηση συνέτεινε στην περαιτέρω απώλεια επιρροής. Συναφώς, η πολυσυζητημένη εξάρτηση της Ευρώπης από τις ΗΠΑ μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οφειλόταν, εν πολλοίς, και στο γεγονός ότι η διασφάλιση της πλανητικής ισορροπίας δυνάμεων και της ασφαλούς ροής πλουτοπαραγωγικών πόρων από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου προς τις καπιταλιστικές χώρες της Δύσεως στηριζόταν στη στρατηγική ισχύ των Ηνωμένων Πολιτειών. Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου συνέπεσε με την ανάδειξη δύο υπερδυνάμεων⁴, των νικητών του πολέμου, της Σοβιετικής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών. Το τίμημα όμως της νίκης ήταν διαφορετικό για την κάθε μία υπερδύναμη. Η Αμερική δεν είχε βομβαρδισθεί ούτε κατακτηθεί και είχε χάσει μόνο 300.000 νεκρούς (περίπου το 0,25% του πληθυσμού της). Αντίθετα, η άνθηση της πολεμικής της βιομηχανίας, έβγαλε τη χώρα από την ύφεση. Τον Αύγουστο του 1945 τα πυρηνικά μανιτάρια πάνω από τη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι επιβεβαίωσαν με τον πιο δραματικό τρόπο την αμερικανική πρωτοκαθεδρία ως πρώτη (μέχρι το 1949) πυρηνική δύναμη. Η Σοβιετική Ένωση αντίθετα, είχε αποτελέσει πεδίο μάχης επί μία τριετία και είχε σηκώσει το μεγαλύτερο μέρος της μάχης εναντίον του γερμανικού στρατού. Οι νεότερες εκτιμήσεις των ειδικών ανεβάζουν σήμερα τον αριθμό των σοβιετικών νεκρών σε τουλάχιστον 28 εκατομμύρια σε πάνω από το 14% του προπολεμικού πληθυσμού. Αυτό όμως που άφησε άναυδο τον κόσμο ήταν οι

⁴ Με τον όρο «υπερδύναμη» στη σύγχρονη διεθνή πολιτική, αναφερόμαστε στη δυνατότητα ενός κράτους το οποίο διαθέτει τους αναγκαίους συντελεστές ισχύος που θα του επέτρεπαν να αναπτύξει και να προβάλει αποτελεσματικά στρατιωτική, οικονομική και πολιτική ισχύ σε πλανητικό επίπεδο.

εικόνες της σοβιετικής ισχύος. Ο Ερυθρός Στρατός είχε κατατροπώσει την γερμανική Βέρμαχτ και είχε θέσει υπό την κατοχή του την Ανατολική Ευρώπη, κατά τον ίδιο τρόπο που η Αμερική και οι σύμμαχοι της η Βρετανία και η Γαλλία είχαν εγκαταστήσει φρουρές στη Δύση⁵.

Για τις δύο υπερδυνάμεις φαινόταν ότι στον πόλεμο θριάμβευσαν όχι μόνο με τη δύναμη τους, αλλά και με τις ιδέες τους. Η μεταπολεμική Ευρώπη μετατράπηκε έτσι σε αρένα αντιμαχομένων ιδεολογιών αλλά και δυνάμεων. Οι υπερδυνάμεις αυτές, πέρα του ότι εξελίχθηκαν σε πόλους γύρω από τους οποίους περιστράφηκαν οι εκατέρωθεν αντίπαλες ιδεολογίες, είχαν, επιπλέον, την ικανότητα να παράγουν και να προβάλλουν σε πλανητικό επίπεδο στρατιωτική, ιδεολογική και πολιτική ισχύ. Η στρατηγική ισχύς των υπερδυνάμεων αφ' ενός συσπείρωσε τον υπόλοιπο κόσμο γύρω από δύο πολιτικοστρατιωτικούς συνασπισμούς, της Ατλαντικής Συμμαχίας και του Συμφώνου της Βαρσοβίας⁶ αντίστοιχα και αφ' ετέρου επέβαλε πολιτικοστρατιωτικούς «καταναγκασμούς» στα μικρά και μεσαίου μεγέθους κράτη. Παρά την ύφεση των ενδο-δυτικοευρωπαϊκών ερίδων λόγω επισκίασης τους από τις γεωστρατηγικές σκοπιμότητες της Ατλαντικής Συμμαχίας, στην οποία εντάχθηκαν σχεδόν όλα τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης, οι ιστορικές διαφορές, απόρροια της εγγενούς εθνικής-κρατικής ανομοιογένειας του ευρωπαϊκού χώρου, υπέβοσκαν ή συνεχίσθηκαν⁷. Το γεγονός αυτό λειτούργησε ως τροχοπέδη στην ανάδειξη μιας ευρωπαϊκής πολιτειακής ένωσης, η οποία θα μπορούσε, εάν το εγχείρημα της πολιτικής ενοποίησης επιτύγχανε, να είχε συγχωνεύσει τις ικανότητες και τις δυνατότητες των δυτικοευρωπαϊκών χωρών, επιτρέποντας τους έτσι να διαδραματίσουν παγκόσμιο ρόλο ανάλογο με αυτό των υπερδυνάμεων. Επιπλέον, οι ιστορικές μνήμες για το ρόλο της Γερμανίας, εμπόδισαν την ανάπτυξη της ισχύος της χώρας αυτής στον βαθμό και την έκταση που θα καθίστατο δυνατό να διαδραματίσει

⁵ James Harold, Η πτώση και η άνοδος της ευρωπαϊκής οικονομίας τον 20^ο αιώνα, στο Blanning T. C. W. (επιμ.), *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης* (Μετ. Σ. Πλουμίδης), Αθήνα: Τουρίκης, 2009, σ. 387.

⁶ Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας (επίσημα Συνθήκη της Φιλίας, Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας), ήταν μια στρατιωτική συμμαχία αμυντικού χαρακτήρα των κομμουνιστικών κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Αλβανία, Ανατολική Γερμανία, Βουλγαρία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σοβιετική Ένωση και Τσεχοσλοβακία). Ιδρύθηκε στις 14 Μαΐου του 1955 και ένα μήνα μετά, στις 14 Ιουνίου υπογράφηκε στη Βαρσοβία της Πολωνίας. Κύρια αφορμή του συμφώνου αυτού, όπως υποστήριξε η Σοβιετική Ένωση, ήταν η προ πενθημέρου της ίδρυσης, ένταξη της "επαναστρατιωτικοποιημένης" Δυτικής Γερμανίας στο NATO στις 9 Μαΐου του ίδιου έτους (1955). Την 1η Ιουλίου 1991, στην τελευταία σύνοδο των ηγετών του στην Πράγα, ανακοινώθηκε ότι το Σύμφωνο της Βαρσοβίας δεν υπήρχε πλέον. Τα σοβιετικά στρατεύματα αποσύρθηκαν βαθμιαία από τις πρώην χώρες-μέλη του. Διαθέσιμο στο <https://www.britannica.com/event/Warsaw-Pact>

⁷ Ήφαιστος Παναγιώτης (2010), *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων Γαλλίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας*, Αθήνα: Ποιότητα, σελ. 24-26

σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ρόλο αντίστοιχο με τον ρόλο που διαδραμάτιζαν οι ΗΠΑ σε ατλαντικό επίπεδο (δηλαδή ανάπτυξη της Γερμανίας σε άξονα γύρω από τον οποίο θα συσπειρώνονταν όσες δυτικοευρωπαϊκές χώρες επιθυμούσαν να αντιμετωπίσουν σε συλλογικό επίπεδο τη σοβιετική απειλή). Τελικά, όχι μόνο η Γερμανία δεν αναπτύχθηκε σε πόλο ισχύος και συσπείρωσης της Δυτικής Ευρώπης κατά της σοβιετικής απειλής, αλλά αντίθετα η Ευρώπη συνέχισε να ταλανίζεται από τα διλλήματα του λεγομένου «γερμανικού ζητήματος».

1.2 Η Ευρώπη ανάμεσα σε παλαιές και νέες απειλές

Όπως όλα τα κοσμογονικά γεγονότα, το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έφερε μαζί του μεγάλες ελπίδες και εκπλήξεις. Σίγουρα, έφερε την προσδοκία ενός καινούργιου κόσμου. Οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ, οι πραγματικοί νικητές του πολέμου, - με την Μ. Βρετανία σε δευτερεύοντα ρόλο - ήταν νέες Μεγάλες Δυνάμεις, με προτεραιότητες εντελώς διαφορετικές. Τον Ιούλιο του 1945, δύο μήνες μετά τη γερμανική συνθηκολόγηση, συναντήθηκαν στο Πότσταμ εκπροσωπώντας τις νικήτριες δυνάμεις, οι Τσόρτσιλ και Άτλη (δεν είχε ξεκαθαρισθεί ακόμη το αποτέλεσμα των εκλογών στην Αγγλία), Στάλιν και Τρούμαν, για να συζητήσουν το γερμανικό ζήτημα και να καθορίσουν τη μοίρα των ηττημένων. Το κρίσιμο ζήτημα στο Πότσταμ ήταν, όπως και στις Βερσαλλίες το 1919, οι πολεμικές αποζημιώσεις⁸. Πρωταρχική επιδίωξη της Σοβιετικής Ένωσης, όπως αναμενόταν, ήταν η προσπάθεια να ανορθώσει τη σχεδόν κατεστραμμένη οικονομία της εκμεταλλευόμενης τη γερμανική βιομηχανία. Οι ΗΠΑ, όμως, φοβούνταν ότι θα έπρεπε να επωμιστούν όλο το κόστος της γερμανικής ανοικοδόμησης, που κατ' επέκταση θα συνέβαλλε στη μεταπολεμική ανάκαμψη της σοβιετικής οικονομίας.

Μετά τον θάνατο του Ρούζβελτ (Απρίλιος 1945) και την οριστική εγκατάλειψη του σχεδίου Μόργκενταου (που υιοθετούσε τη διάλυση της βιομηχανίας

⁸ Από το 1945, στη δημόσια αντίληψη έχουν κυριαρχήσει διάφοροι μύθοι για τη συγκρότηση του μεταπολεμικού κόσμου. Ο γνωστότερος: ότι στις περιφημες συναντήσεις της Γιάλτας και του Πότσταμ, το 1945, οι Μεγάλοι διαίρεσαν τον κόσμο σε σφαίρες επιρροής. Σήμερα, τα πρακτικά των συναντήσεων αυτών είναι διαθέσιμα -ακόμη και τα σοβιετικά πρακτικά- και από αυτά δεν προκύπτει ότι έγινε τέτοια συμφωνία. Οι δύο συναντήσεις κυριαρχήθηκαν από τη διαχείριση πρακτικών ζητημάτων σχετικά με την πρώτη μεταπολεμική περίοδο -από τα νέα σύνορα στην Ανατολική Ευρώπη (ιδίως της Πολωνίας) έως τη συγκρότηση του ΟΗΕ- αλλά δεν επέφεραν κάποια «γενική» συμφωνία διαίρεσης του κόσμου. Εξάλλου, εάν οι δύο υπερδυνάμεις είχαν συμφωνήσει να διαιρέσουν τον κόσμο, είναι προφανές ότι Ψυχρός Πόλεμος δεν θα είχε ξεσπάσει: η έναρξή του, το 1945-47, ήταν ακριβώς το αποτέλεσμα της αδυναμίας τους να συμφωνήσουν στην κάλυψη αυτών των μεγάλων στρατηγικών κενών του 1945.

της Γερμανίας και τη μετατροπή της σε μία καθαρά αγροτική χώρα)⁹, η Ουάσιγκτον, το Λονδίνο και η Μόσχα έπαψαν να συζητούν τον διαμελισμό της Γερμανίας και προχώρησαν στη λύση της κοινής κατοχής ενός ενιαίου γερμανικού κράτους, διαιρεμένου σε τέσσερις ζώνες κατοχής, την αμερικανική, αγγλική και γαλλική ζώνη στη Δυτική και τη σοβιετική ζώνη στην Ανατολική Γερμανία. Ο Ρούσβελτ, όπως και ο Στάλιν, προσχώρησε στην τσωρτσιλιανή πρόταση ότι η υποκινητής των δύο παγκοσμίων πολέμων έπρεπε να είναι «ευτραφής, αλλά ανίκανη» (“fat, but impotent”). Η Γερμανία αντιμετωπιζόταν ως μία οικονομική ενότητα, όπου όμως κάθε στρατιωτική κυβέρνηση σε κάθε μία από τις τέσσερις ζώνες ήταν ελεύθερη να ακολουθήσει τη δική της πολιτική, εφαρμόζοντας τις τέσσερις βασικές παραμέτρους: αποναζιστικοποίηση, αποστρατιωτικοποίηση, αποκέντρωση και εκδημοκρατισμό¹⁰. Για τις ΗΠΑ, μετά το 1945 ήταν ξεκάθαρο ότι η Γερμανία έπρεπε να αντισταθεί στον κομμουνιστικό επεκτατισμό και για να το καταφέρει αυτό έπρεπε να είναι ισχυρή πολιτικά και οικονομικά. Επιπλέον, η ανόρθωσή της, όπως και όλης της Ευρώπης, θα ήταν προς όφελος της αμερικανικής οικονομίας, που είχε ανάγκη από ισχυρούς εμπορικούς εταίρους στη μεταπολεμική σκηνή. Τα γειτονικά κράτη ήταν τόσο στενά συνδεδεμένα με τις δομές της γερμανικής οικονομίας, που η ανασυγκρότησή τους θα ήταν ανέφικτη χωρίς την ανάκαμψη της Γερμανίας. Η εκδικητική στάση αποκλείστηκε όχι τόσο για ηθικούς λόγους αλλά επειδή οι Αμερικανοί αντιλαμβάνονταν πλήρως την αλληλεξάρτηση της ευρωπαϊκής οικονομίας. Η Γαλλία και το Βέλγιο αρχικά ζητούσαν επίμονα να λάβουν μεγάλες ποσότητες άνθρακα ως αποζημίωση από τη Γερμανία, αλλά οι ΗΠΑ σύντομα αντέτειναν το επιχείρημα ότι κάτι τέτοιο θα μείωνε τη γερμανική παραγωγικότητα σε τέτοιο σημείο ώστε να χρειασθεί η παρέμβαση των συμμαχικών αρχών κατοχής για να αποτραπεί ένας εκτεταμένος λιμός. Ήδη το 1945-46 όταν η συμμαχική πολιτική στόχευε στην τιμωρία της Γερμανίας, οι Δυτικοί Σύμμαχοι είχαν καταβάλλει περίπου 700 εκατομμύρια δολάρια για τη στήριξη του γερμανικού πληθυσμού στις ζώνες κατοχής

⁹ Το Σχέδιο Μοργκεντάου (από το όνομα του Αμερικανού Υπουργού Οικονομικών της κυβέρνησης Ρούσβελτ Henry Morgenthau), που είχε ανακοινωθεί στη διάσκεψη των συμμαχικών δυνάμεων του Κεμπέκ, τον Σεπτέμβριο του 1944, προέβλεπε την καταστροφή της βιομηχανικής παραγωγής της Γερμανίας και την «αγροτοποίηση» της οικονομίας της. Το σχέδιο είχε αρχικά την υποστήριξη του Τσόρτσιλ και Ρούσβελτ, αλλά προκάλεσε έντονες αντιδράσεις όταν διέρρευσε και τελικά εγκαταλείφθηκε.

¹⁰ Οι τέσσερις βασικές παράμετροι έμειναν γνωστές στη σύγχρονη γερμανική ιστορία, ως τα τέσσερα «D's»: 1) Denazifizierung, 2) Demilitarisierung, 3) Dezentralisierung, 4) Demokratisierung.

τους. Υποχρεώνοντας τη Γερμανία να πληρώσει περισσότερα, ουσιαστικά θα ανάγκαζε τις ΗΠΑ να πληρώσουν περισσότερα για τη Γερμανία¹¹.

Αντίθετα, για τη Σοβιετική Ένωση, η οποία είχε πληγεί άμεσα από τον πόλεμο, νόημα είχε αφενός να εισπράξει τις μέγιστες δυνατές αποζημιώσεις, προκειμένου να κλείσει τις πληγές της κατεστραμμένης οικονομίας της, χρησιμοποιώντας μάλιστα το πρόσχημα της αποναζιστικοποίησης - ταυτίζοντας δηλαδή στη ρητορική της τον γερμανικό καπιταλισμό με το ναζισμό - και αφετέρου, παρά τη φαινομενική της επιδίωξη για μια ενιαία Γερμανία με κεντρική κυβέρνηση, να εμποδίσει σε αυτή την πρώτη ψυχροπολεμική φάση με κάθε τρόπο την επανασύσταση μιας ισχυρής Γερμανίας, η οποία δεν επρόκειτο να υποταχθεί ιδεολογικά στη Μόσχα, ενώ ήταν σχεδόν βέβαιο ότι θα συμμαχούσε με τη Δύση. Στην ίδια λογική δεν επιθυμούσε και τη δημιουργία ενός δυτικού γερμανικού κράτους, που θα προέκυπτε από την ένωση των δυτικών ζωνών κατοχής, όπως δρομολογήθηκε από τους Δυτικούς την περίοδο 1946-1947, όταν πλέον ξεκάθαρα στα μάτια των τελευταίων η Σοβιετική Ένωση -και όχι πια η Γερμανία- ήταν αυτή που απειλούσε τη μεταπολεμική ισορροπία. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής ο Στάλιν -ακολουθώντας προφανώς την άποψη του Λένιν, πως όποιος ελέγχει το Βερολίνο ελέγχει τη Γερμανία και όποιος ελέγχει τη Γερμανία ελέγχει την Ευρώπη- θα επιβάλει, την περίοδο 1948-1949, αποκλεισμό του δυτικού Βερολίνου, προκειμένου να ελέγξει κατ' αποκλειστικότητα την ιστορική γερμανική πρωτεύουσα. Ο αποκλεισμός, ωστόσο, απέτυχε λόγω της τεράστιας αερογέφυρας (Luftbrücke) που έστησαν οι Δυτικοί, δείχνοντας την επιμονή τους να παραμείνουν στο δυτικό τμήμα της πόλης.

Μετά το 1945 δεν συνήφθη Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ της Γερμανίας και των Συμμάχων (το 1947 συνομολογήθηκαν αντίστοιχες Συνθήκες Ειρήνης με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες του Άξονα). Για τη σύναψη της γερμανικής Συνθήκης Ειρήνης και για να ληφθούν, γενικότερα, αποφάσεις για το μέλλον της Γερμανίας και της Ευρώπης, συγκαλούνταν κατά καιρούς τα Συμβούλια Υπουργών Εξωτερικών των τεσσάρων νικητών του πολέμου (ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, Βρετανίας, Γαλλίας), οι εργασίες των οποίων όμως σταδιακά άρχισαν να προσκρούουν στην αναπτυσσόμενη αμοιβαία δυσπιστία των δυτικών δυνάμεων και της Σοβιετικής Ένωσης. Αμέσως μετά τη διάσκεψη του Πότσταμ, η καχυποψία της Γαλλίας (υπό τον στρατηγό Σαρλ Ντε

¹¹ James H. (2009). *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης*, σελ. 272

Γκωλ) κατέστη εμφανής: έχοντας δεχθεί τρεις γερμανικές εισβολές από το 1870, οι Γάλλοι αποσκοπούσαν να εμποδίσουν την επανεμφάνιση της χώρας αυτής ως μείζονα παράγοντα του διεθνούς συστήματος. Τη γαλλική ανησυχία ενέτεινε η ταχεία πολιτική και θεσμική ανασυγκρότηση της Γερμανίας. Στα τέλη τη δεκαετίας του 1940 η Δυτική Γερμανία ουσιαστικά απεσπάτο από την Ανατολική, έχοντας αποκτήσει το πρώτο της κοινοβούλιο και την πρώτη της κυβέρνηση υπό τον 73χρονο χριστιανοδημοκράτη Κόνραντ Αντενάουερ¹² στις 14 Αυγούστου 1949. Τα κύρια αιτήματα του Αντενάουερ που του εξασφάλισαν την λαϊκή ψήφο ήταν: πλήρης νομιμοποίηση των ανατολικών τμημάτων της χώρας και πλήρης αποκατάσταση της εθνικής κυριαρχίας της Γερμανίας.

Η Γερμανική ροπή προς μια ραγδαία επάνοδο σε καθεστώς εκτεταμένης εθνικής κυριαρχίας και η αμερικανική τοποθέτηση υπέρ της ευνοϊκής επαναστρατικοποίησης της Γερμανίας, προκαλούσε περαιτέρω εντάσεις με τη Γαλλία. Το Παρίσι καταδίκασε σε κάθε ευκαιρία τη σιωπηρή αμερικανική συνεννόηση με την «υπαίτια για δύο παγκοσμίους πολέμους μέσα σε διάστημα είκοσι ετών» Γερμανία, στο όνομα των επιδιώξεων των ΗΠΑ για παγκόσμια επιρροή και αποκλεισμό των Σοβιετικών από το (δυτικό) ευρωπαϊκό σύστημα. Επεξεργαζόμενη τα δυσάρεστα μηνύματα που έφθαναν από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού τέσσερα μόλις έτη μετά τη λήξη του πολέμου, αλλά συνειδητοποιώντας ταυτόχρονα ότι δεν μπορούσε μόνη να ανακόψει τους αγγλο-αμερικανικούς σχεδιασμούς, η γαλλική κυβέρνηση αποφάσισε στις αρχές του 1950 να διεκδικήσει η ίδια την πρωτοβουλία κινήσεων στο ζήτημα του πολιτικού μέλλοντος της Γερμανίας. Μέσα στο πλαίσιο της συλλογικής συνεργασίας, η γαλλική ηγεσία επιδίωξε να προσθέσει τη δική της συμβολή στους σχεδιασμούς για την ευρωπαϊκή ασφάλεια και άμυνα. Στον πυρήνα της προβληματικής τοποθετούσε όπως ήταν φυσικό το θέμα της στρατιωτικής εξέλιξης της γείτονός της¹³.

¹² Ο πρώτος Καγκελάριος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, ο οποίος ηγήθηκε του νεοσύστατου κράτους από το 1949 έως το 1963, άλλαξε περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον την εικόνα της μεταπολεμικής Γερμανίας και την ευρωπαϊκή ιστορία. Ακρογωνιαίος λίθος της εξωτερικής πολιτικής του Αντενάουερ ήταν η συμφιλίωση με τη Γαλλία. Μαζί με τον Γάλλο Πρόεδρο Σαρλ ντε Γκωλ πέτυχαν ένα σπουδαίο ιστορικό γεγονός: το 1963, οι άλλοτε άσπονδοι εχθροί, Γερμανία και Γαλλία, υπέγραψαν σύμφωνο φιλίας, που αποτέλεσε ορόσημο στην πορεία για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

¹³ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 26 - 27.

1.3 Ο Ψυχρός Πόλεμος, η Κρίση του Βερολίνου, το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ

Η ήττα της χιτλερικής Γερμανίας και της αυτοκρατορικής Ιαπωνίας δημιουργούσε τεράστια σημασία στρατηγικά κενά, στην Ευρώπη και στην Άπω Ανατολή. Από τα δύο, το σημαντικότερο ήταν, βέβαια, το ευρωπαϊκό. Πώς θα καλύπτονταν αυτά τα κενά εξουσίας; Η διαδικασία κάλυψης αυτών των κενών επέφερε τον Ψυχρό Πόλεμο. Ο Ψυχρός Πόλεμος ξεκίνησε και διαμορφώθηκε γύρω από τον αγώνα για τον έλεγχο της Γερμανίας. Στο σενάριο μιας σοβιετικής επικράτησης στην Κεντρική Ευρώπη, ανέκυπτε το ενδεχόμενο, αν όχι η βεβαιότητα, του σοβιετικού ελέγχου στο σύνολο της ευρασιατικής χερσαίας μάζας - και στην περίφημη «παγκόσμια νήσο» που θα καθόριζε την παγκόσμια ηγεμονία. Θα ήταν αδιανόητο για τους Δυτικούς να δουν την Ευρασία να πέφτει στην επιρροή μιας τόσο ισχυρής δύναμης όσο η Σοβιετική Ένωση. Στρατηγικό δίλημμα, όμως, σχετικό με τη Γερμανία υπήρχε και από την πλευρά της Σοβιετικής Ένωσης. Για τον Στάλιν, μια αναβιωμένη Γερμανία θα αποτελούσε προφανή υποψήφιο για την επανάληψη της ναζιστικής εισβολής του 1941, αυτή τη φορά με την αρωγή της Δύσης. Επομένως, για τους Σοβιετικούς, ήταν επίσης αδιανόητο να αφηθεί η Γερμανία να πέσει στα χέρια των Δυτικών: κάτι τέτοιο θα αύξανε τους ήδη συντριπτικά μεγάλους πόρους των καπιταλιστών και θα μπορούσε να οδηγήσει στην αναβίωση του γερμανικού милитарισμού, που δύο φορές μέσα σε τρεις δεκαετίες - το 1918 και το 1941- είχε φτάσει στη Μαύρη Θάλασσα.

Το πρόβλημα των μεταπολεμικών διεθνών σχέσεων προέρχονταν από το γεγονός ότι η «Μεγάλη Συμμαχία» ΗΠΑ, ΕΣΣΔ και Βρετανίας, προήλθε από την αναγκαστική συσπείρωση τους επειδή βρέθηκαν σε πόλεμο κατά του Άξονα. Είναι χαρακτηριστική η φράση του Τσόρτσιλ ότι «για να νικήσει τον Χίτλερ θα συμμαχούσε ακόμη και με τον διάβολο», επομένως γιατί όχι και με τον Στάλιν. Όταν λοιπόν ο χιτλερικός κίνδυνος εξέλειπε, αυτός ο συνασπισμός βρέθηκε πλήρης κυρίαρχος του σκηνικού, αλλά με ελάχιστη κατανόηση μεταξύ των μελών του. Ήδη κατά τη διάρκεια του πολέμου δεν είχαν λείψει οι καχυποψίες καθώς οι Σοβιετικοί θεωρούσαν ότι οι δυτικοί καθυστερούσαν να ανοίξουν το «δυτικό μέτωπο» εναντίον του Χίτλερ προκειμένου να συνεχιστεί η αιμορραγία της Σοβιετικής ένωσης, ενώ οι δυτικοί έβλεπαν με τρόμο τη ραγδαία προέλαση του Σοβιετικού Στρατού στην ανατολική Ευρώπη που έφερνε υπό κομμουνιστική κατοχή την μία χώρα μετά την άλλη. Οι Αμερικανοί με κύριο εκπρόσωπο τον πρόεδρο Ρούσβελτ, προσδοκούσαν ότι μετά τον πόλεμο η διαβούλευση, η διαιτησία και η συλλογική ασφάλεια θα

αντικαθιστούσε την παλαιά πολιτική της ισορροπίας ισχύος, των σφαιρών επιρροής και των ανταγωνιστικών διεθνών συνασπισμών. Η απέχθεια των Αμερικανών για την σύσταση σφαιρών αποκλειστικής οικονομικής επιρροής, απέρρευε από την ορθή εκτίμηση ότι οι σφαίρες αποκλειστικής επιρροής ήταν ασύμβατες με την επικράτηση της ιδέας του ελεύθερου παγκόσμιου εμπορίου. Εξάλλου οι ΗΠΑ ήταν ήδη η ισχυρότερη οικονομικά χώρα, άρα η ελευθερία του εμπορίου θα λειτουργούσε προς όφελός της. Ωστόσο η ιδέα ενός παγκόσμιου συστήματος, βασισμένου στο ελεύθερο εμπόριο ήταν δύσκολο να δεχθούν οι σοβιετικοί, που ακολουθούσαν το κομμουνιστικό σύστημα, την κρατική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και τον αυστηρό οικονομικό σχεδιασμό. Επιπρόσθετα στην ψυχολογία του δυτικού κόσμου επενεργούσε και ένας ακόμη παράγοντας ιδιαίτερης σημασίας: οι μνήμες από τα χρόνια 1938-1939 πριν την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, χρόνια κατά τα οποία προωθήθηκε η πολιτική «κατευνασμού» του Χίτλερ με την ελπίδα ότι η ικανοποίηση ορισμένων από τις απαιτήσεις του θα τον ενσωμάτωνε στο διεθνές σύστημα και θα απέτρεπε τον πόλεμο. Η επιθετικότητα του Χίτλερ, όχι μόνο δεν αμβλύθηκε αλλά κλιμακώθηκε οδηγώντας έτσι στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Από τη στιγμή συνεπώς, το 1946-47 που η Δύση άρχισε να ανησυχεί για τα σχέδια του Στάλιν, άρχισε να επενεργεί και τούτη η πρόσφατη εμπειρία της και να εκδηλώνεται η διάθεση της να δείξει στη Μόσχα ότι «η επιθετικότητα δεν αποφέρει καρπούς», ένα μήνυμα που οι δυτικοί έκριναν ότι δεν είχε σταλεί στον Χίτλερ, με καταστροφικά αποτελέσματα¹⁴.

Οι αποκλίνουσες θέσεις των δύο υπερδυνάμεων κυρίως στην εφαρμογή μίας πολιτικής απέναντι στη μελλοντική πορεία του γερμανικού κράτους θα είχαν ως αποτέλεσμα την κορύφωση της ψυχροπολεμικής έντασης σε αρκετές περιστάσεις τα επόμενα χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, η δυτική και κυρίως η αμερικανική πλευρά επεδίωκε να δρομολογηθούν οι εξελίξεις, ώστε σύντομα να υφίσταται μια Γερμανία ανορθωμένη, ισχυρή, με ευημερούσα οικονομία και καπιταλιστικό σύστημα, ώστε να αντισταθεί στον κομμουνιστικό κίνδυνο. Γενικά, η οικονομική εξαθλίωση ολόκληρης της Ευρώπης έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια των ΗΠΑ με διττό τρόπο. Πρώτον, δημιουργούσε τις συνθήκες για αποσταθεροποίηση της παγκόσμιας οικονομίας και δεύτερον έκανε πρόσφορο το έδαφος για σοβιετική επέκταση. Αντίθετα, η σοβιετική πλευρά ζητούσε τεράστιες αποζημιώσεις και τιμωρία των ηττημένων Γερμανών,

¹⁴ Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην Ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*, σελ. 71-74

εξαιτίας των καταστροφών που είχε υποστεί από τη Βέρμαχτ στον πόλεμο. Πιο συγκεκριμένα, η πολιτική των Σοβιετικών απέναντι στη Γερμανία είχε δύο άξονες. Πρώτον, κύρια μέριμνά τους ήταν να εκμεταλλευτούν στο έπακρο τους πόρους της Γερμανίας, ώστε να ξαναχτίσουν τη δική τους κατεστραμμένη οικονομία και να επωφεληθούν στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό από τις ρυθμίσεις περί επανορθώσεων που είχαν συμφωνήσει με τους συμμάχους. Δεύτερον, θέλοντας να επιβάλουν το δικό τους πολιτικοοικονομικό σύστημα, υποστήριζαν ότι η καταστροφή του γερμανικού καπιταλισμού και η «κοινωνικοποίηση» της γερμανικής οικονομίας ήταν μονόδρομος για να ξεριζωθεί ο ναζισμός. Ο ίδιος ο μετέπειτα ηγέτης της Ανατολικής Γερμανίας, Βάλτερ Ούλμπριχτ¹⁵, είχε υποστηρίξει ότι ο ναζισμός είχε προκύψει από τις επιθυμίες του γερμανικού καπιταλισμού.

Στο εξής ο Ψυχρός Πόλεμος θα εκδηλωνόταν σε όλα τα επίπεδα, ενώ το καλοκαίρι του 1948 θα σημειωνόταν η πρώτη μεγάλη κρίση αυτού του ιδιότυπου Πολέμου με τον αποκλεισμό του δυτικού Βερολίνου από τη Σοβιετική Ένωση. Πριν ακόμα τη γερμανική συνθηκολόγηση, στις 8 Μαΐου 1945, οι Δυτικοί επέτρεψαν στον Κόκκινο Στρατό να καταλάβει μόνος του το Βερολίνο, θεωρώντας βέβαια ότι μετά τη λήξη των εχθροπραξιών θα είχαν ανεμπόδιστη πρόσβαση στην πόλη και έχοντας ήδη συμφωνήσει την κατανομή του Βερολίνου σε τέσσερις τομείς ελέγχου από τις τέσσερις δυνάμεις. Παρά το γεγονός, ότι κατά την προέλαση των αγγλοαμερικανικών στρατευμάτων στη γερμανική επικράτεια ήταν πλέον εφικτή η εκ μέρους τους κατάληψη της ιστορικής γερμανικής πρωτεύουσας, ο Ανώτατος Συμμαχικός Διοικητής, Ντουάιτ Αϊζενχάουερ, δεν θεωρούσε επείγουσα την επίθεση εναντίον της, ενημερώνοντας μάλιστα τον Στάλιν, ότι θα κατηύθυνε τις κύριες δυνάμεις του νοτιότερα προς τη Λειψία. Ο σοβιετικός ηγέτης απήντησε, ότι κάτι τέτοιο συμφωνούσε και με τα σχέδια των δικών του δυνάμεων, μια και «το Βερολίνο είχε χάσει τη στρατηγική του σημασία». Μόνον ο Τσόρτσιλ διαφώνησε, αναφέροντας σε τηλεγράφημά του στον Ρούσβελτ, την 1η Απριλίου 1945, ότι εάν οι Σοβιετικοί καταλάβουν πρώτοι την πόλη, θα έχουν στη συνέχεια την εντύπωση της μεγαλύτερης συνεισφοράς στην κοινή νίκη, γεγονός που θα μπορούσε να δημιουργήσει δυσκολίες

¹⁵ Από τους ιδρυτές του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας (Kommunistische Partei Deutschlands-KPD). Μετά το 1933, έζησε ως αυτοεξόριστος στη Μόσχα. Κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο συνέχισε την αντιφασιστική του δράση και αναδείχθηκε σε πρωταγωνιστή του αντιστασιακού αντιναζιστικού κινήματος. Επέστρεψε στη Γερμανία με τον Κόκκινο Στρατό και μετά τη συντριβή του Άξονα, ίδρυσε στον ανατολικό τομέα της κατεχόμενης Γερμανίας το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανίας (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED). Διαθέσιμο στο <https://www.britannica.com/biography/Walter-Ulbricht>

στο μέλλον και πρότεινε την προέλαση όσο το δυνατόν ανατολικότερα και ει δυνατόν την άμεση κατάληψη του Βερολίνου. Παρά την προτροπή του Τσόρτσιλ, ο Αϊζενχάουερ έδωσε εντολή στις μονάδες του να σταματήσουν στον ποταμό Έλβα (85 περίπου χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα), όπως και έκαναν στις 11 Απριλίου¹⁶. Έξι ημέρες αργότερα, στις 17 Απριλίου, οι Σοβιετικοί εξαπέλυσαν την τελική τους επίθεση εναντίον του Βερολίνου, με τέτοια σφοδρότητα, που αν μη τι άλλο έδειχνε ότι ιστορική πόλη δεν είχε σε καμία περίπτωση χάσει τη στρατηγική της σημασία¹⁷. Προφανώς, η ισομέρεια και σχετικώς λογική κατανομή των τεσσάρων ζωνών κατοχής, που έθεταν όρια στο σοβιετικό έλεγχο ήταν αρκετά εκείνη την ώρα για τους Δυτικούς συμμάχους, ώστε το ζήτημα της πρόσβασης στο δυτικό Βερολίνο να μη δείχνει σοβαρό. Γι' αυτό ούτε ο Ρούσβελτ, αλλά ούτε και ο Τσόρτσιλ έφεραν αντιρρήσεις¹⁸, γεγονός που οφειλόταν και στη μέχρι το τέλος περίπου του πολέμου θετική εικόνα των Δυτικών για τους «μετριοπαθείς» Σοβιετικούς¹⁹. Άλλωστε από τη στιγμή που έγιναν σύμμαχοι – λόγω ανάγκης – ο Ρούσβελτ φάνηκε να αποδέχεται τις μετά τον πόλεμο εδαφικές απαιτήσεις του Στάλιν, περιμένοντας βέβαια τον Στάλιν να αποδεχθεί τον αμερικανικό σχεδιασμό για συνεργασία με διεθνείς οργανισμούς. Στο ίδιο πλαίσιο, είναι σαφές ότι και ο Ρούσβελτ ήθελε να αφήσει τον Κόκκινο Στρατό να κάνει το περισσότερο μέρος της «δουλειάς» και να κρατήσει στο μίνιμουμ τις αμερικανικές απώλειες, ενώ ταυτόχρονα η αμερικανική οικονομία επωφελούνταν, διπλασιάζοντας το μέγεθός της κατά τη διάρκεια του πολέμου. Έτσι, μετά το 1945, η Αμερική του Τρούμαν θα μπορούσε από θέσεως ισχύος να αντιμετωπίσει τη Σοβιετική Ένωση²⁰.

Την κυρίως αφορμή για το πρώτο σοβαρό επεισόδιο της πρώτης ψυχροπολεμικής περιόδου, τον πολύμηνο αποκλεισμό του Βερολίνου, έδωσε η

¹⁶ Ειρωνεία της τύχης, την επόμενη ημέρα πέθανε ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Φ. Ρούζβελτ από εγκεφαλική αιμορραγία.

¹⁷ Spitzer Neil (1988) "Dividing a City", in *The Wilson Quarterly*, σελ. 105-106. Διαθέσιμο στο http://archive.wilsonquarterly.com/sites/default/files/articles/WQ_VOL12_SU_1988_Article_03_1.pdf

¹⁸ Αργότερα, το 1953, ο Τσόρτσιλ δικαιολόγησε αυτή τη συμπεριφορά απέναντι στη Σοβιετική Ένωση, λέγοντας ότι την ώρα του πολέμου οι Δυτικοί φοβόντουσαν ότι ο Στάλιν θα σταματούσε να πολεμά τον Χίτλερ μόλις επανακτούσε τα προπολεμικά σύνορα. Μια και ζητούμενο ήταν η Σοβιετική Ένωση να παραμείνει στον πόλεμο, οι λεπτομέρειες της σοβιετικής ζώνης κατοχής στη Γερμανία είχαν δευτερεύουσα σημασία.

¹⁹ Αποστολόπουλος Κ. Δημήτρης: Ο Ψυχρός Πόλεμος και τα αίτια της γερμανικής διχοτόμησης, 1945-1949, στο *Η Έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: Στρατηγικά ή Ιδεολογικά Αίτια*; Ήφαιστος Π., Κολιοπούλος Κ., Χατζηβασίλειου Ε. (επιμ.), Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σελ. 222. Διαθέσιμο στο <http://www.idis.gr/coldwar/pdf/e-book.pdf>

²⁰ Gaddis J. L. "Grand Strategies", in *The Cambridge History of the Cold War, Vol. II: Crisis and Détente* (Cambridge University Press, χ.χ.), σελ. 5. Διαθέσιμο στο <https://dokumente.unibw.de/pub/bsew.cgi/d9867357/5%20Gaddis%20Grand%20Strategy.pdf>

ανακοίνωση των ΗΠΑ, της Βρετανίας και της Γαλλίας στις 18 Ιουνίου του 1948, να προχωρήσουν στην εισαγωγή στο ενιαίο ουσιαστικά δυτικό τμήμα της πόλης ενός νέου νομίσματος, του γερμανικού μάρκου, το οποίο θα αντικαθιστούσε το παλαιό «μάρκο του Ράιχ» σε αναλογία ενός νέου προς δέκα παλαιά. Η πρόθεση των Δυτικών να εισαγάγουν ένα ξεχωριστό νόμισμα στις ζώνες τους, απείλησε ουσιαστικά τη σοβιετική ζώνη με οικονομική καταστροφή. Τα παλαιά μάρκα του Ράιχ θα έχαναν σημαντικά την αξία τους και θα κατέληγαν στην ανατολική κατεχόμενη ζώνη. Το διχοτομημένο Βερολίνο βρέθηκε έτσι μεταξύ δύο νομισμάτων, αφού οι Σοβιετικοί, έχοντας κάνει από πριν μεγάλη προετοιμασία για νομισματική μεταρρύθμιση, προσπάθησαν, στις 22 Ιουνίου, να επιβάλουν δικό τους νόμισμα όχι μόνο στο ανατολικό, αλλά και στο δυτικό Βερολίνο, με το επιχείρημα ότι ο αποκλειστικός έλεγχος του νομίσματος της πόλης θα έπρεπε να ανήκει σε αυτούς, αφού η οικονομία της πόλης ήταν στενά συνδεδεμένη και με την ευρύτερη γύρω περιοχή, που αποτελούσε σοβιετική ζώνη κατοχής. Η απαίτηση αυτή απειλούσε την οικονομική και πολιτική θέση των Δυτικών δυνάμεων, γι' αυτό και οι Δυτικοί, στις 23 Ιουνίου, επέβαλαν στους δικούς τους τομείς μία ειδική έκδοση του γερμανικού μάρκου, το βερολινέζικο μάρκο (Berlin-mark ή B-mark). Η μάχη των νομισμάτων ήταν στην πράξη μάχη για το ίδιο το Βερολίνο δύο θανάσιμα εχθρικών μεταξύ τους ιδεολογιών²¹.

Ο Στάλιν απάντησε στις κινήσεις των δυτικών με αποκλεισμό του δυτικού Βερολίνου. Έτσι, η μεταφορά τροφίμων και γενικά εμπορευμάτων για τις ανάγκες του δυτικού τμήματος της πόλης με τρένο ή φορτηγά οχήματα, τα οποία έπρεπε να διανύσουν πολλά χιλιόμετρα μέσα από τη σοβιετική ζώνη της Γερμανίας για να φτάσουν στην πρωτεύουσα, διακόπηκε, όπως επίσης σταμάτησε και η παροχή ηλεκτρικής ενέργειας και η προμήθεια κάρβουνου από το σοβιετικό τομέα προς το δυτικό. Οι Δυτικοί σύμμαχοι αντέδρασαν άμεσα στο σοβιετικό αποκλεισμό του Βερολίνου δημιουργώντας μία αερογέφυρα για τον ανεφοδιασμό των ζωνών υπό τον έλεγχο τους και στις 26 Ιουνίου το πρώτο μεταγωγικό αεροπλάνο προσγειώθηκε στο αεροδρόμιο Τέμπελχοφ στο δυτικό Βερολίνο. Η αερογέφυρα του Βερολίνου διατηρήθηκε έως τις 12 Μαΐου 1949. Με τον αποκλεισμό του Βερολίνου ο Στάλιν στόχευε να εξαναγκάσει τους Δυτικούς είτε να εγκαταλείψουν την πόλη είτε να εγκαταλείψουν τα σχέδια τους για ξεχωριστό δυτικογερμανικό κράτος. Οι Δυτικοί

²¹ Αποστολόπουλος: Ο Ψυχρός Πόλεμος και τα αίτια της γερμανικής διχοτόμησης, 1945-1949, σελ. 228

Σύμμαχοι κατάφεραν, όχι μόνο να κρατήσουν την περιοχή τους στο Βερολίνο, αλλά επιπλέον ο Σοβιετικός αποκλεισμός αμέσως μετά το πραξικόπημα στην Πράγα, ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την αποφασιστικότητά τους να προχωρήσουν στη συγκρότηση της Δυτικής Γερμανίας. Όπως οι περισσότεροι ριψοκίνδunami διπλωματικοί χειρισμοί του Στάλιν, ο αποκλεισμός του Βερολίνου ήταν αποτέλεσμα αυτοσχεδιασμού και δεν αποτελούσε μέρος ενός καλά οργανωμένου επιθετικού σχεδίου. Ο Στάλιν δεν ήθελε να προχωρήσει σε πόλεμο για το Βερολίνο²². Έτσι, όταν ο αποκλεισμός απέτυχε ο σοβιετικός ηγέτης άλλαξε τακτική. Παραδεχόμενος ουσιαστικά την αποτυχία του εγχειρήματος μετά από επτά περίπου μήνες, άφηγε να διαρρεύσει, ότι θα σταματούσε τον αποκλεισμό, εάν οι Δυτικοί Σύμμαχοι συμφωνούσαν να αναβάλουν τη δημιουργία δυτικού γερμανικού κράτους²³. Οι Δυτικοί Σύμμαχοι δεν είχαν καμία πρόθεση να προβούν σε αυτή την παραχώρηση, αλλά συμφώνησαν να γίνει συνάντηση για να συζητήσουν το ζήτημα. Στις 12 Μαΐου η Σοβιετική Ένωση έδωσε τέλος στον αποκλεισμό με αντάλλαγμα τίποτα περισσότερο από μία σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών, η οποία ορίστηκε για τις 23 Μαΐου. Η κρίση του Βερολίνου είχε τρία σημαντικά αποτελέσματα: πρώτον οδήγησε άμεσα στη δημιουργία δύο γερμανικών κρατών, έκβαση την οποία κανείς από τους συμμάχους δεν επιδίωκε τέσσερα χρόνια νωρίτερα, δεύτερον υποχρέωσε τις ΗΠΑ να δεσμευτούν για πρώτη φορά ότι θα διατηρούσαν σημαντική στρατιωτική παρουσία στην Ευρώπη για απροσδιόριστο χρονικό διάστημα και τρίτον είχε ως αποτέλεσμα να επανεξετάσουν οι Δυτικοί τους στρατιωτικούς υπολογισμούς τους. Αν η Δύση σκόπευε να προστατέψει τους Γερμανούς από σοβιετική επίθεση, τότε θα έπρεπε να διαθέτει τα αναγκαία μέσα²⁴.

Όταν στις 28 Απριλίου ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Τζωρτζ Κ. Μάρσαλ επέστρεψε από τη συνάντηση των υπουργών εξωτερικών των συμμάχων στη Μόσχα απογοητευμένος από την απροθυμία των Σοβιετικών να συνεργασθούν για την επίλυση του θέματος της Γερμανίας και της Αυστρίας και συγκλονισμένος από την οικονομική και ψυχολογική κατάσταση την οποία είχε δει στη Δυτική Ευρώπη, είχε ξεκαθαρίσει στο μυαλό του ότι θα έπρεπε να γίνει κάτι πολύ αποτελεσματικό και μάλιστα πολύ γρήγορα. Σε μία ραδιοφωνική του συνέντευξη το ίδιο βράδυ,

²² Αν ήθελε να το κάνει, δεν υπήρχαν σοβαρά πρακτικά εμπόδια. Την άνοιξη του 1948 η Σοβιετική Ένωση διέθετε τριακόσιες Μεραρχίες σε μικρή ακτίνα από το Βερολίνο, Οι ΗΠΑ είχαν μόλις 60.000 στρατιώτες σε ολόκληρη την Ευρώπη και από αυτούς μόνο 7.000 βρίσκονταν στο Βερολίνο.

²³ Spitzer, "Dividing a City", σελ. 112

²⁴ Judt Tony (2012), *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο* (Μετ. Ν. Σταματάκης), Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ. 146-147 (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2005)

προδιέγραψε εκείνο που επρόκειτο να ανακοινώσει στην ομιλία του στο Χάρβαρντ. «Η ανάρρωση της Ευρώπης γίνεται με πολύ αργό ρυθμό σε σχέση με ότι περιμέναμε. Οι ασυντόνιστες προσπάθειες είναι εμφανείς. Ο ασθενής βυθίζεται ενώ ο ιατρός συσκέφτεται... Οποιοσδήποτε δράσεις πρέπει να αναληφθούν για την επίλυση αυτών των πιεστικών προβλημάτων, πρέπει να αναληφθούν χωρίς καθυστέρηση²⁵». Το σχέδιο του Μάρσαλ για ένα Πρόγραμμα Ευρωπαϊκής Ανασυγκρότησης το οποίο συζήτησε με τους συμβούλους του και το οποίο δημοσιοποίησε στη διάσημη ομιλία του στην τελετή απονομής των πτυχίων στο Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ στις 5 Ιουνίου 1947, ήταν εντυπωσιακό και πρωτοφανές. Ο Βρετανός υπουργός εξωτερικών Έρνεστ Μπέβιν, έσπευσε να χαρακτηρίσει την ομιλία του, «μία από τις σπουδαιότερες ομιλίες στην παγκόσμια ιστορία». Οι προτάσεις του Μάρσαλ συνιστούσαν σαφή ρήξη με τις πρακτικές που είχαν χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν. Κατ' αρχάς, εκτός από κάποιους γενικούς όρους που καθόριζαν το πλαίσιο της βοήθειας, οι Ευρωπαίοι ήταν εκείνοι που θα αποφάσιζαν εάν θα δέχονταν την αμερικανική βοήθεια και πώς θα την χρησιμοποιούσαν, μολονότι αμερικανοί σύμβουλοι και ειδικοί θα έπαιζαν εξέχοντα ρόλο στη διαχείριση των κεφαλαίων. Δεύτερον, η βοήθεια θα εκτεινόταν σε περίοδο χρόνων και έτσι θα συνιστούσε εξ αρχής στρατηγικό πρόγραμμα ανασυγκρότησης και ανάπτυξης και όχι χορήγηση κεφαλαίων για την αντιμετώπιση των καταστροφών του πολέμου. Τρίτον τα ποσά ήταν πραγματικά πολύ σημαντικά. Μέχρι τη λήξη της βοήθειας Μάρσαλ, οι ΗΠΑ είχαν δαπανήσει κάπου 13 εκατομμύρια δολάρια. Τα μεγαλύτερα ποσά σε απόλυτους αριθμούς έλαβαν το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία, αν και η σχετική επίδραση της βοήθειας στην Ιταλία και σε άλλες μικρότερες χώρες, ήταν πιθανόν μεγαλύτερη²⁶.

Αμέσως μετά την ομιλία του Μάρσαλ, οι υπουργοί εξωτερικών της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Σοβιετικής Ένωσης συναντήθηκαν στο Παρίσι μετά από πρόταση του Μπέβιν για να εξετάσουν την αντίδραση τους. Στις 2 Ιουλίου ο Σοβιετικός υπουργός εξωτερικών Βιάτσεσλαφ Μολότοφ αποχώρησε διαμαρτυρόμενος ότι το Σχέδιο Μάρσαλ θα οδηγούσε στη βιομηχανική αναγέννηση της Γερμανίας και θα υπονόμει την οικονομική ανεξαρτησία των ευρωπαϊκών χωρών που θα γίνονταν ανδρείκελα των ΗΠΑ. Αυτό που φαίνεται ανησύχησε

²⁵ Sanford F. W. Jr *The Marshall Plan: Origins and Implementation* (United States Department of State Bureau of Public Affairs Washington D.C. χ.χ.) σελ. 6. Διαθέσιμο στο http://marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/05/The_Marshall_Plan_Origins_and_Implementation_000.pdf

²⁶ Judt *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο* σελ. 91

περισσότερο τους Σοβιετικούς, ήταν ο πειρασμός που αντιπροσώπευε το Σχέδιο Μάρσαλ για τους Ανατολικούς. Έτσι ο Στάλιν εμπόδισε την Πολωνία και την Τσεχοσλοβακία να παρευρεθούν στη συνδιάσκεψη 16 ευρωπαϊκών χωρών²⁷ που συγκλήθηκε στο Παρίσι ανάμεσα στον Ιούλιο και το Σεπτέμβριο και συνέταξε ένα κοινό πρόγραμμα οικονομικής ανασυγκρότησης που θα χρηματοδοτούνταν από την Αμερική. Ο αποκλεισμός των ανατολικών χωρών αλλά και της ίδιας της Σοβιετικής Ένωσης από το πρόγραμμα βοήθειας Μάρσαλ ήταν ένα από τα μεγαλύτερα στρατηγικά σφάλματα του Στάλιν. Ανεξάρτητα από τους βαθύτερους υπολογισμούς τους, οι Αμερικανοί δεν θα είχαν άλλη επιλογή από το να συμπεριλάβουν την Ανατολική Ευρώπη στο Πρόγραμμα Ευρωπαϊκής Ανασυγκρότησης, αφού είχαν κάνει την πρόταση σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, με απροσδιόριστες συνέπειες για το μέλλον. Αντιθέτως η βοήθεια περιορίστηκε στη Δύση και σημάδεψε το χωρισμό των δρόμων που θα ακολουθούσαν τα δύο τμήματα της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Εξαρχής η βοήθεια Μάρσαλ προορίζονταν να είναι αυτοπεριοριστική. Στόχος της ήταν όπως εξηγούσε ο ίδιος ο Μάρσαλ στην ομιλία του στο Χάρβαρντ, να «σπάσει το φαύλο κύκλο και να αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη των ευρωπαϊκών λαών στο οικονομικό μέλλον των χωρών τους και της Ευρώπης συνολικά». Αντί να προσφέρει βοήθεια σε μετρητά, πρότεινε τη δωρεάν προμήθεια αγαθών που θα χορηγούνταν σε ευρωπαϊκές χώρες στη βάση ετήσιων αιτήσεων τις οποίες θα διατύπωνε το κάθε κράτος αποδέκτης της βοήθειας ως τμήμα ενός τετραετούς σχεδίου. Αυτός ο ασυνήθιστος τρόπος παροχής βοήθειας είχε καινοτόμες συνέπειες. Το πρόγραμμα υποχρέωσε τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να σχεδιάσουν το μέλλον τους και να υπολογίσουν τις μελλοντικές επενδυτικές ανάγκες. Τις υποχρέωσε να διαπραγματεύονται και να διαβουλεύονται όχι μόνο με τις ΗΠΑ αλλά και μεταξύ τους, αφού οι εμπορικές και άλλες συναλλαγές τις οποίες συνεπαγόταν το πρόγραμμα θα έπρεπε να μετατραπούν από διμερείς σε πολυμερείς όσο το δυνατόν συντομότερα. Πάνω απ' όλα απέκλειε την επάνοδο σε εκείνες τις καταστάσεις που τόσο είχαν ζημιώσει την οικονομία του Μεσοπολέμου: την υποπαραγωγή, τον αμοιβαία καταστροφικό προστατευτισμό και την κατάρρευση του εμπορίου²⁸.

Είναι δύσκολο να εκτιμήσουμε τα πιο μακροχρόνια οφέλη του Σχεδίου Μάρσαλ. Οριζόμενοι παρατηρητές απογοητεύτηκαν από την προφανή αποτυχία των

²⁷ Βρετανία, Γαλλία, Κάτω Χώρες (Μπενελούξ), Ιταλία, Ιρλανδία, Δανία, Νορβηγία, Ισλανδία, Σουηδία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Τουρκία, Ελβετία και Αυστρία

²⁸ Judt *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο* σελ. 93

Αμερικανών να πείσουν τους Ευρωπαίους να συνεργασθούν στην κατεύθυνση ολοκλήρωσης του οικονομικού σχεδιασμού τους στον βαθμό που ήλπιζαν αρχικά. Όμως εκείνη την εποχή, υπό το φως του πρόσφατου παρελθόντος, οποιεσδήποτε κινήσεις προς την κατεύθυνση αυτή, συνιστούσαν πρόοδο και η πρόσκληση του Μάρσαλ υποχρέωσε τουλάχιστον τα αμοιβαίως καχύποπτα ευρωπαϊκά κράτη να καθίσουν μαζί για να συντονίσουν την απάντησή τους και τελικά πολλά άλλα πράγματα. Σίγουρα η εφημερίδα The Times δεν απείχε πολύ από την πραγματικότητα όταν υποστήριζε σε κύριο άρθρο της 3^{ης} Ιανουαρίου 1949 πως «αν συγκρίνουμε τις προσπάθειες συνεργασίας του τελευταίου έτους με τον έντονο οικονομικό εθνικισμό των χρόνων του Μεσοπολέμου, τότε σίγουρα μας επιτρέπεται να υποστηρίξουμε ότι το Σχέδιο Μάρσαλ εγκαινιάζει μια νέα και ελπιδοφόρα εποχή στην ευρωπαϊκή ιστορία».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η στρατηγική ανασυγκρότησης των Μεγάλων Δυνάμεων μετά το τέλος του Β΄ΠΠ

2.1 Η μεταπολεμική ΕΣΣΔ

Η Σοβιετική Ένωση, εκείνη την εποχή, βρισκόταν σε δεινή κατάσταση. Ο πόλεμος είχε οδηγήσει σε οικονομική καταστροφή τεραστίων διαστάσεων, η οποία συνοδεύτηκε από τόσο μεγάλες απώλειες σε ανθρώπινες ζωές, ώστε ο ακριβής αριθμός των θυμάτων ποτέ δεν διαπιστώθηκε. Η Σοβιετική Ένωση βρισκόταν στο έλεος των Αμερικανών αν αυτοί επιθυμούσαν να επαναλάβουν στη Μόσχα, αυτό που είχαν κάνει στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι. Η μόνη σφύρα πολιτική για τον Στάλιν ήταν να συνδυάσει την προσπάθεια για ισχυροποίηση της Σοβιετικής Ένωσης στο μέγιστο βαθμό με μία προσεκτική εκτίμηση του ασφαλούς ορίου πρόκλησης των ΗΠΑ και να θέσει ως απόλυτη προτεραιότητα την κάλυψη του ελλείμματος στον τομέα της στρατιωτικής τεχνολογίας έναντι των Αμερικανών, ακόμη και σε βάρος της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης της χώρας. Ο Στάλιν διέθετε πολυπληθή στρατό, είχε καταλάβει μεγάλες περιοχές στην ανατολική και κεντρική Ευρώπη και υπολόγιζε ότι τα μέλη των κομμουνιστικών κινημάτων σε διάφορα σημεία του πλανήτη ήταν φυσικοί του σύμμαχοι, έτοιμοι να σπεύσουν στα κελεύσματά του.

Στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης έπρεπε να διευθετηθούν άμεσα πάρα πολλά ζητήματα. Προτεραιότητα είχε η προστασία της από μία καταστροφή παρόμοια με αυτή των ετών 1941 – 1945 και η αναγέννηση της χώρας από τα συντρίμια της μετά τον ολέθριο πόλεμο που είχε στοιχήσει τη ζωή σε 20 έως 25 εκατομμύρια ανθρώπους, είχε οδηγήσει στην καταστροφή ή αναγκαστική μετεγκατάσταση ενός μεγάλου μέρους των βιομηχανικών μονάδων της χώρας και στον προσανατολισμό της βιομηχανικής δομής της στην πολεμική παραγωγή, σε βάρος όλων των άλλων παραγωγικών τομέων. Επιβαλλόταν ακόμα να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα της ερήμωσης της υπαίθρου, που είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της γεωργικής παραγωγής σχεδόν στο μισό. Για έναν άνθρωπο με το παρελθόν και την ιδιοσυγκρασία του Στάλιν, ο στόχος της εθνικής ανοικοδόμησης, συμπεριλάμβανε την ενίσχυση της κυριαρχίας του κόμματος και της ορθόδοξης κομμουνιστικής ιδεολογίας και κατά συνέπεια τη μείωση της επιρροής του στρατού και των άλλων εθνικών θεσμών καθώς και τη χειραγώγηση όλων των τρόπων σκέψης που δεν ήταν

απόλυτα συμβατοί με το ισχύον ιδεολογικό δόγμα. Σε θέματα εθνικής ασφάλειας, στο οικονομικό πεδίο και στον τομέα της διανοήσης η εικόνα ήταν απογοητευτική²⁹.

Σε μία από τις ελάχιστες δημόσιες ομιλίες του ο Στάλιν το Φεβρουάριο του 1946, δήλωσε ότι η νίκη στον πόλεμο σήμαινε «ότι το σοβιετικό κοινωνικό μας σύστημα έχει θριαμβεύσει». Στην ίδια όμως ομιλία, ζήτησε από το σοβιετικό λαό, ακόμη μεγαλύτερη προσπάθεια στον οικονομικό τομέα. Το τέταρτο πενταετές πρόγραμμα για την περίοδο 1946-50, σχεδιάστηκε με στόχο την ανάκαμψη από τον πόλεμο και τη νέα ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας. Αν και ξεκίνησε με αργούς ρυθμούς το 1946 λόγω της ξηρασίας που έπληξε την σιτοπαραγωγό περιφέρεια της Ουκρανίας, το πρόγραμμα μπορεί να θεωρηθεί ότι πέτυχε τους στόχους του. Τα συνολικά αποτελέσματα μετά το 1950 ήταν θετικά. Η παραγωγή άνθρακα, χάλυβα και ηλεκτρικού ρεύματος ανέβηκε αρκετά πάνω από τα προπολεμικά επίπεδα και τα αγροτικά και καταναλωτικά αγαθά άρχισαν να επανέρχονται στα επίπεδα του 1940. Αυτό σήμαινε ότι το βιοτικό επίπεδο των πολιτών της Σοβιετικής Ένωσης παρέμενε περίπου στα επίπεδα του 1928, αλλά πρέπει να υπογραμμισθεί ότι κι ο ρυθμός βελτίωσης στη Δυτική Ευρώπη δεν ήταν και πολύ καλύτερος. Όπως ακριβώς και στη Δύση, μεγάλο μέρος της βιομηχανικής ανάπτυξης μετά το 1945, οφειλόταν στην προσπάθεια της ΕΣΣΔ να αναπληρώσει τις απώλειες του πολέμου. Τα υψηλότερα από κάθε άλλη φορά επίπεδα παραγωγής, ήταν πράγματι εντυπωσιακά και φαινόταν ότι όντως το σοβιετικό σύστημα θα μπορούσε να ανταγωνισθεί τον καπιταλιστικό κόσμο. Για να αποκαταστήσει τον έλεγχο του στη χώρα μετά τις δοκιμασίες της περιόδου 1941-43 και για να δώσει στο λαό του κίνητρα ώστε να αποδεχθούν τις αναγκαίες για τη βιομηχανική ανάπτυξη θυσίες, ο Στάλιν εξακολούθησε να χρησιμοποιεί στο μέγιστο βαθμό τη μυστική αστυνομία και το σύστημα των γκουλάκ, των στρατοπέδων καταναγκαστικών έργων. Ωστόσο, δεν υπήρξε επιστροφή στις εκκαθαρίσεις και στις δημόσιες δίκες στην κλίμακα τουλάχιστον της δεκαετίας του 1930. Εν μέρει, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτό συνέβη επειδή ο λαός της Σοβιετικής Ένωση, έχοντας υποφέρει υπερβολικά από τις κακουχίες του πολέμου, αποδέχθηκε την αναγκαιότητα ενός κοινού αγώνα για ανάκαμψη. Αλλά ο Στάλιν είχε επίσης και τη δυνατότητα να δημιουργήσει μία «νοοτροπία πολιορκίας» εξαιτίας του Ψυχρού Πολέμου. Η ένταση με τη Δύση βοήθησε το Στάλιν να επιβάλει και πάλι τις αξίες του κομμουνισμού μετά την επίκληση του στον εθνικισμό και στο θρησκευτικό πνεύμα

²⁹ Calvocoressi Peter (2010), *Η Διεθνής Πολιτική μετά το 1945*, Αθήνα: Τουρίκης, Τόμος Α΄ σελ. 26-35

κατά τη διάρκεια του πολέμου. Το 1947 πάνω από το ένα τέταρτο των περιφερειακών ηγετών του Κομμουνιστικού κόμματος απομακρύνθηκε, κυρίως από περιοχές που είχαν βρεθεί υπό γερμανική κατοχή κατά τον πόλεμο. Τα ταξίδια στο εξωτερικό απαγορεύτηκαν και πάλι αυστηρά, οι μειονοτικές ομάδες του πληθυσμού αντιμετώπιζονταν με καχυποψία και εκατομμύρια εκτοπίστηκαν από τα σπίτια τους σε άλλες περιοχές. Ο Ερυθρός Στρατός τέθηκε κάτω από στενό κομματικό έλεγχο, μέσω του διορισμού πολιτικών κομισάριων και πολλοί κορυφαίοι στρατηγοί αποστρατεύθηκαν. Ο σπουδαιότερος κατά την περίοδο του πολέμου, στρατιωτικός ηγέτης της Ρωσίας, στρατάρχης Ζούκωφ³⁰, υποβιβάστηκε αναλαμβάνοντας τη διοίκηση κατώτερης Μονάδος³¹.

Στις εξωτερικές σχέσεις ο Στάλιν κατέστησε φανερό ότι τα εδαφικά οφέλη των ετών 1939-1940 δεν ήταν διαπραγματεύσιμα (επρόκειτο για τις τρεις χώρες της Βαλτικής, το ανατολικό μισό της Πολωνίας που οι Σοβιετικοί αποκαλούσαν δυτική Ουκρανία, τη δυτική Λευκορωσία, τη Βεσσαραβία και τη βόρεια Μπουκοβίνα, καθώς και τα εδάφη που αφαιρέθηκαν από τη Φινλανδία μετά το λεγόμενο «πόλεμο του χειμώνα³²»). Σε άλλες περιοχές της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, οι περισσότερες χώρες ήταν υποχρεωμένες να έχουν κυβερνήσεις «ευνοϊκά διακείμενες» προς τη Σοβιετική Ένωση. Αυτή η αόριστη διατύπωση αναφερόταν στην ύπαρξη κυβερνήσεων στις οποίες το Κρεμλίνο μπορούσε να βασισθεί ότι δεν θα προσέφεραν ξανά βοήθεια ούτε θα έδειχναν ανοχή σε έναν πιθανό εισβολέα (όπως είχε συμβεί παλαιότερα με τη Γερμανία), καθώς επίσης μετά το 1947 ότι θα είχαν εχθρικές διαθέσεις εναντίον των ΗΠΑ στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου. Τέτοιες κυβερνήσεις έπρεπε σύμφωνα με τους Σοβιετικούς να τοποθετηθούν και να διατηρηθούν στην εξουσία με οποιοδήποτε τρόπο κρίνονταν αναγκαίο.

³⁰ Ο Γκεόργκι Κονσταντίνοβιτς Ζούκωφ (*Γεόργκι Κονσταντίνοβιτς Ζύκοφ*, 1 Δεκεμβρίου 1896 - 18 Ιουνίου 1974) είναι γνωστός παγκοσμίως ως ο κύριος στρατιωτικός ηγέτης της σοβιετικής αντεπίθεσης κατά των Γερμανών στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η οποία ολοκληρώθηκε με την κατάληψη του Βερολίνου. Δεν είναι υπερβολή πως αποτελούσε τη δημοφιλέστερη προσωπικότητα στη Σοβιετική Ένωση τους πρώτους μεταπολεμικούς μήνες. Αυτό όμως δεν άρεσε στον Στάλιν, που έβλεπε στους ήρωες του πολέμου μια δυνητική πηγή αμφισβήτησης. Φρόντισε, λοιπόν, να τον υποβαθμίσει, την άνοιξη του 1946, με τρεις διαδοχικές ταπεινώσεις: παύση από την αρχηγία του Στρατού, απομάκρυνση από την Ανατολική Γερμανία και μετάθεση στην «ακίνδυνη» Στρατιωτική Διοίκηση Οδησού. Το 1948 υπέστη έμφραγμα και έλαβε νέα τοποθέτηση στην, στρατιωτικά ασήμαντη, Στρατιωτική Διοίκηση Ουραλίων. Διαθέσιμο στο <https://www.britannica.com/biography/Georgy-Zhukov>

³¹ Young W. John (2009), *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, Αθήνα: Πατάκης, σελ. 349-351

³² Ο Ρωσοφινλανδικός πόλεμος του 1939 ή Χειμερινός Πόλεμος ήταν η στρατιωτική σύγκρουση μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της Φινλανδίας το 1939-40. Ξεκίνησε με τη σοβιετική εισβολή στο φινλανδικό έδαφος την 30 Νοεμβρίου 1939 και τελείωσε στις 13 Μαρτίου 1940 με τη συνθήκη ειρήνης της Μόσχας. Η Κοινωνία των Εθνών καταδίκασε ως παράνομη την επίθεση και απέβαλε από τις τάξεις της τη Σοβιετική Ένωση στις 14 Δεκεμβρίου 1939.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου ο Στάλιν είχε ταυτίσει τις ΗΠΑ με το πρόσωπο του προέδρου Φραγκλίνου Ρούσβελτ, του οποίου η επιθυμία να διατηρήσει καλές σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση ήταν εμφανής, όπως και η καχυποψία του προς τους Βρετανούς και τους άλλους Δυτικούς ιμπεριαλιστές. Επιπλέον, ο Ρούζβελτ επιθυμούσε τη σύναψη συμμαχίας με τη Σοβιετική Ένωση για την αντιμετώπιση της Ιαπωνίας και δεν φαινόταν διατεθειμένος να διατηρήσει σε μόνιμη βάση στρατεύματα στην Ευρώπη, καθιστώντας τις ΗΠΑ «ευρωπαϊκή» δύναμη, μία ενέργεια που ο Στάλιν ήταν δεδομένο ότι θα εκλάμβανε ως απειλή. Γενικά, το μέλλον της μεταπολεμικής Ευρώπης δεν φαινόταν να απασχολεί σε μεγάλο βαθμό τον Αμερικανό πρόεδρο. Για παράδειγμα επιδείκνυε περιορισμένο ενδιαφέρον σε σύγκριση με τον Τσόρτσιλ περί του τι επρόκειτο να συμβεί στην Πολωνία και στην Ελλάδα³³. Ενώ η σχέσεις μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Βρετανίας έφτασαν στα όρια της σύγκρουσης με αφορμή το ζήτημα της Πολωνίας, οι σχέσεις μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Ηνωμένων Πολιτειών διατηρήθηκαν σε σχετικά καλό επίπεδο. Ο Στάλιν είτε επειδή πράγματι δεν ήταν προς το συμφέρον του είτε λόγω διπλωματικών υπολογισμών, απέφευγε να διαφωνήσει με τον Ρούζβελτ επί θεμάτων τα οποία είχαν σχέση με διεθνείς οργανισμούς και απασχολούσαν σοβαρά τον Αμερικανό πρόεδρο (όπως για παράδειγμα η εκπροσώπηση των Σοβιετικών Δημοκρατιών στον ΟΗΕ). Ο Στάλιν ήταν πρόθυμος να μετριάσει την αρωγή που πρόσφερε στους Ευρωπαίους κομμουνιστές, ώστε να μην προκαλέσει τις ΗΠΑ με την προϋπόθεση ότι η Ουάσιγκτον θα παρέμενε εκτός ευρωπαϊκών εξελίξεων και σε ορισμένο βαθμό φιλική προς τη Σοβιετική Ένωση. Δεν, είχε όμως, προβλέψει ότι αφήνοντας την Ελλάδα υπό την επιρροή της Βρετανίας ουσιαστικά προετοίμαζε το έδαφος για την υπαγωγή της στον έλεγχο των ΗΠΑ, μέσα σε τρία μόλις έτη.

Για τον Σοβιετικό ηγέτη, που βρέθηκε αντιμέτωπος τον Αύγουστο του 1945 με τα αποτελέσματα της ρίψης των ατομικών βομβών, ήταν πολύ σημαντικό μειονέκτημα το ότι η Σοβιετική Ένωση δεν διέθετε στρατηγική αεροπορική δύναμη,

³³ Μετά την αποτυχία του να πείσει την αμερικανική ηγεσία να υλοποιήσει εισβολή στη νοτιοανατολική Ευρώπη το 1944, ο Τσόρτσιλ συνάντησε τον Στάλιν στη Μόσχα τον Οκτώβριο του 1944, με σκοπό να συμφωνήσουν τις σφαίρες επιρροής στην περιοχή αυτή. Ο Τσόρτσιλ έγραψε τα ονόματα των χωρών και τα ποσοστά επιρροής σε ένα χαρτί, που ο Στάλιν σημάδευε με ένα «τικ». Τα ποσοστά ήταν για την Ελλάδα 90% βρετανική και 10% σοβιετική επιρροή, για τη Ρουμανία το αντίστροφο, για τη Βουλγαρία 75% σοβιετική και 25% βρετανική επιρροή και για τη Γιουγκοσλαβία 50-50. Στη συνέχεια ο Τσόρτσιλ είπε στο Στάλιν: «Μήπως θεωρηθεί πολύ κυνικό, αν φανεί ότι αποφασίσαμε για αυτά τα ζητήματα, τόσο μοιραία για εκατομμύρια ανθρώπων, με έναν τέτοιο πρόχειρο τρόπο; Ας κάψουμε το χαρτί». Ο Στάλιν απάντησε: «Όχι, κρατήστε το». Το χαρτί βρέθηκε στα αρχεία του Τσόρτσιλ στα μέσα της δεκαετίας του 90.

με την οποία θα ήταν δυνατή μία άμεση επίθεση εναντίον των ΗΠΑ, σε περίπτωση που αυτό κρινόταν απαραίτητο. Έτσι ο Στάλιν θεώρησε πως για να αποτελέσει η χώρα του αντίπαλο δέος για τις ΗΠΑ, θα έπρεπε να εξοπλισθεί, ώστε να είναι εν δυνάμει απειλή για τη δυτική Ευρώπη, γεγονός που κατά τις εκτιμήσεις του θα λειτουργούσε αποτρεπτικά για τους αμερικανούς και θα εμπόδιζε το ενδεχόμενο μιας επίθεσης εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Τα σοβιετικά στρατεύματα δεν είχαν αποσυρθεί από τα εδάφη που είχαν καταλάβει κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων στα τέλη του πολέμου, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονταν οι ευρωπαϊκές πρωτεύουσες Βουδαπέστη, Πράγα, Βιέννη και Βερολίνο. Με αυτό τον τρόπο ο Στάλιν δημιουργούσε ένα ανάχωμα, για να προστατεύει τα τρωτά σημεία της σοβιετικής ενδοχώρας, ενώ ταυτόχρονα προκαλούσε ανησυχία και φόβο στους αποδυναμωμένους από τον πόλεμο και ανήσυχους Ευρωπαίους και τους Αμερικανούς προστάτες τους, σε τέτοιο βαθμό ώστε να αναρωτιούνται αν η ρωσική εξάπλωση είχε πραγματικά σταματήσει μετά τη συνθηκολόγηση των Γερμανών ή είχε περιθώρια να συνεχιστεί μέχρι να βρεθούν υπό ρωσική κατοχή το Παρίσι, το Μιλάνο, η Βρέστη και το Μπορντώ. Από την άλλη πλευρά, με το να διατηρήσει ένα πολυπληθή στρατό και να μετατρέψει το μεγαλύτερο μέρος της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης σε ζώνη σοβιετικής επιρροής και υποτελείας, σε συνδυασμό με το ότι επένδυε σε χρήμα και ανθρώπινο δυναμικό προκειμένου να αποκτήσει η Σοβιετική Ένωση πυρηνικά όπλα, ο Στάλιν προκάλεσε την όξυνση της εχθρότητας των Αμερικανών. Η δημιουργία ισοδύναμου πυρηνικού οπλοστασίου με αυτό των ΗΠΑ αποτελούσε στόχο εκ των ων ουκ άνευ του Κρεμλίνου. Μέχρι το 1950 είχε θέσει τις βάσεις για την πολεμική ανασυγκρότηση, επιβεβαίωσε και πάλι την ολοκληρωτική του εξουσία, διασφάλισε τον έλεγχο της Ανατολικής Ευρώπης και (το 1949) έκανε τη δική του επιτυχημένη δοκιμή ατομικής βόμβας. Θεωρητικά υπήρχε μία εναλλακτική λύση την οποία οι Αμερικανοί προσπάθησαν να εφαρμόσουν με ρεαλιστικό τρόπο. Επρόκειτο για τη διεθνοποίηση εκ μέρους της Ουάσιγκτον του ζητήματος χρήσης της ατομικής ενέργειας, ώστε να αφαιρεθεί από την ατζέντα των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων και να ενταχθεί στη διεθνή πολιτική ατζέντα.

1.2 Η μεταπολεμική Βρετανία

Η μεταπολεμική ανάκαμψη της Βρετανίας ήταν ταχύτατη και εντυπωσιακή αλλά δεν κράτησε πολύ. Το ηθικό στο εσωτερικό της χώρας και το κύρος της στο εξωτερικό εμφανίστηκαν αρχικά αρκετά υψηλά. Οι ζημιές εξαιτίας του πολέμου ήταν σοβαρές

αλλά ως ένα βαθμό εξισορροπήθηκαν από τη συνετή διαχείριση των οικονομικών τα χρήσιμα χρόνια της πολεμικής αναμέτρησης. Το μισό κόστος είχε καλυφθεί από την επιβολή φόρων και το άλλο μισό από την πώληση περιουσιακών στοιχείων και τον εξωτερικό δανεισμό. Την απότομη διακοπή του αμερικανικού προγράμματος Δανεισμού-Εκμίσθωσης τον Αύγουστο του 1945 ακολούθησε ένα δάνειο από τις ΗΠΑ απογοητευτικά χαμηλό και με εξαιρετικά ασύμφορους όρους. Τα κονδύλια του Σχεδίου Μάρσαλ αν και ήταν διαθέσιμα για τέσσερα χρόνια, κάλυψαν τις ανάγκες μόνο μιας διετίας. Χρησιμοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο για την ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων από τον πόλεμο βιομηχανιών και για τη χρηματοδότηση ενός φιλόδοξου προγράμματος κοινωνικής μεταρρύθμισης στο χώρο της εκπαίδευσης, της υγείας και της κοινωνικής ασφάλισης. Δεν δαπανήθηκε όμως ούτε ένα μικρό μέρος τους για την ευρύτερη και πιο ριζοσπαστική αναβάθμιση του κατασκευαστικού τομέα, η οποία ήταν απαραίτητη στη Βρετανία προκειμένου αυτή να ανακτήσει τη θέση που κατείχε στον κόσμο, μέχρι να αρχίσει να υπερφαλαγγίζεται γύρω στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από τη Γερμανία, τις ΗΠΑ και άλλους ανταγωνιστές.

Μετά το τέλος του πολέμου στην Ευρώπη, η πολιτική ζωή της Βρετανίας συνταράχθηκε όταν ο πολεμικός ηγέτης Ουίνστον Τσόρτσιλ, ηττήθηκε στις γενικές εκλογές του Ιουλίου. Για πολλούς στην πατρίδα και στο εξωτερικό, το γεγονός αυτό φάνηκε σαν προδοσία προς ένα πολιτικό άνδρα ο οποίος είχε προσωποποιήσει την αντίσταση του έθνους απέναντι στον Χίτλερ. Στην πραγματικότητα με βάση τα αποτελέσματα των δημοσκοπήσεων και των αναπληρωματικών εκλογών κατά τη διάρκεια του πολέμου, μια νίκη του Εργατικού Κόμματος δεν ήταν απροσδόκητη, αλλά η έκταση της ήταν πραγματικά εκπληκτική. Οι Εργατικοί κατέλαβαν το 48% των ψήφων και 393 έδρες ενώ οι Συντηρητικοί 213 έδρες. Για μερικά από τα αίτια της ήττας των Συντηρητικών θα μπορούσε στην πραγματικότητα να θεωρηθεί υπεύθυνος ο Τσόρτσιλ: το κόμμα στηριζόταν πολύ στη φήμη του ως πολεμικού ηγέτη, αλλά αυτό δεν σήμαινε απαραίτητα ότι είχε απήχηση και ως Πρωθυπουργός σε καιρό ειρήνης. Θεωρούνταν εχθρικός προς την εργατική τάξη, κατηγορήθηκε για τα οικονομικά προβλήματα του 1920 και είχε περάσει τη δεκαετία του 1930 σε πολιτική αφάνεια. Ούτε και βοήθησε το γεγονός ότι κατά την προεκλογική εκστρατεία κατηγορήσε τους «σοσιαλιστές» αντιπάλους του ότι επεδίωκαν μία «ολοκληρωτική» μορφή διακυβέρνησης. Το ίδιο το Συντηρητικό Κόμμα, επιβαρύνθηκε από την κακή εικόνα που κληρονόμησε από τα χρόνια του

μεσοπολέμου, όταν άσκησε την εξουσία σε περίοδο οικονομικής ύφεσης και δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει αποφασιστικά τον επεκτατισμό του Χίτλερ³⁴.

Η νέα κυβέρνηση έπρεπε να ασχοληθεί με σύνθετα προβλήματα σχετικά με το διεθνή ρόλο της Βρετανίας, το μέλλον της αυτοκρατορίας, την ανάγκη επανόδου στην οικονομική ομαλότητα και την εκπλήρωση προεκλογικών υποσχέσεων για μεταρρυθμίσεις. Ο πόλεμος είχε στοιχήσει στην Βρετανία το μεγαλύτερο μέρος των αποθεμάτων της σε χρυσό και συνάλλαγμα, το ένα τέταρτο του εμπορικού της ναυτικού και 326.000 ζωές (αν και οι απώλειες σε έμψυχο υλικό ήταν λιγότερες από ό,τι σε άλλες χώρες). Το βιοτικό επίπεδο είχε υποβαθμιστεί, η μισή βιομηχανική παραγωγή της χώρας είχε προσαρμοσθεί στις ανάγκες του πολέμου, ο πληθωρισμός αποτελούσε απειλή, ενώ είχαν χαθεί και πολλές εμπορικές αγορές. Εμπορικοί αντίπαλοι όπως η Γερμανία και η Ιαπωνία είχαν ηττηθεί, αλλά η υπεροχή των ΗΠΑ ήταν συντριπτική και η οικονομική κατάσταση της Βρετανίας αρκετά κακή. Η κατάσταση χειροτέρευσε με την ανάληψη νέων υποχρεώσεων στο τέλος του πολέμου, όπως η ζώνη κατοχής στη Γερμανία. Η διατήρηση σημαντικού αριθμού ενόπλων δυνάμεων ήταν ωστόσο απαραίτητη, εξαιτίας τόσο της εμφάνισης του Ψυχρού Πολέμου, όσο και των πιέσεων που ασκούνταν εντός της αυτοκρατορίας για παραχώρηση ανεξαρτησίας³⁵.

Η ειδική σχέση της Βρετανίας με τις ΗΠΑ, αποτελούσε βέβαια μια πραγματικότητα, αλλά τα οφέλη για το Λονδίνο δεν ήταν τόσο μεγάλα όσο πίστευαν οι ίδιοι οι Βρετανοί. Πριν από τον πόλεμο οι αγγλοαμερικανικές σχέσεις δεν ήταν οι καλύτερες δυνατές, ενώ κατά τη διάρκεια του πολέμου είχαν βελτιωθεί στο έπακρο. Αυτό βέβαια οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό τις ειδικές συνθήκες του πολέμου και στις προσωπικότητες των ηγετών των δύο χωρών οι οποίοι ανέπτυξαν μια ασυνήθιστα στενή συνεργασία. Μετά τον πόλεμο οι διάυλοι επικοινωνίας που είχαν δημιουργηθεί κατά την διάρκειά του, διατηρήθηκαν και η προσέγγιση διευκολύνθηκε από την κοινή γλώσσα καθώς και από τις κοινές εμπειρίες και τα ιδεώδη. Η ειδική σχέση με τις ΗΠΑ αποπροσανατόλισε την προσοχή της Βρετανίας από τις πολιτικές εξελίξεις στην ηπειρωτική Ευρώπη και έδωσε τη δυνατότητα σε ισχυρές ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γαλλία να αποκλείσουν τη Βρετανία από κάθε ηγετικό ρόλο σε αυτήν.

Οι Βρετανοί προσδοκούσαν κάποιο σημαντικό δάνειο από τις ΗΠΑ, που θα τους βοηθούσε να πετύχουν οικονομική σταθερότητα. Οι Αμερικανοί γνώριζαν καλά

³⁴ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ. 218

³⁵ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ. 219

την σημασία που είχε η Βρετανία για το παγκόσμιο εμπόριο – το μισό από το οποίο γινόταν σε στερλίνες – και έτσι ο οικονομολόγος Λόρδος Κένυς διαπραγματεύτηκε το Δεκέμβριο του 1945 ένα δάνειο 3 δις. 700 εκατομμυρίων δολαρίων από την Αμερική. Το δάνειο αν και εμφανώς γενναϊόδωρο, έγινε αντικείμενο έντονων επικρίσεων ακριβώς επειδή «υποθήκευε τη Βρετανική αυτοκρατορία». Το χειμώνα, στις αρχές του 1947, είχαν ήδη σημειωθεί ελλείμματα σε τρόφιμα και κάρβουνο και παρ' όλο που το αμερικανικό σχέδιο Μάρσαλ πρόσφερε κάποια ανακούφιση μετά το 1947, οι εργατικοί δέχθηκαν άλλο ένα πλήγμα το Σεπτέμβριο του 1949 όταν η αγγλική λίρα υποτιμήθηκε από τα 4,03 στα 2,80 δολάρια. Η ευθύνη για την υποτίμηση αποδόθηκε στην οικονομική ύφεση των ΗΠΑ, αλλά αφού η ύφεση αυτή αποδείχτηκε μόνο βραχυπρόθεσμη, η κυβέρνηση εμφανίστηκε να έχει πανικοβληθεί κι επιπλέον το μέγεθος της υποτίμησης φάνηκε υπερβολικό. Μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι το σημείο αποτυχίας των εργατικών, δεν ήταν τόσο η βραχυπρόθεσμη διαχείριση της οικονομίας, όσο η αδυναμία του προγράμματος τους να πετύχει μεγαλύτερη κρατική παρέμβαση ώστε να εκσυγχρονισθεί δραστικά η βρετανική βιομηχανία και να αναστραφούν οι μακροπρόθεσμες ενδείξεις παρακμής της σε σχέση με τους κυριότερους ανταγωνιστές της. Η Βρετανία, η πρώτη χρονικά βιομηχανική οικονομία, αντιμετώπιζε όλο και πιο έντονο ανταγωνισμό από χώρες όπως η Αμερική, η Γερμανία και η Ιαπωνία, ήδη από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα³⁶.

Οι δυσχέρειες της Βρετανίας δεν σχετίζονταν μόνο με την κατάσταση στο εσωτερικό και την οικονομία. Η χώρα βρισκόταν στη διαδικασία επανακαθορισμού της θέσης της στον κόσμο. Στις εξωτερικές υποθέσεις ο ισχυρός άντρας των εργατικών ήταν ο Έρνεστ Μπέβιν. Ο Μπέβιν δέχτηκε επικρίσεις από την αριστερή πτέρυγα των εργατικών το 1946 για τις διαφωνίες του με τη Σοβιετική Ένωση και για την αποτυχία του να διευθετήσει το πρόβλημα της έντασης μεταξύ Εβραίων και Αράβων στη βρετανική «εντολή» της Παλαιστίνης, από την οποία το Λονδίνο αναγκάστηκε να αποσυρθεί το 1948. Αντίθετα ο Μπέβιν έπαιξε σημαντικό ρόλο στην Ευρώπη στα ζητήματα της παροχής αμερικανικής οικονομικής βοήθειας μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ και της εξασφάλισης μιας αμερικανικής στρατιωτικής εγγύησης μέσω του ΝΑΤΟ. Μέχρι το 1950 η πολιτική του βασιζόταν στη συνεργασία της Κοινοπολιτείας και στην «ειδική σχέση» με την Ουάσιγκτον. Για να διατηρήσει την ανεξαρτησία της Βρετανίας, απέφυγε τη συμμετοχή σε δυτικοευρωπαϊκά υπερεθνικά

³⁶ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ. 220-222

σχήματα, όπως το Σχέδιο Σουμάν. Επίσης για να ενισχύσουν ακόμα περισσότερο τη Βρετανία, ο Μπέβιν και ο Άττλη προχώρησαν μυστικά στην κατασκευή ατομικής βόμβας.

Η διάλυση της Βρετανικής κυριαρχίας στην Ασία, την Αφρική και την Καραϊβική ξεκίνησε με την αποχώρηση από την Ινδία και τη Βιρμανία το διάστημα 1947-48, επιλογή την οποία οι Βρετανοί είχαν κατά νου από καιρό, αλλά δεν είχαν προσδιορίσει χρονικά την εφαρμογή της μέχρι τα τέλη του πολέμου. Η αυτονομία της Ινδίας είχε αποτελέσει σοβαρό πολιτικό ζήτημα κατά το μεσοπόλεμο και πολλοί πολιτικοί των εργατικών και πρώτος ανάμεσα τους ο Άττλη, ήδη ήταν σύμφωνοι επί της αρχής για την παραχώρηση ανεξαρτησίας. Φαινόταν εντελώς αδύνατο για τη Βρετανία να κρατήσει υποταγμένη μία χώρα εκατοντάδων εκατομμυρίων κατοίκων. Τα μεγάλα προβλήματα δεν αφορούσαν την αποχώρηση των Βρετανών, αλλά την επιμονή των Ινδών μουσουλμάνων να κάνουν το δικό τους ανεξάρτητο κράτος – το Πακιστάν. Παραχωρήθηκε επίσης ανεξαρτησία στην Κεϋλάνη και τη Βιρμανία (1948). Όλες αυτές οι χώρες εκτός από τη Βιρμανία συμφώνησαν να ενταχθούν στην Κοινοπολιτεία³⁷.

Η ύπαρξη της Κοινοπολιτείας ήταν σημαντική ώθηση για την πορεία των αποικιών προς την ανεξαρτησία, καθώς οι Βρετανοί ήλπιζαν να διατηρήσουν ουσιαστική συνεργασία με τις πρώην αποικίες τους σε μία νέου τύπου σχέση των μελών της Κοινοπολιτείας, παρόμοια με αυτή που υπήρχε με τις παλαιότερες «λευκές κτήσεις», όπως με την Αυστραλία, τον Καναδά και τη Νέα Ζηλανδία. Στη νοτιώς της Σαχάρας Αφρική, κατά γενική πεποίθηση, θα χρειάζονταν δεκαετίες μέχρι να προετοιμασθούν οι ιθαγενείς λαοί για ανεξαρτησία. Υπήρχαν φόβοι ότι μία ξαφνική αποχώρηση από τις αποικίες θα άνοιγε το δρόμο για εγκαθίδρυση κομμουνιστικών καθεστώτων και για σοβιετική διείσδυση. Ιδιαίτερες δυσκολίες αντιμετώπισαν στη Μέση Ανατολή, καθώς η περιοχή αυτή θεωρήθηκε ανάχωμα απέναντι στη σοβιετική επέκταση, ως πηγή πετρελαίου και ως στήριγμα στην προσπάθεια της Βρετανίας να παραμείνει μεγάλη δύναμη. Μετά το 1954 ο Ήντεν επιχείρησε επίσης να ισοσταθμίσει την απώλεια της βρετανικής βάσης στο Σουέζ στην Αίγυπτο, υποστηρίζοντας το Σύμφωνο της Βαγδάτης³⁸ μεταξύ των φιλοδυτικών κρατών της

³⁷ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ. 224

³⁸ Κατά το πρότυπο του ΝΑΤΟ και του Οργανισμού Συμφώνου της Νοτιοανατολικής Ασίας, η ίδρυση του Συμφώνου της Βαγδάτης (Οργανισμός του Κεντρικού Συμφώνου - ΣΕΝΤΟ) στις 24 Φεβρουαρίου 1955 αποτέλεσε την προέκταση της δυτικής επιρροής στα νοτιοδυτικά σύνορα της Σοβιετικής Ένωσης, με σκοπό τον περιορισμό της σοβιετικής επέκτασης στη Μέση Ανατολή, τον Περσικό Κόλπο και τον

Μέσης Ανατολής, συμπεριλαμβανομένων της Τουρκίας, του Ιράν και του Πακιστάν. Ωστόσο, η δυσαρέσκεια των Αράβων εθνικιστών επέφερε τελικά την αποτυχία αυτής της διεθνούς συσσωμάτωσης: το μόνο αραβικό κράτος που εντάχθηκε στο Σύμφωνο ήταν το εξαρτημένο από τη Βρετανία Ιράκ, ενώ πρωτοπόρος της αντίδρασης ήταν η ριζοσπαστική κυβέρνηση της Αιγύπτου υπό το στρατηγό Νάσερ.

Τον Ιούλιο 1956 ο Νάσερ εξήγγειλε την εθνικοποίηση της εταιρείας της διώρυγας του Σουέζ, η οποία ελεγχόταν από βρετανικά κυρίως συμφέροντα και ήταν στρατηγικής σημασίας για τον δυτικό κόσμο. Με τη Βρετανία, η οποία εξέλαβε την εθνικοποίηση της διώρυγας ως ευθεία αμφισβήτηση της θέσης της στη Μέση Ανατολή, συντάχθηκαν η Γαλλία και το Ισραήλ, που από το 1954 είχαν αναπτύξει μία ιδιαίτερη στρατιωτική σχέση, κυρίως με τη μορφή αυξημένης στρατιωτικής ενίσχυσης από την πλευρά της Γαλλίας προς το Ισραήλ. Η κρίση, που, όπως ήταν φυσικό, μέσα στα πλαίσια του ψυχροπολεμικού κλίματος έλαβε διεθνείς διαστάσεις, κορυφώθηκε στα τέλη Οκτωβρίου - αρχές Νοεμβρίου 1956 με στρατιωτικές επιχειρήσεις του Ισραήλ, της Βρετανίας και της Γαλλίας εναντίον της Αιγύπτου. Οι Αμερικανοί αντέδρασαν έντονα. Αν και δεν πίστευαν στη δυνατότητα συνεργασίας με τον Νάσερ, δεν ήθελαν να ταυτιστούν με την αποικιοκρατική κληρονομιά των ευρωπαϊκών δυνάμεων, θεωρώντας ότι τον πρώτο λόγο στα διακρατικά προβλήματα έπρεπε να έχει ο ΟΗΕ. Στις 2 Νοεμβρίου οι ΗΠΑ έφεραν το θέμα και στη Γενική Συνέλευση, η οποία με 65 ψήφους υπέρ και πέντε κατά ενέκρινε πρόταση για τον τερματισμό των εχθροπραξιών και την αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων. Ωστόσο οι Αγγλο-γάλλοι συνέχισαν απτόητοι τις στρατιωτικές τους επιχειρήσεις, αγνοώντας τις αποφάσεις της διεθνούς κοινότητας. Οι Σοβιετικοί, εγκατέλειψαν τους χαμηλούς τόνους και βγήκαν δυναμικά στο προσκήνιο, αποστέλλοντας επιστολές στον πρόεδρο του Συμβουλίου Ασφαλείας, στον πρόεδρο των ΗΠΑ και στους πρωθυπουργούς της Βρετανίας, της Γαλλίας και του Ισραήλ. Στην επιστολή προς τον Αμερικανό πρόεδρο υπήρχε μάλιστα και υπαινιγμός για έναν τρίτο παγκόσμιο πόλεμο με τη χρήση πυρηνικών όπλων. Ο μόλις πρόσφατα επανεκλεγείς στην προεδρία των ΗΠΑ Αϊζενχάουερ προειδοποίησε ότι η αμερικανική κυβέρνηση θα αντιδρούσε σε οποιαδήποτε μονομερή σοβιετική στρατιωτική κίνηση. Παράλληλα, αρνήθηκε την παροχή οικονομικής βοήθειας στη Βρετανία από το Διεθνές

Ινδικό Ωκεανό. Το Σύμφωνο περιελάμβανε την Τουρκία, το Ιράκ, το Ιράν και το Πακιστάν με το Ηνωμένο Βασίλειο και τις Ηνωμένες Πολιτείες ως συνδεδεμένα μέλη. Επίσης ιδιαίτερος ήταν ο ρόλος της Κύπρου καθώς φιλοξενούσε τις βρετανικές βάσεις και τις συνέδεε επιχειρησιακά με τη Μέση Ανατολή.

Νομισματικό Ταμείο και απείλησε με πώληση βρετανικών μετοχών, που θα οδηγούσε σε υποτίμηση της στερλίνας. Στις 6 Νοεμβρίου ο Ήντεν, βρισκόμενος υπό ισχυρή πολιτική και οικονομική πίεση και χωρίς να ενημερώσει τη Γαλλία και το Ισραήλ, ανακοίνωσε την εφαρμογή εκεχειρίας. Στη Βρετανία η πολιτική του επικρίθηκε έντονα από τον Τύπο, ενώ η αντιπολίτευση τον κατηγορήσε ότι παραπλάνησε το Κοινοβούλιο. Παραιτήθηκε στις 9 Ιανουαρίου 1957. Η Βρετανία και η Γαλλία γνώρισαν μεγάλη πολιτική και διπλωματική ήττα, αφού το κύρος τους ως Μεγάλες Δυνάμεις καταρρακώθηκε στις ερήμους της Αιγύπτου και κυρίως στις αίθουσες του ΟΗΕ. Τη δεκαετία 1946-56 το επιβλητικό οικοδόμημα της βρετανικής δύναμης στην κεντρική Ασία και τη Μέση Ανατολή υπονομεύθηκε, εξασθένησε και τελικά κατέρρευσε³⁹.

Από το 1945 οι εργατικοί είχαν εκπληρώσει σε μεγάλο βαθμό τις προεκλογικές τους υποσχέσεις. Η καθιέρωση κοινωνικής πρόνοιας για όλους, η δημιουργία Εθνικού Συστήματος Υγείας και η εφαρμογή των οικονομικών μεθόδων του Κέυνς που στόχευαν στην πλήρη απασχόληση ήταν σημαντικές εξελίξεις. Οι κυβερνήσεις Άττλη αποδείχτηκαν πιο ικανές στο να υλοποιήσουν ένα μεγάλο μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα σε σχέση με τις κατοπινές κυβερνήσεις των εργατικών, είχαν επαναφέρει τη χώρα σε κατάσταση ομαλότητας και από μία εκ των υστέρων θεώρηση, η περίοδος 1945-51 είχε δημιουργήσει μια κάποια «συναίνεση» στην πολιτική ζωή της χώρας. Το 1951 ο Ουίστον Τσόρτσιλ επέστρεψε στην Πρωθυπουργία τοποθετώντας τον Άντονι Ήντεν στο υπουργείο Εξωτερικών. Με τη φήμη του ως μεγάλου πολεμικού ηγέτη, ο Τσόρτσιλ επιδίωκε κυρίως ένα ρόλο ειρηνοποιού μεταξύ Ανατολής και Δύσης μετά το θάνατο του Στάλιν. Η διεθνής του φήμη σε συνδυασμό με τις διπλωματικές ικανότητες του Ήντεν βοήθησαν στην επίλυση πολλών διεθνών προβλημάτων το 1954, όταν συμμετείχε ως προεδρεύων στη Διάσκεψη της Γενεύης για την Ινδοκίνα και έπαιξε ηγετικό ρόλο στην ένταξη της Δυτικής Γερμανίας στο ΝΑΤΟ. Για την ώρα η πλήρης επίδραση της παρακμής της Βρετανίας στο διεθνή χώρο, αποκρύφτηκε χάρη και σε τεχνολογικές επιτυχίες, όπως η επιτυχημένη δοκιμή της ατομικής βόμβας το 1952 και η ανάπτυξη του πρώτου αεριωθούμενου αεροπλάνου, του Κόμετ. Η άνοδος στο θρόνο της Ελισάβετ της Β΄ το 1952 προκάλεσε συζήτηση για μια νέα «ελισαβετιανή εποχή»⁴⁰.

³⁹ Σακκάς Ιωάννης, (2014 Απρίλιος 14), «Η Κρίση του Σουέζ», *Η Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/763441/article/epikairothta/kosmos/h-krish-toy-soyez>

⁴⁰ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ. 224-228

1.3 Η μεταπολεμική Γερμανία

Το Μάιο του 1945 η Γερμανία ηττήθηκε ολοκληρωτικά από τους Συμμάχους. Σε αντίθεση με το Νοέμβριο του 1918, όταν το μεγαλύτερο μέρος της χώρας είχε αποφύγει την εισβολή, οι σοβιετικές κι οι δυτικές δυνάμεις προέλασαν στην καρδιά του γερμανικού εδάφους. Οι Γερμανοί πολίτες ιδιαίτερα στα ανατολικά, υπέστησαν κακομεταχείριση από τον Ερυθρό Στρατό, όμως δεν υπήρχε, διεθνώς, κάποια συμπάθεια για αυτούς μετά από έξι χρόνια πολέμου. Η ανελέητη πολιτική κατοχής του Αδόλφου Χίτλερ σε όλη την Ευρώπη και η ανακάλυψη των στρατοπέδων συγκέντρωσης προκάλεσαν την απέχθεια και το μίσος προς τους Γερμανούς: η καταστροφή που υπέστησαν, φαίνεται πως τους άξιζε. Μερικές πόλεις όπως η Δρέσδη, είχαν ολοσχερώς καταστραφεί από «ολοκληρωτικούς βομβαρδισμούς». Τα τρία τέταρτα των κτιρίων στην πρωτεύουσα, το Βερολίνο είχαν καταστραφεί. Πάνω από έξι εκατομμύρια Γερμανοί είχαν χάσει τη ζωή τους κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι μισοί από αυτούς στρατιώτες και οι περισσότεροι μεταξύ 18 και 35 χρονών⁴¹.

Στα τέλη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου διαφαινόταν ότι οι ΗΠΑ, η Σοβιετική Ένωση και η Μεγάλη Βρετανία, συμφωνούσαν σε δύο μεγάλες βασικές θέσεις για το μέλλον της Γερμανίας που όμως στην πορεία αναιρέθηκαν. Η πρώτη ήταν ότι η Γερμανία θα έπρεπε να παραμείνει υπό έλεγχο, ενώ η δεύτερη ότι θα έπρεπε να διατηρηθεί ως ενιαία οντότητα. Τελικά μέσα σε μία δεκαετία η Γερμανία διαιρέθηκε σε δύο ξεχωριστές κρατικές οντότητες για λόγους όπως η αδυναμία ή η απροθυμία των νικητών του πολέμου να συμφωνήσουν για τον τρόπο διευθέτησης του γερμανικού ζητήματος, η εγγενής σπουδαιότητα της Γερμανίας, αλλά και εξωγενής παράγοντες από τους οποίους περισσότερο σημαντικός ήταν ο πόλεμος της Κορέας. Οι νικητές του πολέμου αρχικά συμφώνησαν ότι η Γερμανία όφειλε να αποπλισθεί και να «αποκαθαρθεί από τον ναζισμό», να διαιρεθεί διοικητικά σε ζώνες κατοχής, αλλά από οικονομική άποψη να αντιμετωπισθεί ως ένας ενιαίος χώρος, που θα αποπλήρωνε τα απαραίτητα για τον πληθυσμό της εισαγόμενα αγαθά, με την εγχώρια παραγωγή. Υπήρχε και μία θετική πλευρά στην πολιτική των συμμάχων, με την προσπάθεια να «επανεκπαιδεύσουν» τους Γερμανούς στις δημοκρατικές αξίες, ωστόσο μπορεί να υποστηριχθεί ότι η πίστη στη ναζιστική ιδεολογία είχε

⁴¹ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ.131

καταστραφεί όχι από την επανεκπαίδευση, αλλά από την αυτοκτονία του Χίτλερ, την ήττα και τα προβλήματα που ακολούθησαν⁴².

Στα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο ήταν δύσκολο ακόμα και να μείνει κανείς ζωντανός. Οι μερίδες των τροφίμων ήταν μικρές, υπήρχε έλλειψη καυσίμων και η οικονομία λειτουργούσε σε ανταλλακτική βάση λόγω της απουσίας σταθερού νομίσματος. Ο κατακερματισμός της χώρας, μία πρόταση που είχε τεθεί στο τραπέζι των διαβουλεύσεων αμέσως μετά τον πόλεμο και είχε παραμείνει για λίγο προσφιλής σε αξιωματούχους της Γαλλίας, απορρίφθηκε σε πρώτη φάση, αλλά χωρίς να αποκηρυχθεί επίσημα. Οι απόψεις δίσταντο στο θέμα των οικονομικών παραμέτρων της κατοχής αλλά και στη μελλοντική δομή του γερμανικού κράτους. Στη διάσκεψη της Γιάλτας συμφωνήθηκε ότι θα έπρεπε να αποδοθεί το ποσό των 20 δις. δολαρίων ως βάση για περαιτέρω συνομιλίες, ενώ η Σοβιετική Ένωση διεκδίκησε το ήμισυ το προαναφερθέντος ποσού για την ίδια και την Πολωνία. Στη Διάσκεψη του Πότσταμ οι Σοβιετικοί που είχαν άμεση ανάγκη για πολεμικές αποζημιώσεις είτε σε είδος είτε σε ρευστό, εξασφάλισαν μια συμφωνία για μεταφορά αγαθών από τη δική τους ζώνη κατοχής, προκειμένου να καλυφθούν οι απαιτήσεις των ιδίων και των Πολωνών για αποζημιώσεις. Το μέγεθος όμως των αποζημιώσεων αυτών δεν καθορίστηκε. Αντίστοιχα οι δυτικοί σύμμαχοι, αποκτούσαν το δικαίωμα να διαιρούν σε τμήματα και να μεταφέρουν γερμανικές περιουσίες από τις ζώνες επιρροής τους ως πολεμικές αποζημιώσεις, αλλά τελικά αυτή η συμφωνία, αναιρούσε τα περί ενιαίας οικονομικής ζώνης καθώς οι διάφορες περιοχές χαρακτηρίζονταν από ανισότητες στους τομείς της βιομηχανικής και της αγροτικής παραγωγής⁴³.

Με αυτόν τον τρόπο η Γερμανία υφίστατο μία οικονομική αφαιμάξη αλλά όχι για μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι Δυτικοί σύμμαχοι ανακάλυψαν γρήγορα ότι η μεταφορά βιομηχανικών μονάδων και άλλων πλουτοπαραγωγικών πηγών, τους υποχρέωνε να παρέχουν στις ζώνες που ήλεγχαν, εισαγόμενα προϊόντα, για τα οποία θα έπρεπε να πληρώσουν οι δικοί τους φορολογούμενοι, καθώς η γερμανική παραγωγή δεν ήταν τέτοιου μεγέθους που να επιτρέπει τη χρηματοδότηση εισαγωγής αγαθών. Επιπλέον η εκποίηση γερμανικών περιουσιών από τους Σοβιετικούς και η αφαίρεση υλικών αγαθών σε μεγάλη κλίμακα, σε συνδυασμό με τις σοβαρές ελλείψεις στην ίδια τη Σοβιετική Ένωση, μετέφερε στους Δυτικούς συμμάχους και τους φορολογούμενους πολίτες τους το πρόσθετο βάρος της υποχρέωσης να

⁴² Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ. 132

⁴³ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ.132

προμηθεύουν και τη σοβιετική ζώνη της Γερμανίας με βασικά αγαθά και τρόφιμα. Στα τρία χρόνια που ακολούθησαν μετά τη διάσκεψη στο Πότσταμ, οι νικήτριες δυνάμεις, έχοντας αποτύχει να συμφωνήσουν σε κάποια κοινά αποδεκτή λύση για την τύχη της Γερμανίας, μετακινήθηκαν από την αρχική ιδέα μιας Γερμανίας που έπρεπε να τελεί υπό περιορισμό, στην ιδέα μιας Γερμανίας που έπρεπε να τεθεί υπό την κυριαρχία τους.

Οι δύο διασκέψεις των υπουργών εξωτερικών το 1947 στη Μόσχα το Μάρτιο και στο Λονδίνο το Νοέμβριο, απέτυχαν να καθορίσουν το πλαίσιο της συνθήκης ειρήνης που υποτίθεται ότι αναμενόταν από στιγμή σε στιγμή. Τον ίδιο χρόνο ανακοινώθηκαν το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ, ενώ η αμερικανική και η βρετανική ζώνη ενοποιήθηκαν και απέκτησαν ένα οικονομικό συμβούλιο 54 μελών. Το 1948 οι Αμερικανοί και οι Βρετανοί κινήθηκαν αποφασιστικά προς την κατεύθυνση της μετατροπής της ζώνης συγκυριαρχίας που είχαν δημιουργήσει, σε μία χώρα ικανή να ανταπεξέλθει μόνη της στις υποχρεώσεις της, μια αυτόνομη κοινοβουλευτική δημοκρατία. Παράλληλα διατυπώθηκε ένα σχέδιο διεθνοποίησης της περιοχής του Ρουρ, ώστε να διασκεδαστούν οι φόβοι εκείνων που δεν μπορούσαν να συμβιβαστούν με την ιδέα της δημιουργίας μίας ανεξάρτητης Γερμανίας. Στις στρατηγικές αυτές κινήσεις προστέθηκε τον Απρίλιο του 1949 η ενοποίηση της γαλλικής ζώνης με την αγγλοαμερικανική. Οι δυτικές συμμαχικές δυνάμεις και ιδιαίτερα οι ΗΠΑ, έδωσαν νέα πνοή στη ζώνη συγκυριαρχίας τους με τη νομισματική αναδιάρθρωση και την παροχή οικονομικής βοήθειας. Αμέσως άρχισαν οι προετοιμασίες, προκειμένου να δοθεί το νέο μάρκο στην κυκλοφορία, στους τομείς του Βερολίνου που ήταν υπό τον έλεγχο τους. Σε αυτό το σημείο οι Σοβιετικοί αποφάσισαν να αντιταχθούν στο σύνολο της πολιτικής της δύσης που προέβλεπε τη δημιουργία ενός ξεχωριστού δυτικογερμανικού κράτους. Ως κεντρικό σημείο αυτής της αντιπαράθεσης επελέγη το Βερολίνο, η πόλη στην οποία οι Σοβιετικοί κατείχαν στρατηγικό πλεονέκτημα.

Οι αποφάσεις της διάσκεψης του Λονδίνου τον Ιούνιο του 1948 για την εκλογή Συνταγματικής Συνέλευσης και τη δημιουργία δυτικογερμανικού Συντάγματος προκάλεσε την οξεία αντίδραση των Σοβιετικών με τη μορφή του αποκλεισμού του Βερολίνου. Οι δυτικοί τομείς του Βερολίνου (τελείως περικυκλωμένοι από τη σοβιετική ζώνη) αποκόπηκαν από κάθε χερσαία πρόσβαση προς τη Δύση, καθώς οι Σοβιετικοί προσπάθησαν να υποχρεώσουν τις δυτικές δυνάμεις να προβούν σε παραχωρήσεις σχετικά με τη μελλοντική μορφή της

Γερμανίας. Εξίσου ενοχλητικό για τις δυτικές δυνάμεις αυτό το διάστημα ήταν το γεγονός ότι ούτε στους γερμανούς υπουργούς-προέδρους άρεσε η ιδέα δημιουργίας μίας δυτικογερμανικής κυβέρνησης. Η σοβιετική προπαγάνδα προσπαθούσε, από το 1946, να παρουσιάσει τις δυτικές δυνάμεις ως παράγοντες που επιθυμούσαν να διαιρέσουν τη Γερμανία. Οι Σοβιετικοί έχοντας τον έλεγχο της ανατολικής ζώνης, μπορούσαν να παριστάνουν τους υπέρμαχους της επανένωσης της Γερμανίας και να προσπαθούν έτσι να πάρουν τους Δυτικογερμανούς με το μέρος τους. Μετά από μερικές κρίσιμες εβδομάδες συζητήσεων μεταξύ των Συμμάχων και των υπουργών-προέδρων, έγινε εφικτός ένας συμβιβασμός με τον οποίο θα δημιουργούνταν μια γερμανική κυβέρνηση, αλλά χωρίς να δίνει την εντύπωση ότι αυτό θα σήμαινε την μόνιμη διαίρεση της χώρας. Αντί για Συντακτική Συνέλευση, συστήθηκε στη Βόννη το Σεπτέμβριο του 1948 ένα Κοινοβουλευτικό Συμβούλιο για να σχεδιάσει όχι Σύνταγμα, αλλά ένα «Θεμελιώδη Νόμο». Η Δυτική Γερμανία επρόκειτο να έχει ένα φιλελεύθερο δημοκρατικό Σύνταγμα που θα εγγυόταν τις δημοκρατικές ελευθερίες. Στο μεταξύ οι δυτικοί σύμμαχοι κατάφεραν να συνεχίσουν τον εφοδιασμό του Βερολίνου με αερογέφυρα καθ' όλη τη διάρκεια του χειμώνα, εξέλιξη που υποχρέωσε τη Σοβιετική Ένωση να ματαιώσει τον αποκλεισμό και ενδυνάμωσε την εμπιστοσύνη της Δυτικής Γερμανίας στις δυτικές δυνάμεις⁴⁴.

Μετά το Μάιο του 1945 είχαν σχηματισθεί πολλά πολιτικά κόμματα στη Γερμανία. Το πιο αξιόπιστο ήταν το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (SPD), το ισχυρότερο κόμμα στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης,⁴⁵ το οποίο υποστηριζόταν από την εργατική τάξη και προσδοκούσε να εκμεταλλευθεί την αντικαπιταλιστική διάθεση στην προπολεμική Γερμανία για να δημιουργήσει διευθυνόμενη οικονομία και να επιφέρει κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Όμως ένα άλλο κόμμα εμφανίσθηκε για να το ανταγωνισθεί, με τη μορφή της Χριστιανοδημοκρατικής Ένωσης (CDU), και με το Βαυαρικό παρακλάδι του, τη Χριστιανική Κοινωνική Ένωση (CSU). Η CDU δημιουργήθηκε το 1945 ως απόπειρα να δημιουργηθεί ένα ενιαίο μεταρρυθμιστικό αλλά μη σοσιαλιστικό κόμμα, με υποστήριξη και από καθολικούς και από προτεστάντες. Ηγετικό μέλος μετά το 1948 ήταν ο Κόνραντ Αντενάουερ, δήμαρχος

⁴⁴ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ. 135-136

⁴⁵ Δημοκρατία της Βαϊμάρης είναι ο ιστορικός και πολιτικός όρος που επικράτησε στη σύγχρονη διεθνή βιβλιογραφία για την (συμβατική) ονομασία του πολιτεύματος της Γερμανίας από το 1919 έως την άνοδο στην εξουσία της Ναζιστικής Γερμανίας του Χίτλερ το 1933. Η πρώτη αυτή γερμανική δημοκρατία πήρε το όνομά της από την πόλη Βαϊμάρη (Weimar), όπου συνήλθε η Γερμανική Εθνοσυνέλευση για να δημιουργήσει ένα νέο Σύνταγμα μετά την κατάλυση της Γερμανικής Αυτοκρατορίας.

της Κολωνίας στα χρόνια 1917-33, αντίπαλος των Ναζί, ο οποίος είχε επιστρέψει στη θέση του ως δήμαρχος το 1945 μόνο και μόνο για να εκδιωχθεί από το αξίωμα αυτό από του Βρετανούς οι οποίοι υποστήριζαν το SPD. Αφιερώνοντας τον εαυτό του στην εθνική πολιτική, ο Αντενάουερ είχε γίνει πρόεδρος του Κοινοβουλευτικού Συμβουλίου το 1948-49. Παρά την ηλικία του (γεννήθηκε το 1876), η υπομονετική, πρακτική και αξιοπρεπής ηγεσία του κέρδισε ευρύ σεβασμό. Ο Αντενάουερ κατάφερε μέσα στα πλαίσια της CDU, να απορριφθούν οι σοσιαλιστικού τύπου ιδέες για μεταρρύθμιση, όπως αυτή της εθνικοποίησης, που είχαν εμφανισθεί στο «Πρόγραμμα Άλεν», του κόμματος το 1947. Αντί για αυτά, ο Αντενάουερ υποστήριζε μια οικονομία «κοινωνικής αγοράς», που θα έδινε τέλος στους κρατικούς ελέγχους και θα δημιουργούσε μια δημοκρατική μορφή καπιταλισμού, βασισμένη στην ατομική ελευθερία, στην προσωπική ιδιοκτησία και στην ελεύθερη αγορά. Αυτές οι ιδέες προέρχονταν από τον Λούντβιχ Έρχαρντ⁴⁶, που έπαιξε ηγετικό, σε οικονομικό επίπεδο, ρόλο στο Συμβούλιο της Διζωνίας και έγινε μέλος της CDU τον Ιούνιο του 1949⁴⁷.

Στις εκλογές του Αυγούστου του 1949 ο γερμανικός λαός προτίμησε τη CDU από το SPD ενώ και άλλα μικρότερα κόμματα εμφανίσθηκαν πρόθυμα να στηρίξουν τον Αντενάουερ. Παρά τις ασφαλιστικές δικλίδες που υπήρχαν στο Θεμελιώδη Νόμο, μερικοί φοβήθηκαν ακόμη και επιστροφή στην κοινοβουλευτική αστάθεια της Βαϊμάρης. Όταν η νέα δημοκρατία εφαρμόσθηκε και τυπικά στην πράξη το Σεπτέμβριο, είχε πράγματι πολλές δυσκολίες να αντιμετωπίσει. Η Δυτική Γερμανία ήταν ακόμη αντιπαθής στο εξωτερικό, η οικονομική ανασυγκρότηση είχε μόλις αρχίσει, ο μεγάλος αριθμός προσφύγων είχε διογκώσει τον αριθμό των ανέργων, πολλοί πολιτικοί δεν είχαν κυβερνητική εμπειρία αντίστοιχη των θέσεων τους, η κυβέρνηση δεν είχε πλήρη εθνική κυριαρχία και επιπλέον, η διαίρεση με την Ανατολική Γερμανία είχε αποτελέσει τραυματική εμπειρία. Δεν υπήρχαν λοιπόν εγγυήσεις ότι θα δημιουργούνταν το πλούσιο, σταθερό, δημοκρατικό καθεστώς των κατοπινών χρόνων. Το πρόγραμμα του Αντενάουερ ως Καγκελάριου περιελάμβανε πολλά βασικά σημεία. Στο εσωτερικό έπρεπε να ενσωματώσει στη γερμανική

⁴⁶ Ο Λούντβιχ Έρχαρντ (*Ludwig Wilhelm Erhard*, 4 Φεβρουαρίου 1897 - 5 Μαΐου 1977) ήταν Γερμανός πολιτικός και καγκελάριος της Δυτικής Γερμανίας από το 1963 έως το 1966. Μετά τη λήξη του πολέμου εργάστηκε ως σύμβουλος της αμερικανικής διοίκησης της Βαυαρίας, η οποία τον επέλεξε ως Υπουργό Οικονομικών του Ομόσπονδου κρατιδίου. Το 1949 εξελέγη βουλευτής και προσχώρησε στη Χριστιανοδημοκρατική Ένωση (CDU). Έγινε Υπουργός Οικονομικών της Δυτικής Γερμανίας στην Κυβέρνηση Κόνραντ Αντενάουερ και το 1957 έγινε αντικαγκελάριος. Μετά την παραίτηση του Αντενάουερ, το 1963, ο Έρχαρντ εξελέγη καγκελάριος.

⁴⁷ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ.138-142

κοινωνία δώδεκα εκατομμύρια πρόσφυγες και να επιδείξει τα οφέλη της κοινωνικής αγοράς σε σχέση με την εθνικοποίηση. Όσον αφορά τις σχέσεις με τους συμμάχους, έλπιζε να επεκτείνει σε πλήρη εθνική κυριαρχία τα δικαιώματα της κυβέρνησης του, αλλά μέσω μιας πολιτικής φιλίας και συμβιβασμού μάλλον, παρά μέσω του απαιτητικού τρόπου διεκδικήσεων. Σχετικά με τα ζητήματα που αφορούσαν το σύνολο των Γερμανών, ο Αντενάουερ ήταν αποφασισμένος να παρουσιάσει τη Βόννη ως τη μόνη νόμιμη κυβέρνηση της Γερμανίας: παρά την εγκαθίδρυση του καθεστώτος της Ανατολικής Γερμανίας το 1949, οι Δυτικογερμαοί εξακολουθούσαν να αποκαλούν την ανατολική Γερμανία «η ζώνη».

Σε διεθνές επίπεδο ο Αντενάουερ ήθελε να αποκαταστήσει το όνομα της χώρας του, δίνοντας αποζημιώσεις στα κύρια θύματα του Χίτλερ, τους Εβραίους, επιδιώκοντας την προσέγγιση με τη Γαλλία και τους άλλους Ευρωπαίους γείτονες και κάνοντας τη Βόννη πιστό σύμμαχο των ΗΠΑ. Η φιλοδυτική πολιτική του σύντομα έφερε θετικά αποτελέσματα. Το Νοέμβριο του 1949, με τις Συμφωνίες του Πέτερσπεργκ, οι Σύμμαχοι μείωσαν το ποσό των επανορθώσεων που θα λάμβαναν από τη Γερμανία. Το 1951, χάρη στην υποστήριξη του Αντενάουερ προς τη νέα Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα, όλες οι επανορθώσεις σταμάτησαν τελείως, και το Μάιο του 1952, με τη Συνθήκη της Βόννης οι Σύμμαχοι ανέλαβαν τελικά να αποκαταστήσουν την εθνική κυριαρχία της Γερμανίας⁴⁸.

2.4 Η μεταπολεμική Γαλλία⁴⁹

Παρ' όλο που κατ' όνομα ήταν Μεγάλη Δύναμη, με έδρα στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών και διέθετε τη δεύτερη μεγαλύτερη αποικιακή αυτοκρατορία στον κόσμο, η Γαλλία βγήκε από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο σοβαρά εξασθενημένη ως έθνος. Μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι οι μεγαλύτερες αποτυχίες του 1940 δεν οφείλονταν στην κυβέρνηση, αλλά στο στρατό, οι γερασμένοι στρατηγοί του οποίου ήταν εντελώς απροετοίμαστοι για τις τακτικές του κεραυνοβόλου πολέμου (blitzkrieg)⁵⁰. Ο στρατάρχης Φιλίπ Πεταίν (Philippe Petain), ο ήρωας του Βερντέν⁵¹,

⁴⁸ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ.142

⁴⁹ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ.175 – 192

⁵⁰ Ο όρος κεραυνοβόλος πόλεμος (από το γερμανικό «Μπλίτσκριγκ») (*Blitzkrieg*), «πόλεμος-αστραπή») αναφέρεται σε πολεμική τακτική, την οποία επινόησε και εφάρμοσε ο Γερμανός στρατηγός Χάιντς Γκουντέριαν κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Επονομάστηκε έτσι επειδή περιλάμβανε αιφνιδιαστικές επιθέσεις, ταχύτατες προωθήσεις δυνάμεων στην εχθρική περιοχή με συντονισμένη ισχυρή υποστήριξη από αεροπορικές δυνάμεις, που κτυπούσαν και αιφνιδίαζαν τον εχθρό όπως ακριβώς θα έκανε ένας κεραυνός.

έγινε πρωθυπουργός, υπέγραψε ανακωχή με το Χίτλερ και εγκαθίδρυσε απολυταρχική κυβέρνηση, με έδρα το Βισύ. Ο Πεταίν ακολούθησε πολιτική συνεργασίας με τη «νέα τάξη» των Ναζί στην Ευρώπη, ενώ ισχυριζόταν ότι ήταν ο υπερασπιστής της γαλλικής ανεξαρτησίας. Το γεγονός ότι η Γαλλία βγήκε από τον πόλεμο με αποκατεστημένο ένα μέρος της αξιοπρέπειάς της, οφειλόταν στην ύπαρξη της αντίστασης που επέμεινε να συνεχίζει τον αγώνα ενάντια στη Γερμανία. Πέρα από τη Γαλλία, ο στρατηγός Σαρλ Ντε Γκωλ, υφυπουργός άμυνας το 1940, σχημάτισε το κίνημα των «Ελευθέρων Γάλλων» και ισχυρίζονταν ότι ήταν ο αληθινός αντιπρόσωπος του έθνους. Το καλοκαίρι του 1944 η απελευθέρωση της Γαλλίας με τη βοήθεια και της εσωτερικής αντίστασης, άφησε τον Ντε Γκωλ, ως το μόνο πιθανό Γάλλο ηγέτη. Εισήλθε στο Παρίσι στις 25 Αυγούστου και τον Οκτώβριο η κυβέρνηση του, έλαβε πλήρη αναγνώριση από τους Συμμάχους.

Οι ιστορικές μνήμες των Γάλλων, ιδιαίτερα όσον αφορά τη Γερμανία, επηρέασαν σημαντικά τις εξωτερικές και αμυντικές επιλογές της Γαλλίας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Βαθύτατα ριζωμένες αντιλήψεις για την τρωτή γεωπολιτική θέση της Γαλλίας έκαναν τον Ντε Γκωλ αλλά και ένα μεγάλο μέρος των υπολοίπων πολιτικών ελίτ και της κοινής γνώμης να πιστεύουν πως «το μεγάλο σφάλμα της Γαλλίας ήταν πως, αντίθετα με τη Βρετανία και τις ΗΠΑ, δεν ήταν νησί. Ο κίνδυνος για τη Γαλλία ερχόταν εξ ανατολών από τη Γερμανία και πιο πέρα από τη Γερμανία, από τη Ρωσία». Αμέσως μετά τον πόλεμο η κυρίαρχη άποψη εξωτερικής πολιτικής στο Παρίσι ήταν ότι το γαλλικό εθνικό συμφέρον προϋποθέτει ένα εσαεί αδύναμο γερμανικό κράτος. Παράλληλα μετά την ήττα των δυνάμεων του Άξονα, η γαλλική πολιτική ηγεσία αγωνίστηκε σκληρά για να επιτύχει παγκόσμιες και περιφερειακές ρυθμίσεις που θα διευκόλυναν την εκπλήρωση των στρατηγικών επιλογών της Γαλλίας, δηλαδή τη διασφάλιση του συμφέροντος επιβίωσης και τη δημιουργία ενός αποδυναμωμένου κράτους υπό διεθνή έλεγχο, είτε ενός «ενταγμένου» γερμανικού

⁵¹ Ο Αγρί Φιλίπ Πεταίν (γαλλικά: *Henri-Philippe Pétain*, 24 Απριλίου 1856 - 23 Ιουλίου 1951) ήταν Γάλλος στρατάρχης και πολιτικός, ήρωας του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πρωθυπουργός και πρόεδρος της Γαλλίας κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αμφιλεγόμενος κυρίως για την συνθηκολόγησή του με τη Ναζιστική Γερμανία, μετά την οποία έγινε αρχηγός του Κράτους του Βισύ. Τον Φεβρουάριο του 1916 ανατέθηκε στον Πετέν η άμυνα της οχυρής πόλης Βερντέν, την οποία οι Γάλλοι ήθελαν να κρατήσουν πάση θυσία ενώ οι Γερμανοί από την πλευρά τους ήθελαν οπωσδήποτε να την καταλάβουν. Η λυσσαλέα επίθεση των Γερμανών κράτησε έξι μήνες (από τις 21 Φεβρουαρίου μέχρι τις 19 Δεκεμβρίου 1916), αλλά αποκρούστηκε από την πεισματική άμυνα των Γάλλων και χάρη στην επιδέξια διοργάνωση του ανεφοδιασμού τους από τον Πετέν. Η δημοτικότητα του Πετέν εξακοντίστηκε στα ύψη και ο στρατηγός έγινε εθνικός ήρωας της Γαλλίας. Η μάχη του Βερντέν οδήγησε σε απώλειες δραματικού μεγέθους: πάνω από 250.000 νεκρούς και περίπου μισό εκατομμύρια τραυματίες. Ήταν η πιο μακροχρόνια μάχη και μια από τις πιο αιματηρές στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

κράτους στα πλαίσια μιας νέας ευρωπαϊκής τάξης πραγμάτων (το οποίο πιθανόν θα βρισκόταν υπό διεθνή έλεγχο). Στη δεύτερη περίπτωση η Γαλλία θα διαδραμάτιζε το ρόλο του «εύκαμπτου εξισορροπιστή». Ανάπτυξη ενός τέτοιου συστήματος, προϋπέθετε, πέραν των θεσμικών διευθετήσεων, ταυτόχρονη αναβάθμιση του γαλλικού ρόλου στον ευρωατλαντικό χώρο, καθώς επίσης και ανάπτυξη του παγκόσμιου ρόλου της Γαλλίας δίπλα στις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις.

Το 1944 ο γαλλικός λαός, ήδη εξουθενωμένος από την ήττα και την κατοχή, αντιμετώπιζε ακόμα προβλήματα υποσιτισμού, αυστηρή επιβολή δελτίου τροφίμων και πληθωρισμό. Περισσότερο από το μισό του σιδηροδρομικού δικτύου είχε καταστραφεί, η βιομηχανική παραγωγή βρισκόταν στο ένα τρίτο του προπολεμικού της επιπέδου, ενώ το υπερπόντιο εμπόριο παρέμενε στάσιμο. Ο πόλεμος είχε δημιουργήσει μία ζώνη καταστροφής κατά μήκος της βόρειας Γαλλίας και προκάλεσε περισσότερο από μισό εκατομμύριο θανάτους. Μεγάλο μέρος από τα αρνητικά συναισθήματα ξέσπασε πάνω σε συνεργάτες των Ναζί, πολλοί από τους οποίους εκτελέστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες, πριν επιβληθεί πλήρως η κυβερνητική εξουσία. Οι κομμουνιστές αποδέχτηκαν την ηγεσία του Ντε Γκωλ, συμμετείχαν στην κυβέρνηση και υποστήριξαν τον «αγώνα για παραγωγή», το 1945, αλλά πάνω απ' όλα ήταν πιστοί στη Μόσχα. Το ευρωπαϊκό όραμα του Γάλλου ηγέτη αναφερόταν, πρώτον, σε μία διακυβερνητική δομή και, δεύτερον, σε διευθετήσεις οι οποίες εν δυνάμει θα κάλυπταν όλη την Ευρώπη, «από τον Ατλαντικό μέχρι τα Ουράλια». Η Ευρώπη υποστήριζε ο στρατηγός, δεν μπορεί να επιβιώσει στο νέο συσχετισμό ισχύος, εάν δεν αναπτυχθούν διακρατικές συσπειρώσεις πυραμιδικής μορφής, όχι μόνον στρατηγικού χαρακτήρα, αλλά και οικονομικού: δηλαδή «πραγματοποίηση μιας στρατηγικής και οικονομικής ομοσπονδίας μεταξύ της Γαλλίας, του Βελγίου, του Λουξεμβούργου, των Κάτω Χωρών, ομοσπονδία στην οποία θα μπορούσε να συμμετάσχει και η Βρετανία». Η έννοια αυτής της ομοσπονδίας δεν θα έπαιρνε τη μορφή ολοκλήρωσης, αλλά διακυβερνητικής συνεργασίας: «Θα έλθει μια μέρα που η ειρήνη θα είναι πραγματικότητα. Από τον Βόσπορο μέχρι τις στήλες του Ηρακλή η ιστορία επιτάσσει μύριους λόγους για τους οποίους τα κράτη επιβάλλεται να συσπειρωθούν, για να αλληλοσυμπληρωθούν⁵²».

Τα οικονομικά προβλήματα, η εξάντληση που επέφερε ο πόλεμος και οι διαμάχες μεταξύ των πολιτικών κομμάτων δημιούργησαν δυσκολίες στον Ντε Γκωλ.

⁵² Baillet Roger *De Gaulle et l'Europe*, Lyon: Hermes 1979, σελ. 21

Η ελπίδα του στρατηγού ότι η Γαλλία θα μπορούσε να παίξει κάποιο σημαντικό διεθνή ρόλο, υπονομεύτηκε από την οικονομική και στρατιωτική αδυναμία της χώρας. Το 1944-45 ο υπουργός Οικονομικών του Ντε Γκωλ, ο Πιέρ Μεντές-Φρανς εισηγήθηκε ένα γενναίο οικονομικό πρόγραμμα για την ισχυροποίηση της χώρας, με εφαρμογή μέτρων λιτότητας και εθνικού οικονομικού σχεδιασμού. Ωστόσο ο Ντε Γκωλ του οποίου οι γνώσεις πάνω σε οικονομικά θέματα ήταν περιορισμένες, πείστηκε από άλλους υπουργούς, ότι ο γαλλικός λαός δεν ήταν έτοιμος να σηκώσει το φορτίο ενός προγράμματος λιτότητας και ότι θα υπήρχε κάποια φυσική, αν και σταδιακή βελτίωση των μεταπολεμικών οικονομικών συνθηκών και χωρίς τα μέτρα του Μεντέ-Φρανς. Τον Ιανουάριο του 1946 ο Ντε Γκωλ ενέκρινε μια εισήγηση του Ζαν Μονέ επιχειρηματία και ιθύνοντα με διεθνή εμπειρία, να εκπονηθεί ένα σχέδιο ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού. Το σχέδιο έθεσε στόχους για συγκεκριμένους τομείς – κλειδιά της οικονομίας (όπως ο χάλυβας, ο ηλεκτρισμός και το τσιμέντο), αντί να βασισθεί στη στενή κρατική διεύθυνση, είχε ως σκοπό να ενθαρρύνει την επιστροφή των κεφαλαιούχων επιχειρηματιών σε θέση ισχύος και βασιζόταν σε δάνεια από το εξωτερικό, ιδιαίτερα από τις ΗΠΑ. Αλλά στο μεταξύ η λαϊκή δυσαρέσκεια για τα οικονομικά προβλήματα της Γαλλίας είχε γενικευτεί. Το 1946 εγκαινιάσθηκε επίσης ένα νέο σύστημα ασφάλισης, που είχε ως στόχο να παρέχει ασφάλεια υγείας, συντάξεις γήρατος και οικογενειακά επιδόματα και μέχρι το τέλος του έτους ολοκληρώθηκε το σχέδιο Μονέ για ανασυγκρότηση και εκσυγχρονισμό. Το σχέδιο Μοννέ, εξασφάλισε την οικονομική ανάπτυξη της Γαλλίας θέτοντας ως στόχο να ξεπεραστούν τα μέγιστα προπολεμικά επίπεδα βιομηχανικής παραγωγής μέχρι το 1950 κι έτσι σηματοδότησε μια επαναστατική αλλαγή αντιλήψεων σε σχέση με την οικονομική στασιμότητα της Τρίτης Γαλλικής Δημοκρατίας⁵³.

Ακόμη πιο σοβαρά προβλήματα προέκυψαν με την προσθήκη δύο ακόμα θεμάτων: ο Ψυχρός Πόλεμος και η αποικιοκρατία. Οι περισσότεροι Γάλλοι στα τέλη της δεκαετίας του 1940 πίστευαν ότι ήταν απαραίτητο να επιμείνουν στη διατήρηση της αυτοκρατορίας τους. Ένα μεγάλο μέρος της εθνικής υπερηφάνειας βασιζόταν σε αυτήν και θεωρείτο ως μοχλός για να συνεχιστεί η επιρροή της Γαλλίας σε διεθνές επίπεδο. Μετά τη νίκη το 1945 υπήρξαν ελπίδες για τη δημιουργία νέου τύπου αποικιακών σχέσεων. Ακόμη και οι φιλελεύθεροι πίστευαν ότι οι αποικίες θα παρέμεναν πιστές εάν είχαν οικονομικά οφέλη και αν συμερίζονταν τα ιδεώδη της

⁵³ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ.178-179

ελευθερίας, της ισότητας και της αδελφότητας, τα οποία μετέφερε η Γαλλία μέσω της «εκπολιτιστικής» αποστολής της. Σύντομα όμως έγινε σαφές ότι η παράδοση της Γαλλίας στην αφομοίωση και στον συγκεντρωτικό έλεγχο επί των αποικιών της, είχε υπερνικήσει την όποια πραγματική της επιθυμία να μοιραστεί την εξουσία με τους γηγενείς κατοίκους. Το Μάιο του 1945 είχαν κατασταλεί αμέσως κάποιες ταραχές στην Αλγερία, ενώ μια εξέγερση στη Μαδαγασκάρη είχε ανελέητα καταπνιγεί το Μάρτιο και τον Απρίλιο του 1947. Στην Ινδοκίνα η Γαλλία ενεπλάκη σε μία από τις πιο πολύπλοκες μεταπολεμικές αποικιακές συγκρούσεις, αλλά χρειάστηκε χρόνο για να αποδεχτεί το γεγονός, ότι οι μέρες της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας ήταν μετρημένες. Μετά από οχτώ χρόνια δαπανηρών συγκρούσεων η Γαλλία τελικά ηττήθηκε από τους εθνικιστές αντάρτες στο Ντιεν Μπιεν Φου. Ενενήντα δύο χιλιάδες Γάλλοι είχαν χάσει τη ζωή τους και η Γαλλία έπρεπε να αποδεχτεί ότι οι μέρες της ως αποικιοκρατικής δύναμης στην Ασία είχαν τελειώσει. Ο πρωθυπουργός Μεντές – Φρανς που ανέλαβε την πρωθυπουργία το 1954, υποσχέθηκε να επιλύσει το ζήτημα του πολέμου μέσα σε ένα μήνα ή να παραιτηθεί. Όχι μόνο πέτυχε σε αυτό το εκ πρώτης όψεως αδύνατο έργο συνάπτοντας ειρήνη με τους Βιετμίνχ σε συνδιάσκεψη στη Γενεύη, αλλά επιπλέον, προχώρησε και στην αντιμετώπιση του μακροχρόνιου προβλήματος του επανεξοπλισμού της Γερμανίας⁵⁴.

Από το 1950 η ιδέα του επανεξοπλισμού της Γερμανίας, που προτάθηκε από τις ΗΠΑ, είχε διχάσει σε τέτοιο βαθμό τη Γαλλία, ώστε να χαρακτηριστεί ως η νέα «υπόθεση Ντρέιφους⁵⁵». Ο Μεντές-Φρανς επέλυσε το πρόβλημα εγκαταλείποντας την ιδέα του επανεξοπλισμού μέσα στο πλαίσιο ενός Ευρωπαϊκού Στρατού και αργότερα αποδεχόμενος την ένταξη της Δυτικής Γερμανίας στο NATO. Η έλευση του Ψυχρού Πολέμου, είχε ως αποτέλεσμα την άσκηση ασφυκτικών πιέσεων επί της Γαλλίας, για αλλαγή στάσης. Οι υπόλοιπες δυτικές δυνάμεις πίεζαν για αποκατάσταση της Γερμανίας «ως κανονικού κράτους», ζητούσαν τον επανεξοπλισμό της και ευνοούσαν την ένταξη της στους δυτικούς θεσμούς, που ήδη είχαν δημιουργηθεί ή γεννιόντουσαν στα παρασκήνια. Σταδιακά, προς το τέλος της δεκαετίας του 1940 και στις αρχές της δεκαετίας του 1950, η γαλλική διπλωματία αναπτύχθηκε κάτω από τη δαμόκλειο σπάθη, η οποία συνεχίζει να επικρέμαται, του

⁵⁴ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ.182-184

⁵⁵ Το όνομα της υπόθεσης αυτής λήφθηκε από το κεντρικό πρόσωπο αυτής, που ήταν ο Γάλλος λοχαγός Άλφρεντ Ντρέιφους. Υπήρξε ένα τεράστιο στρατιωτικοπολιτικό σκάνδαλο κατασκοπείας και ταυτόχρονα μία από τις μεγαλύτερες διεθνώς δικαστικές πλάνες που συντάραξε τη Γαλλία επί δώδεκα χρόνια, στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα.

διλήματος: «ευρωπαϊκή Γερμανία» ή «γερμανοποίηση της Ευρώπης». Υπό το κράτος των ολοένα και μεγαλύτερων πιέσεων, η Γαλλία, ήταν υποχρεωμένη, χωρίς να συμβιβασθεί επί θεμελιωδών θεμάτων, να προωθήσει λύσεις που εξυπηρετούσαν τους στρατηγικούς της στόχους, αλλά και που δεν θα την αποξένωναν από τους δυτικούς συμμάχους, με τους οποίους ήταν στενά συνδεδεμένη. Η κρατούσα τάση στη Γαλλία προς το τέλος της δεκαετίας του 1940 δεν θα μπορούσε να αναλυθεί καλύτερα παρά μόνον με τα λόγια του ίδιου του Ντε Γκωλ «Στην καρδιά του προβλήματος και στο κέντρο της ηπείρου βρισκόταν η Γερμανία. Η μοίρα της θέλει να μην μπορεί να οικοδομεί τίποτα χωρίς αυτήν και τίποτα δεν σπάρραξε τον παλιό κόσμο όσο οι κακές της πράξεις (...) Πώς να σβήσει κανείς την τόλμη της (...) τη δύναμή της (...) την τυραννία της (...) Στο εξής έπρεπε να ληφθούν όλες οι προφυλάξεις, για να μην ξαναγυρίσουν ενισχυμένοι οι κακοί γερμανικοί δαίμονες. Από το άλλο μέρος, όμως, πώς να φανταστεί κανείς μια μόνιμη και αληθινή ειρήνη πάνω σε βάσεις που ο μεγάλος αυτός λαός να μην μπορεί να δεχτεί⁵⁶».

2.5 Οι ΗΠΑ μετά τον πόλεμο

Αν και μεγάλες νικήτριες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι ΗΠΑ, καθυστέρησαν αν εισέλθουν στη λογική της αντιπαράθεσης με τη Σοβιετική Ένωση καθώς σύμφωνα με την αρχική αμερικανική στρατηγική, η Ευρώπη θα αποτελούσε πεδίο συνεργασίας και όχι αντιπαράθεσης με τη Σοβιετική Ένωση. Όταν ο αρχικός αυτός σχεδιασμός αποδείχθηκε ανεφάρμοστος, οι σχέσεις Ανατολής Δύσης εισήλθαν σε μία περίοδο αντιπαράθεσης που αργότερα εξελίχθηκε σε Ψυχρό Πόλεμο. Οι γεωπολιτικές κινήσεις του Ρούσβελτ, έπρεπε να είναι καλυμμένες από φιλελεύθερα και ιδεαλιστικά ιδεολογήματα, ώστε να μην προκαλέσουν μια αποστροφή της αμερικανικής κοινωνίας από την εμπλοκή στη διεθνή πολιτική και επιστροφή στον απομονωτισμό. Οι Αμερικανοί προσδοκούσαν ότι μετά τον πόλεμο η διαβούλευση, η διαιτησία και η διεθνής ασφάλεια μέσω του ΟΗΕ, θα αντικαθιστούσε την παραδοσιακή πολιτική της ισορροπίας ισχύος, των σφαιρών επιρροής και των ανταγωνιστικών διεθνών συνασπισμών. Η σιωπηρή ικανοποίηση των σοβιετικών βλέψεων στην Ανατολική Ευρώπη το 1944-45 αποσκοπούσε να αποτρέψει μία χωριστή πρόωπη διευθέτηση μεταξύ της ΕΣΣΔ και του Άξονα και να δεσμεύσει τον Στάλιν να εγγυηθεί τον νέο διεθνή οργανισμό που θα βασιζόταν στον αμερικανικής εμπνεύσεως Ατλαντικό

⁵⁶ De Gaulle Charles *Απομνημονεύματα Ελπίδος*, Αθήνα: Οργανισμός Μορφωτική Εστία, 1970, τόμος Α΄, σελ. 335

Χάρτη του 1941. Ο οργανισμός θα πετύχαινε μόνο αν τον περιέβαλλαν με την ισχύ τους οι Μεγάλες Δυνάμεις (οι «4 Αστυνόμοι» κατά Ρούσβελτ: ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, Βρετανία, Κίνα), εφόσον η αποτυχία της Κοινωνίας των Εθνών είχε καταδείξει την ανεπάρκεια των νομικών κατασκευών που δεν διέθεταν ερείσματα πραγματικής ισχύος. Ο Ρούσβελτ χρειαζόταν τη Σοβιετική Ένωση όχι μόνο για να τερματίσει τον πόλεμο, αλλά και για να νομιμοποιήσει το νέο διεθνές σύστημα απέναντι στον υπόλοιπο κόσμο και μέσα στις ίδιες τις ΗΠΑ, που δίσταζαν να επωμιστούν μονομερώς τη διαφύλαξη της ειρήνης. Αυτό σήμαινε ότι ο Στάλιν έπρεπε να πειστεί να μην επιστρέψει ούτε η Σοβιετική Ένωση στο ιδιότυπο καθεστώς απομονωτισμού που είχε εφαρμόσει μετά το 1918 για να εμπεδώσει τον κομμουνισμό στο εσωτερικό της⁵⁷. Παράλληλα θα επικρατούσε διεθνώς ένα οικονομικό σύστημα ελεύθερου εμπορίου, (το σύστημα αυτό υποστήριζε σταθερά η αμερικανική πολιτική των ανοικτών θυρών – open doors). Οι βάσεις για τη σύσταση ενός παρόμοιου διεθνούς οικονομικού συστήματος, είχαν τεθεί στη συνδιάσκεψη του Μπρέντον Γουντς, το 1944, που περιελάμβανε και την ταυτόχρονη δημιουργία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Διεθνούς Τράπεζας, ενώ τον ίδιο σκοπό, εξυπηρετούσε λίγο αργότερα, το 1948, η σύναψη στο πλαίσιο του ΟΗΕ, της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου.

Για τον Ρούζβελτ ο σημαντικότερος γεωπολιτικός στόχος, ήταν να αποτραπεί μεταπολεμικά μια νέα απομάκρυνση των ΗΠΑ από το ανατολικό ημισφαίριο. Κάθε πιο εξειδικευμένος γεωπολιτικός στόχος θα ήταν αυτοϋπονομευόμενος εφόσον προκαλούσε την αποστροφή της αμερικανικής κοινωνίας και μια γενικευμένη επιστροφή των ΗΠΑ στον απομονωτισμό. Το προηγούμενο της αποτυχίας του Γούντροου Ουίλσον (*Thomas Woodrow Wilson*) το 1920 και του συνεπαγόμενου μεσοπολεμικού αμερικανικού απομονωτισμού βάρυνε ιδιαίτερα στη σκέψη του, καθώς το αποτέλεσμα ήταν η έλλειψη μιας ισορροπίας των δυνάμεων ικανής να αντισταθμίσει τη γερμανική ισχύ και η επακόλουθη αποσταθεροποίηση της Ευρώπης, που οδήγησε στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Τελικά ο Ρούζβελτ εξασφάλισε τον μείζονα γεωπολιτικό στόχο του, οι ΗΠΑ να παραμείνουν ενεργές στο ανατολικό ημισφαίριο μεταπολεμικά, σε αντιδιαστολή με το 1920. Σε αυτό συνέβαλε

⁵⁷ Μπότσιου Κωνσταντίνα: Σχεδιάζοντας την ειρήνη: Η επιρροή των «Τριών Μεγάλων» στη διαμόρφωση του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950, στο *Η Έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: Στρατηγικά ή Ιδεολογικά Αίτια*; Ήφαιστος Π., Κολιοπουλος Κ., Χατζηβασιλείου Ε. (επιμ.), Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σελ. 20-21. Διαθέσιμο στο <http://www.idis.gr/coldwar/pdf/e-book.pdf>

αποφασιστικά το Περλ Χάρμπορ που για τον μέσο Αμερικανό διέψευσε την αντίληψη ότι ο απομονωτισμός αποτελούσε εγγύηση για τη μη εμπλοκή των ΗΠΑ στις διενέξεις του ανατολικού ημισφαιρίου.

Όταν ο Χάρι Σ. Τρούμαν ανέλαβε την προεδρία των ΗΠΑ μετά το θάνατο του Ρούσβελτ, δεν ήταν προετοιμασμένος για τις πρωτόγνωρες προκλήσεις που οι ΗΠΑ αντιμετώπιζαν στην διεθνή πολιτική σκηνή. Κληρονόμησε ωστόσο τους συμβούλους του Ρούζβελτ με τη βοήθεια των οποίων προσπάθησε να συνεχίσει την πολιτική του μεγάλου προκατόχου του. Ως εκ τούτου οι ΗΠΑ συνέχισαν να υποστηρίζουν την πολιτική των συνεργασιών των μεγάλων συμμάχων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ταυτόχρονα να απορρίπτουν τη γεωπολιτική λογική των σφαιρών επιρροής και της ισορροπίας των δυνάμεων, χωρίς η αμερικανική ηγεσία να αντιλαμβάνεται την εγγενή αντίφαση της στάσης αυτής. Με δεδομένη τη διαφορετική αντίληψη των τριών μεγάλων συμμάχων για τη μεταπολεμική Ευρώπη, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η διάσκεψη του Πότσταμ είχε ουσιαστικά μονάχα δύο θετικά αποτελέσματα: τη συμφωνία για τις διαδικασίες της τετραμερούς κατοχής της Γερμανίας και τη συμφωνία η κάθε συμμαχική δύναμη κατοχής να αντλήσει αποζημιώσεις μονάχα από τη δική της ζώνη κατοχής (που προστάτευσε τις τρεις δυτικές κατοχικές ζώνες της Γερμανίας από τις σοβιετικές απαιτήσεις για αποζημιώσεις). Στα υπόλοιπα μείζονα ευρωπαϊκά θέματα σημειώθηκαν διαφωνίες, μερικές από τις οποίες μετατέθηκαν προς συζήτηση σε μεταγενέστερες διασκέψεις των συμμαχικών υπουργών εξωτερικών.

Στην πράξη η Ευρώπη είχε ήδη διαιρεθεί στα μέσα του 1945 σε δύο σφαίρες επιρροής, έστω και αν η αμερικανική διπλωματία δυσκολευόταν να συμβιβαστεί με την έννοια αυτή, θεωρώντας την επιστροφή στα άθλια “power politics” του Παλαιού Κόσμου. Παρά το αμερικανικό μονοπώλιο της πυρηνικής βόμβας από τον Ιούλιο του 1945, κανένας αμερικανός αξιωματούχος δεν διανοήθηκε να προτείνει την βίαιη εκτόπιση της σοβιετικής επιρροής από τις χώρες που περιήλθαν υπό τον έλεγχο του σοβιετικού στρατού. Όσον αφορά την σοβιετική πλευρά, επίσης γνωρίζουμε πλέον μετά το άνοιγμα των σοβιετικών αρχείων της εποχής εκείνης κατά τη δεκαετία του '90 ότι ο Στάλιν δεν είχε καμία πρόθεση να ξεκινήσει βίαιη επεκτατική πολιτική στη δυτική Ευρώπη. Εκ των υστέρων έχοντας πρόσβαση στα αρχεία και των δύο υπερδυνάμεων είμαστε σε θέση να κρίνουμε ότι καμία από τις δύο πλευρές δεν

σκόπευε να αλλάξει βιαίως το ευρωπαϊκό status quo που προέκυψε στο τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου⁵⁸.

Το Φεβρουάριο του 1946 ο Στάλιν σε έναν βαρυσήμαντο λόγο του επέρριψε τις ευθύνες για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στον «μονοπωλιακό καπιταλισμό», εξισώνοντας έμμεσα τους πρώην συμμάχους του με τον Χίτλερ. Λίγες μέρες αργότερα ο διπλωμάτης Τζόρτζ Κέναν έστειλε από την αμερικανική πρεσβεία στη Μόσχα το «μακρύ τηλεγράφημα» (long telegraph)⁵⁹ με το οποίο εξηγούσε στους πολιτικούς προϊσταμένους του, τα αίτια της σοβιετικής συμπεριφοράς στην κεντρική κι ανατολική Ευρώπη. Ο Κέναν περιέγραψε το καθεστώς του Στάλιν ως «ασιατικό δεσποτισμό», που χρειαζόταν να επικαλείται εξωτερικές απειλές, για να νομιμοποιεί την τυραννία του στο σοβιετικό λαό. Η Σοβιετική Ένωση «είναι μία πολιτική δύναμη που πιστεύει φανατικά ότι δεν μπορεί να συνυπάρξει με τις ΗΠΑ σε ένα μόνιμο modus vivendi, ότι είναι επιθυμητό και απαραίτητο να καταστρέψει την εσωτερική αρμονία της κοινωνίας μας και το διεθνές κύρος του κράτους μας, προκειμένου να είναι ασφαλής η σοβιετική ισχύς». Το τηλεγράφημα συνέβαλε στην αποκρυστάλλωση των αντιλήψεων της αμερικανικής ηγεσίας για τη φύση της Σοβιετικής Ένωσης.

Λίγες εβδομάδες μετά το λόγο του Στάλιν και το τηλεγράφημα του Κέναν, ο Ουίστον Τσόρτσιλ προχώρησε στη δική του «κήρυξη» του Ψυχρού Πολέμου στο κολλέγιο Ουέστμινστερ του Φούλτον στο Μισούρι, μιλώντας για πρώτη φορά για το «σιδηρούν παραπέτασμα».⁶⁰ Εκ των υστέρων μας φαίνεται ότι ο λόγος του Τσόρτσιλ αποτελούσε προάγγελο της Ατλαντικής Συμμαχίας – την οποία ο βρετανός πολιτικός επιδίωκε διακαώς. Η άμεση αντίδραση της αμερικανικής κοινωνίας ωστόσο ήταν αρνητική. Ο αμερικανικός τύπος υπήρξε συντριπτικά επικριτικός θεωρώντας ότι οι

⁵⁸ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος (2003), *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Αθήνα: Ποιότητα, σελ. 51

⁵⁹ Με τις 8000 λέξεις του λεγόμενου «Long Telegram», που απέστειλε από τη Μόσχα στο Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ στις 22 Φεβρουαρίου 1946, ο ειδικός σε θέματα Ρωσίας Κέναν, διατύπωσε μία βασική θέση: ότι οι βάσεις της αμερικανικής και εν πολλοίς της δυτικής πολιτικής έναντι της Σοβιετικής Ένωσης κατά στη διάρκεια και μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, υπήρξαν λανθασμένες.

⁶⁰ «Από το Στετίνο στη Βαλτική έως την Τεργέστη στην Αδριατική Θάλασσα ένα σιδηρούν παραπέτασμα πέφτει πάνω στην ήπειρο. Πίσω από τη γραμμή αυτή βρίσκονται όλες οι πρωτεύουσες των παλαιών κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης - Βαρσοβία, Βερολίνο, Πράγα, Βιέννη, Βουδαπέστη, Βελιγράδι, Βουκουρέστι και Σόφια. Όλες αυτές οι φημισμένες πόλεις και οι πληθυσμοί που τις περιβάλλουν, βρίσκονται σε αυτό που πρέπει να ονομάσω σοβιετική σφαίρα... From Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic an *iron curtain* has descended across the Continent. Behind that line lie all the capitals of the ancient states of Central and Eastern Europe. Warsaw, Berlin, Prague, Vienna, Budapest, Belgrade, Bucharest and Sofia, all these famous cities and the populations around them lie in what I must call the Soviet sphere, (...) Διαθέσιμο στο <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>

δηλώσεις του Τσόρτσιλ θα δηλητηρίαζαν τις ήδη δύσκολες σχέσεις των ΗΠΑ με την Σοβιετική Ένωση. Τελικά το γεγονός που δραστηριοποίησε τις ΗΠΑ ήταν το μήνυμα της βρετανικής κυβέρνησης στις 21 Φεβρουαρίου 1947 ότι από την 1^η Απριλίου η Μεγάλη Βρετανία θα αποσύρετο από την Ελλάδα και την Τουρκία και ότι, εφόσον οι ΗΠΑ δεν έπαιρναν τη θέση της, η ελληνική κυβέρνηση θα έπρεπε να στηριχθεί στους δικούς της πόρους στον αγώνα ενάντια στη νέα ένοπλη κομμουνιστική εξέγερση. Συνειδητοποιώντας το μέγεθος της δυτικοευρωπαϊκής αδυναμίας σε σύγκριση με την αμερικανική ισχύ, η αμερικανική ηγεσία συνειδητοποίησε συνάμα το μέγεθος της ευθύνης της για τη διατήρηση της ευρωπαϊκής ισορροπίας έναντι της σοβιετικής ισχύς.

Η αμερικανική δραστηριοποίηση υπήρξε άμεση. Ο αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Τζορτζ Μάρσαλ θεωρούσε ότι η βρετανική απομάκρυνση από την Ελλάδα και την Τουρκία ισοδυναμούσε με την εγκατάλειψη της Μέσης Ανατολής. Ως εκ τούτου η απόφαση οι ΗΠΑ να αναλάβουν την υλική υποστήριξη της Ελλάδας και της Τουρκίας πάρθηκε αμέσως. Στο λόγο του στο Κογκρέσο στις 12 Μαρτίου 1947 ο Τρούμαν μίλησε με έντονα ιδεολογικούς όρους σκιαγραφώντας τη σύγκρουση μεταξύ δύο «τρόπων ζωής» και τονίζοντας την κομμουνιστική απειλή. Ο λόγος κατέληξε στο λεγόμενο Δόγμα Τρούμαν: «Πιστεύω ότι η πολιτική των ΗΠΑ πρέπει να είναι η υποστήριξη των ελεύθερων λαών που αντιστέκονται στην επιχειρούμενη από άλλους καθυπόταξη τους μέσω οπλισμένων μειοψηφιών ή εξωτερικών πιέσεων⁶¹».

Πλέον η κυβέρνηση Τρούμαν επικεντρώθηκε στο έργο της δημιουργίας ενός αντισοβιετικού συνασπισμού στη δυτική Ευρώπη. Η νέα πολιτική εξαγγέλθηκε από τον υπουργό Εξωτερικών Τζορτζ Μάρσαλ στον λόγο του στο Χάρβαρντ στις 5 Ιουλίου 1947, που ήταν αξιοσημείωτος για την έλλειψη αντικομμουνιστικής ρητορικής. Από την αρχική εξαγγελία του Σχεδίου Μάρσαλ τον Ιούνιο του 1947 μέχρι την τελική υπερψήφιση του από το Κογκρέσο τον Απρίλιο του 1948 η κυβέρνηση Τρούμαν αναγκάστηκε να πλεύσει προσεκτικά μεταξύ σκοπέλων, ώστε να μην βυθιστεί το σχέδιο εν τη γένεσή του. Εκ των υστέρων είναι εμφανές ότι το

⁶¹ «...One way of life is based upon the will of the majority, and is distinguished by free institutions, representative government, free elections, guarantees of individual liberty, freedom of speech and religion, and freedom from political oppression. The second way of life is based upon the will of a minority forcibly imposed upon the majority. It relies upon terror and oppression, a controlled press and radio, fixed elections, and the suppression of personal freedoms. I believe that it must be the policy of the United States to support free peoples who are resisting attempted subjugation by armed minorities or by outside pressures...». Διαθέσιμο στο <https://www.trumanlibrary.org/publicpapers/index.php?pid=2189&st=doctrine&st1=>

σχέδιο διασώθηκε από τις ενέργειες του Στάλιν, ο οποίος «στραβοπάτησε» κατ' επανάληψη στο ζήτημα αυτό και ως εκ τούτου ενίσχυσε ακουσίως την αμερικανική πολιτική υπέρ της αντισοβιετικής συσπείρωσης της δυτικής Ευρώπης. Η αρχική πρόταση Μάρσαλ αφορούσε ολόκληρη την Ευρώπη συμπεριλαμβανομένης της Σοβιετικής Ένωσης και των κρατών υπό τη σφαίρα επιρροής της. Αν οι ΗΠΑ περιόριζαν οι ίδιες εξαρχής το σχέδιο βοήθειας μόνο στη δυτική Ευρώπη, δεν θα χρεώνονταν μονάχα την οριστική διαίρεση της Ευρώπης, αλλά θα είχαν και δυσκολίες, όσον αφορά τη συμμετοχή της Γαλλίας, λόγω της πολιτικής ισχύος της γαλλικής αριστεράς. Η αμερικανική ηγεσία πήρε το ρίσκο αυτό πιστεύοντας ότι ο Στάλιν δε θα δεχόταν να συμμετάσχει στο σχέδιο.

Η πρώτη αντίδραση του Στάλιν ήταν θετική προς την αμερικανική πρωτοβουλία καθώς ερμήνευσε το σχέδιο ως απόρροια μιας απεγνωσμένης προσπάθειας των αμερικανών καπιταλιστών να αποκτήσουν πρόσβαση σε νέες αγορές, την οποία η Σοβιετική Ένωση θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί προς όφελός της.⁶² Ως εκ τούτου απέστειλε τον υπουργό Εξωτερικών Μολότοφ στο Παρίσι με μεγάλη αντιπροσωπεία στη διάσκεψη που συγκλήθηκε με βρετανογαλλική πρωτοβουλία, για να διαμορφώσει την ευρωπαϊκή ανταπόκριση στην αμερικανική πρωτοβουλία. Στη συνέχεια ο Στάλιν άλλαξε γνώμη και ανακάλεσε την αντιπροσωπεία, όταν πληροφορήθηκε από τις μυστικές του υπηρεσίες, ότι ένας στόχος του σχεδίου Μάρσαλ ήταν η επανενσωμάτωση της Γερμανίας στην ευρωπαϊκή οικονομία. Μετά την εξέλιξη αυτή το κυριότερο πρόβλημα ήταν η Βρετανία και η Γαλλία να δεχτούν την πολυμερή φύση του σχεδίου Μάρσαλ, που συνεπαγόταν την οικονομική συνεργασία των ευρωπαϊκών κρατών. Η Βρετανία επιθυμούσε να αναπτύξει τις οικονομικές της σχέσεις περισσότερο με τη Βρετανική Κοινοπολιτεία παρά με την ηπειρωτική Ευρώπη. Η Γαλλία δίσταζε να αποδεχθεί τη συμμετοχή των τριών δυτικών κατοχικών ζωνών της Γερμανίας υπό όρους που θα ευνοούσαν την ταχεία ανάκαμψη της γερμανικής οικονομίας.

Η συμβολή του σχεδίου Μάρσαλ στην ανάκαμψη των δυτικοευρωπαϊκών οικονομιών, συνίστατο στην αμερικανική εμμονή το σχέδιο να υλοποιηθεί με τη συμμετοχή της Δυτικής Γερμανίας. Δεν αποτελεί υπερβολή να ισχυρισθεί κανείς ότι η αμερικανική πολιτική αποτέλεσε την κρίσιμη αρχική ώθηση στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, που το 1950 πήρε την πρώτη θεσμική της μορφή με την

⁶² Κατά τη ρήση του Λένιν: «Οι καπιταλιστές θα μας δώσουν το σχοινί με το οποίο θα τους κρεμάσουμε»

Ευρωπαϊκή Ένωση Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) και το 1958 οδήγησε στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ). Για την κοινωνία της Δυτικής Γερμανίας, το σχέδιο Μάρσαλ σήμαινε την διαίρεση της Γερμανίας, δεδομένου ότι, ο Στάλιν δεν επρόκειτο να επιτρέψει τη συμμετοχή της σοβιετικής ζώνης κατοχής. Η ενοποίηση των τριών δυτικών ζωνών κατοχής στα μέσα του 1948 στα πλαίσια του σχεδίου Μάρσαλ οδήγησε το Στάλιν στην εγκατάλειψη της προώθησης της γερμανικής ενοποίησης υπό σοβιετική σφαίρα επιρροής. Η αντίδραση του ήταν ο χερσαίος αποκλεισμός των τριών δυτικών ζωνών του Βερολίνου από τη Δυτική Γερμανία, που ανάγκασε τις ΗΠΑ να αναλάβουν τον από αέρος ανεφοδιασμό του Δυτικού Βερολίνου. Το αποτέλεσμα ήταν η σύσταση του ΝΑΤΟ την άνοιξη του 1949. Όπως διευκρίνιζε το αμερικανικό υπουργείο εξωτερικών, το ΝΑΤΟ δεν αποσκοπούσε στην υπεράσπιση του status quo της Ευρώπης και «δεν κατευθύνεται ενάντια σε κανέναν», καθώς δεν ήταν «στρατιωτική συμμαχία αλλά συμμαχία ενάντια στον ίδιο τον πόλεμο»⁶³. Με τη σύσταση του ΝΑΤΟ ο Στάλιν κατανόησε το λάθος του και ήρε τον αποκλεισμό του Βερολίνου. Γεωπολιτικά οι ενέργειες του κατά την περίοδο 1947-49 δεν είχαν αυξήσει τον σοβιετικό έλεγχο στην Ευρώπη πέρα από τις περιοχές που είχε κατακτήσει ο Ερυθρός Στρατός από το 1945, διευκόλυναν όμως την εμπέδωση και θεσμική ανάπτυξη της αμερικανικής ηγεμονίας στη δυτική Ευρώπη.

Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ακολούθησε περίοδος όχι μόνο «εκμάθησης» της διεθνούς πολιτικής από μία χώρα το πολιτικό σύστημα της οποίας οικοδομήθηκε στη βάση της μη-συμμετοχής στο παγκόσμιο πολιτικό παιχνίδι, αλλά ταυτόχρονα περίοδος «εκμάθησης» των ηγετών της για το πώς θα συμπεριφέρονται και θα ενεργούν ως μεγάλη δύναμη, ως η ηγέτιδα δύναμη της Ατλαντικής Συμμαχίας που δημιουργήθηκε το 1949 και αργότερα ως πυρηνική δύναμη⁶⁴.

⁶³ Τα σχόλια του Κίσινγκερ για τη ρητορική αυτή είναι, ότι κανένας μεταπτυχιακός φοιτητής δεν θα περνούσε μάθημα με μία τέτοια ανάλυση της σύστασης του ΝΑΤΟ

⁶⁴ Αρβανιτόπουλος Κ. Ήφαιστος Π. (2003), *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ποιότητα, σελ. 45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και άμυνα

3.1 Γενικά

Το 1945 είχε δημιουργηθεί μία νέα Ευρώπη: «Η Ευρώπη των ερειπίων». Η οικονομική αποστέωση των ευρωπαϊκών κρατών και η προώθηση του σοβιετικού στρατού στην ανατολική Ευρώπη, επέβαλαν στους ευρωπαίους να εξαρτώνται από την ελεημοσύνη των Αμερικανών και να ζουν υπό την απειλή των Ρώσων, οι οποίοι δεν θα αργούσαν να εγκαθιδρύσουν την ηγεμονία τους στη μισή Ευρώπη. Την τραγική θέση των ευρωπαίων περιέγραψε εύγλωττα ο Τσόρτσιλ στην ομιλία του στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης, την 19^η Σεπτεμβρίου 1946, προτείνοντας μία αποτελεσματική θεραπεία για «τις τεράστιες φρικιώσες μάζες βασανισμένων, πεινασμένων και αμήχανων ανθρώπων υπάρξεων... που διερευνούν τους σκοτεινούς ορίζοντες για το ενδεχόμενο κάποιου νέου κινδύνου, τυραννίας ή τρόμου». Η θεραπεία που πρότεινε ο βρετανός πολιτικός ήταν «να επαναδημιουργήσουμε την ευρωπαϊκή οικογένεια ή το μεγαλύτερο, κατά το δυνατό, μέρος της και να της παράσχουμε μία δομή υπό το καθεστώς της οποίας θα βιώσει ειρηνικά, ασφαλώς και ελεύθερα. Πρέπει να οικοδομήσουμε ένα είδος Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης»⁶⁵. Το πρώτο βήμα για την επαναδημιουργία της ευρωπαϊκής οικογένειας «πρέπει να είναι η σύναψη μίας εταιρικής σχέσης μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας». Ένα δεύτερο βήμα θα ήταν η δημιουργία ενός Συμβουλίου της Ευρώπης.

Η ομιλία του Τσόρτσιλ είχε μεγάλη απήχηση σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες και επανέθεσε σε κίνηση τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, εμφυσώντας της νέα ιδεολογική πνοή. Ο Τσόρτσιλ ωστόσο δεν συμπεριέλαβε τη χώρα του στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα, θεωρώντας ότι η Βρετανία είχε ίδια συμφέροντα στην Κοινοπολιτεία και ότι θα διαδραμάτιζε έναν ισότιμο ρόλο με τις ΗΠΑ και τη Σοβιετική Ένωση στον μεταπολεμικό κόσμο. Άλλωστε την άποψη του για την ένωση της Ευρώπης την είχε

⁶⁵ Churchill W.(1946). Speaking in Zurich University 19th September 1946“...What is this sovereign remedy? It is to recreate the European fabric, or as much of it as we can, and to provide it with a structure under which it can dwell in peace, safety and freedom. We must build a kind of United States of Europe. In this way only will hundreds of millions of toilers be able to regain the simple joys and hopes which make life worth living...” Διαθέσιμο στο <http://www.churchill-society-london.org.uk/astonish.html>

διατυπώσει από το 1930 όταν επιδοκίμασε την πρωτοβουλία Briand⁶⁶ με μία συχνά αναφερόμενη φράση του: «Είμαστε με την Ευρώπη, αλλά δεν ανήκουμε σε αυτήν»⁶⁷.

3.2 Το Σύμφωνο των Βρυξελλών

Τον ίδιο μήνα που το αμερικανικό Κογκρέσο ενέκρινε το Πρόγραμμα για την Ευρωπαϊκή Ανασυγκρότηση, [European Recovery Program (ERP)], - γνωστότερο ως Σχέδιο Μάρσαλ – το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο και η Ολλανδία, υπέγραψαν το Σύμφωνο των Βρυξελλών. Η Συνθήκη των Βρυξελλών προέβλεπε την αμοιβαία αμυντική υποστήριξη ανάμεσα στις χώρες που την υπέγραψαν, αποτελώντας με αυτό τον τρόπο την βάση επί της οποίας, το 1954 στην Σύνοδο του Παρισιού, ιδρύθηκε η Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση. Ο κυριότερος σκοπός της ήταν μέσα από την αμοιβαία αμυντική συνεργασία να προστατευθούν οι χώρες από μία πιθανή Γερμανική επίθεση στον απόηχο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου⁶⁸. Ο πραγματικός σκοπός της όμως ήταν η προστασία από την επεκτεινόμενη κομμουνιστική απειλή. Για το λόγο αυτό αποτέλεσε τον πρόδρομο του NATO, με την σημαντική βέβαια διαφορά ότι στη Συνθήκη των Βρυξελλών αποτελούσε μία αμιγώς ευρωπαϊκή σύμπραξη με πιθανό αντίπαλο την Γερμανία, ενώ το NATO ξεκάθαρα δεχόταν ότι η Ευρώπη είχε διαχωριστεί σε δύο αντιτιθέμενα μέρη και ότι η ΕΣΣΔ αποτελούσε την σημαντικότερη απειλή, για τον λόγο αυτό η ευρωπαϊκή αμοιβαία αμυντική συνεργασία θα έπρεπε να είναι διατλαντική.

Πρωτεργάτης του Συμφώνου ήταν η Βρετανία, διαμέσου του υπουργού της Εξωτερικών Έρνεστ Μπέβιν (Ernest Bevin). Ο Μπέβιν διέκρινε στο Σχέδιο Μάρσαλ μία μοναδική ευκαιρία να προωθήσει την ιδέα ενός αυτόνομου συστήματος ασφαλείας και άμυνας της Ευρώπης, το οποίο θα τελούσε υπό Βρετανική καθοδήγηση και θα εξασφάλιζε αμερικανική οικονομική, στρατιωτική και στρατηγική κάλυψη. Στην ουσία το Σύμφωνο των Βρυξελλών είχε σχεδιασθεί ως

⁶⁶ Ο Αριστίντ Μπριάν (Aristide Briand), Ναντ 28 Μαρτίου 1862 - Παρίσι 7 Μαρτίου 1932) ήταν Γάλλος πολιτικός, που υπηρέτησε τη χώρα του ως πρωθυπουργός έντεκα φορές και ως βουλευτής 25. Το 1926 μοιράσθηκε το βραβείο Νόμπελ ειρήνης με τον Γερμανό Καγκελάριο Γούσταφ Στρέζεμαν (Gustav Stresemann). Το 1929 ο Μπριάντ, ως Υπουργός Εξωτερικών είχε προτείνει την πολιτική ένωση της Ευρώπης σε ενιαίο διακρατικό σχήμα.

⁶⁷ Churchill W. (1930, February, 15). The United States of Europe. *The Saturday Evening Post*, p. 25. "We have our own dream and our own task. We are with Europe, but not of it. We are linked but not combined. We are interested and associated but not absorbed". Διαθέσιμο στο https://drive.google.com/file/d/0B-c4rDWePh_pRV9pcnlhM2N0MVE/view

⁶⁸ Article IV: "If any of the High Contracting Parties should be the object of an armed attack in Europe, the other High Contracting Parties will, in accordance with the provisions of Article 51 of the Charter of the United Nations, afford the Party so attacked all the military and other aid and assistance in their power".

προέκταση του Συμφώνου της Δουνκέρνης το οποίο είχε υπογράψει ένα χρόνο νωρίτερα (4 Μαρτίου 1947) στην ομώνυμη πόλη ο ίδιος ο Μπεβίν και ο Γάλλος ομόλογος του Ζορζ Μπιντό (Georges Bidault), σε μία προσπάθεια να αμβλύνουν την όξυνση που είχε προκαλέσει η γαλλοβρετανική διαφωνία για το πολιτικό μέλλον των περιοχών της Γερμανίας. Το Σύμφωνο της Δουνκέρνης υποχρέωνε τις δύο χώρες σε συλλογική άμυνα σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης ή ακόμη και σε περίπτωση απλής απειλής της ασφάλειας κάθε εταίρου.

Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ, είχαν καταστήσει αναχρονιστική την αποκλειστική αντι-γερμανική αιχμή της συμμαχίας της Δουνκερνης. Μέσω της συμμετοχής της (Δυτικής) Γερμανίας στο σχέδιο ανασυγκρότησης, είχαν ήδη αρχίσει να εκπέμπονται τα πρώτα μηνύματα για την επικείμενη επανένταξη της στην οικογένεια των δυτικών δημοκρατιών. Η Βρετανία υπήρξε ο βασικός κοινωνός και υποστηρικτής των αμερικανικών ιδεών για ένα αμυντικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο θα πραγματοποιούνταν ο αναβαπτισμός της Γερμανίας από εχθρό σε εταίρο και θα θεμελιωνόταν η ενοποίηση της Ευρώπης. Το Λονδίνο επιδίωκε έτσι να προωθήσει ένα καίριο για την Βρετανία ζήτημα: την δεσμευτική εμπλοκή των ΗΠΑ και της πυρηνικής τους ισχύος στην υπόθεση της ευρωπαϊκής άμυνας και ασφάλειας. Συμβάλλοντας στην άμβλυνση της Γερμανικής απειλής και στην τυπική συμπερίληψη της ΕΣΣΔ στις υπό αναχαίτιση απειλές, οι Βρετανοί προώθησαν ταυτόχρονα την επικείμενη αναδιοργάνωση της Ευρώπης γύρω από ένα τριπλό οικονομικό-πολιτικό-στρατιωτικό άξονα συλλογικότητας. Το ίδιο το Σύμφωνο, του οποίου ο πλήρης τίτλος ήταν «Σύμφωνο των Βρυξελών για την Οικονομική, Κοινωνική και Πολιτιστική Συνεργασία και τη Συλλογική Αυτοάμυνα» (Brussels Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defense), σχεδιάστηκε αρχικά ως σύμφωνο όχι μόνο αμυντικής αλλά και οικονομικής συνεργασίας. Η πρόβλεψη για τη σύσταση οικονομικής ένωσης, αρχής γενομένης από τη βαθμιαία εγκαθίδρυση τελωνειακών ενώσεων και την εξασφάλιση ενιαίου συστήματος ευρωπαϊκών πληρωμών για την απελευθέρωση του εμπορίου, τοποθετήθηκε από τη βρετανική αντιπροσωπεία σε εξέχουσα θέση στην ημερήσια διάταξη των σχετικών διαπραγματεύσεων. Η δημιουργία της λεγόμενης Δυτικής Ένωσης (Western Union) και η προσπάθεια εντατικοποίησης της ευρωπαϊκής συνεργασίας υπό βρετανική κατ' αρχήν εποπτεία, προσέλαβε έτσι τα χαρακτηριστικά ενός αμυντικού κυρίως συμφώνου. Οι διατάξεις περί αυτόματης δράσης σε έξωθεν

επίθεση τοποθετήθηκε στον πυρήνα του συμφώνου και λειτούργησε ως προηγούμενο για τις συμφωνίες άμυνας και ασφάλειας που ακολούθησαν (NATO, ΔΕΕ).

3.3 Η ίδρυση του NATO

Παρά το γεγονός ότι η Δυτική Γερμανία δεν συμμετείχε στο Σύμφωνο των Βρυξελλών αλλά, αντιθέτως, παρέμενε τυπικά ταξινομημένη ως εχθρός των συμμετεχόντων σε αυτό, το τμήμα της χώρας που ήλεγχαν οι δυτικοί σύμμαχοι είχε την ίδια εποχή εισέλθει σε τροχιά αναγνώρισης του ως εθνικής οντότητας. Σε διαπραγματεύσεις για την αναδιοργάνωση των τριών δυτικών ζωνών κατοχής από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Ιούνιο του 1948 αποφασίστηκε η σύσταση συντακτικής επιτροπής για την κατάρτιση εθνικού Συντάγματος της (Δυτικής) Γερμανίας. Ταυτόχρονα οι ΗΠΑ απέρριψαν το γαλλικό αίτημα για διεθνοποίηση του Ρουρ και άρχισαν να κοινοποιούν επισήμως την ιδέα της σταδιακής διεθνούς νομιμοποίησης της (Δυτικής) Γερμανίας⁶⁹. Η αμερικανική κυβέρνηση διατύπωνε τώρα με έμφαση και με επίγνωση του διεθνούς της ρόλου τους πρωταρχικούς στόχους της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ στην Ευρώπη: α) ευρωπαϊκή ανασυγκρότηση και β) δημιουργία ενός συλλογικού μηχανισμού άμυνας και ασφάλειας στην Ευρώπη υπό αμερικανική εποπτεία, αλλά όχι στα πλαίσια του ΟΗΕ, όπως επιδίωκαν αρχικά οι Βρετανοί. Αυτό δεν εθεωρείτο πλέον λύση υπό το φώς των διεθνών εξελίξεων από το 1945 και έπειτα, εφόσον η Σοβιετική Ένωση μπορούσε να μπλοκάρει κάθε απόφαση με το δικαίωμα του veto. Ήταν φανερό ότι ο Τρούμαν αξιοποιούσε την ανανεωμένη εντολή που είχε λάβει μετά τις εκλογές το Νοέμβριο του 1948, για να παγιώσει την ατμόσφαιρα αντιπαράθεσης με την ΕΣΣΔ εξαλείφοντας και τις τελευταίες εσωπολιτικές αντιδράσεις εναντίον της πολιτικής της πόλωσης⁷⁰. Καθοριστικό στοιχείο για την επιλογή της συγκεκριμένης στάσης ήταν και το γεγονός ότι στην σύγκρουση με το νέο ισχυρό αντίπαλο, την ΕΣΣΔ, οι ΗΠΑ, δε μπορούσαν να υπολογίζουν παρά μόνο σε αμελητέα βοήθεια από την Ευρώπη στο μείζον πεδίο της άμυνας, καθώς οι ευρωπαίοι σύμμαχοι τους, τρία μόλις χρόνια μετά τον Β΄ ΠΠ, βρίσκονταν σε πλήρη οικονομική παράλυση και στρατιωτική εξάντληση. Ειδικά η εξασθένηση της Βρετανίας δημιουργούσε επείγουσες καταστάσεις σε εκρηκτικές

⁶⁹ Βαλγιάκης Γιάννης – Μπότσιου Κωνσταντίνα (2008), *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σελ. 103

⁷⁰ Truman Harry S., *Memoirs, 2 Vols Years of Trial and Hope*, New York: Doubleday 1955, σελ 103-110. Διαθέσιμο στο <https://archive.org/stream/memoirsbyharryst012833mbp#page/n7/mode/2up>

περιοχές όπως η Ανατολική Μεσόγειος (Ελλάδα, Τουρκία)⁷¹ και η Εγγύς και η Μέση Ανατολή (Παλαιστίνη, Ιράν)⁷². Τα κενά εξουσίας που προξενούσε ανά τον κόσμο η βρετανική αποχώρηση, δρούσαν πειστικά στην αμερικανική στρατηγική. Η Ουάσιγκτον άρχισε βαθμιαία να προσανατολίζεται στην κάλυψη τους με την αμερικανική οικονομική, πολιτική ή στρατιωτική παρουσία. Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ είχαν ανοίξει πανηγυρικά τον δρόμο προς τέτοιου είδους πρωτοβουλίες⁷³. Σε κάθε περίπτωση όμως, οι ΗΠΑ δεν ήταν διατεθειμένες να αναλάβουν πρωτοβουλίες, εάν οι ίδιες οι ευρωπαϊκές χώρες δεν εξεδήλωναν ανάλογη διάθεση να αναλάβουν την ευθύνη της άμυνας τους.

Η εκδήλωση του κομμουνιστικού πραξικοπήματος στην Τσεχοσλοβακία τον Φεβρουάριο του 1948 (που ήταν μία πράξη «αμυντική» από την πλευρά των Σοβιετικών, οι οποίοι προσπαθούσαν να ελέγξουν αποτελεσματικότερα την Ανατολική Ευρώπη μετά την πρόταση του Σχεδίου Μάρσαλ), δημιούργησε την εντύπωση στη δυτική Ευρώπη ότι η Μόσχα αποφάσιζε πλέον να εγκαταλείψει τα προσχήματα και να επιχειρήσει την επέκταση της στα δυτικά. Ενδεικτική του πανικού που επικράτησε στη Δυτική Ευρώπη ήταν η φράση Γάλλου ιθύνοντα ότι έως τον Δεκέμβριο «οι Ρώσοι θα είναι στο Παρίσι». Αποτέλεσμα αυτών των φόβων ήταν η κινητοποίηση της δυτικοευρωπαϊκής διπλωματίας και ιδιαίτερα του Βρετανού υπουργού εξωτερικών Μπέβιν, ώστε να υπάρξει ένα είδος στρατιωτικής οργάνωσης στην περιοχή. Έτσι το Μάρτιο του 1948 ακολούθησε το Σύμφωνο των Βρυξελλών και στη συνέχεια την 1^η Απριλίου το Κρεμλίνο ανακοίνωσε ότι θα περιόριζε την διακίνηση στρατιωτικών προμηθειών από τις δυτικές ζώνες προς τη σοβιετική ζώνη και προς το Βερολίνο. Στις 4 Ιουνίου του 1948 η Δυτική Γερμανία κίνησε κατόπιν εντολής των δυτικών δυνάμεων διαδικασίες ψήφισης συντάγματος και δύο εβδομάδες αργότερα κυκλοφόρησε το νέο νόμισμα, το γερμανικό μάρκο, που αντικατέστησε το

⁷¹ Harry S., *Memoirs, 2 Vols Years of Trial and Hope*, New York: Doubleday 1955 "...The department's draftsmen then rewrote the speech to include a general policy statement, but it seemed to me half-hearted. The key sentence, for instance, read, "I believe that it should be the policy of the United States ..." I took my pencil, scratched out "should" and wrote in "must." In several other places I did the same thing. I wanted no hedging in this speech. This was America's answer to the surge of expansion of Communist tyranny. It had to be clear and free of hesitation or double talk...". Διαθέσιμο στο <https://ia802205.us.archive.org/35/items/memoirsbyharryst012833mbp/memoirsbyharryst012833mbp.pdf>

⁷² Εκτός από την ανάληψη των ευθυνών της Βρετανίας σε διάφορες περιοχές, οι ΗΠΑ είχαν αρχίσει νωρίτερα να στηρίζουν οικονομικά το Λονδίνο που είχε εξουθενωθεί από την πολεμική προσπάθεια. Παρομοίως οι βρετανικές αποστολές που ήταν εγκατεστημένες στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωση για την προστασία της Κεντρικής Κυβέρνησης από τους έλληνες Κομμουνιστές, ελάμβαναν από το 1946 διακριτική αμερικανική βοήθεια.

⁷³ Βαληνάκης, Μπότσιου *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, σελ. 104-105

νεκρό πλέον μάρκο του Τρίτου Ράιχ. Στις 24 Ιουνίου οι Σοβιετικοί διέκοψαν κάθε κυκλοφορία μεταξύ Βερολίνου και των δυτικών ζωνών κατοχής. Η πρόθεση της Μόσχας αφενός να αποκόψει τη γερμανική πρωτεύουσα από τους δυτικούς τομείς, αφετέρου να οριστικοποιήσει τα όρια του ανατολικού μπλοκ μέσα στην καρδιά της Γερμανίας αποκλείοντας τα σενάρια της επανένωσης, προκάλεσε την αντίδραση του Τρούμαν που αναζητούσε ευκαιρία να πείσει παραδειγματικά για την αποφασιστικότητα των ΗΠΑ. Η Ουάσιγκτον οργάνωσε μέσω μιας απaráμιλλης αερογέφυρας τον ανεφοδιασμό του Βερολίνου. Η επιτυχία της αερογέφυρας ή αλλιώς η αποτυχία του αποκλεισμού, οδήγησε τους σοβιετικούς σε διαπραγματεύσεις. Το ουσιαστικό μήνυμα ήταν η κατάδειξη της ετοιμότητας των ΗΠΑ να μην ανεχθούν σοβιετικές πιέσεις και να διαδραματίσουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην ευρωπαϊκή ανασυγκρότηση, άμυνα και ασφάλεια. Το NATO γεννήθηκε σε ένα κόσμο όπου το σοβιετικό άστρο σκεπάζονταν από νέφη: ο αποκλεισμός του Βερολίνου τερματίστηκε την άνοιξη του 1949, ο ελληνικός εμφύλιος ήταν βέβαιο ότι τελείωνε με ήττα των κομμουνιστών⁷⁴, οι Γάλλοι και οι Ιταλοί κομμουνιστές ενσωματωμένοι σχεδόν πλήρως στα αντίστοιχα εθνικά πολιτικά συστήματα είχαν υποστεί πολιτικές και ιδεολογικές απώλειες. Το «διαζύγιο» Τίτο-Στάλιν από τον Ιούνιο του 1948 είχε σκιάσει έντονα τον σοβιετικό συνασπισμό. Η απώλεια του Τίτο χάριζε ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στη Δύση, που αποκτούσε έναν ισχυρό φίλο στην καρδιά του κομμουνιστικού κόσμου⁷⁵. Με αυτά τα συγκριτικά πλεονεκτήματα στο χέρι, η κυβέρνηση Τρούμαν έθεσε στη Γερουσία το θέμα της ίδρυσης ενός συστήματος άμυνας και ασφάλειας για τον δυτικό κόσμο υπό την αιγίδα των ιδίων των ΗΠΑ. Η καθιερωμένη δυτική φιλοσοφία της «διπλής αποτροπής» (double containment)⁷⁶, είχε τώρα το κέντρο βάρους της ξεκάθαρα μετατιθέμενο προς το δεύτερο, το αποκλειστικά αντισοβιετικό σκέλος της. Τον Ιούλιο του 1948 άρχισαν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των μελών του Συμφώνου των Βρυξελλών, των ΗΠΑ και του Καναδά για σύναψη στρατιωτικής συμμαχίας. Οι διαπραγματεύσεις κράτησαν αρκετούς μήνες και στις 4 Απριλίου του 1949 υπογράφηκε στην Ουάσιγκτον η ιδρυτική Συνθήκη το Οργανισμού του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (North Atlantic

⁷⁴ Η έξωση του Τίτο από την Cominform τον Ιούνιο του 1948 είχε δυσχεράνει την παροχή βοήθειας στους Έλληνες κομμουνιστές από τη Γιουγκοσλαβία, η οποία χρειαζόταν τώρα τη Δύση περισσότερο από ποτέ για να αντιμετωπίσει την απομόνωση και πιθανά αντίποινα του Στάλιν. Η αποκοπή από τις αρτηρίες ανεφοδιασμού και υποχώρησης, στέρησε από τους Έλληνες αντάρτες μία ζωτική δίοδο ασφαλείας και πρακτικά άνοιξε το δρόμο για την τελική τους ήττα.

⁷⁵ Βαληνάκης, Μπότσιου *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, σελ. 106-108

⁷⁶ Σύμφωνα με την περίφημη πλέον φράση του Ψυχρού Πολέμου, η «διπλή αποτροπή» σήμαινε τη συντονισμένη προσπάθεια της Δύσης να αποτρέψει τόσο την Σοβιετική ένωση, όσο και την Γερμανία.

Treaty Organization - NATO)⁷⁷, από τις ΗΠΑ, τον Καναδά, τις χώρες του Συμφώνου των Βρυξελλών, καθώς και τις Ιταλία, Δανία, Νορβηγία, Ισλανδία και Πορτογαλία. Η Ιταλία έγινε δεκτή αν και είχε αποτελέσει χώρα του Άξονα, η Νορβηγία για να αποκλειστεί η πρόσβαση των Σοβιετικών στον Ατλαντικό, ενώ οι υπόλοιπες χώρες γιατί ήταν αναγκαίες για τη διευκόλυνση των συγκοινωνιών μεταξύ της Ευρώπης και της Αμερικής, είτε οι ίδιες (Ισλανδία), είτε οι κτήσεις τους (η Γροιλανδία της Δανίας και οι Αζόρες της Πορτογαλίας). Οι χώρες – μέλη του Συμφώνου, είχαν απορρίψει βρετανικές προτάσεις για την ένταξη των μεσογειακών χωρών, π.χ. της Ελλάδας και της Τουρκίας, εμμέσως και της Γιουγκοσλαβίας, για να μην επιβαρύνουν την ατζέντα της συμμαχίας με τα προβλήματα χωρών εκτός του βασικού δυτικοευρωπαϊκού χώρου⁷⁸. Με το Σύμφωνο της Ουάσιγκτον, οι ΗΠΑ αποδέχονταν για πρώτη φορά σε καιρό ειρήνης να σταθμεύουν μόνιμα στρατεύματα τους στην Ευρώπη⁷⁹ και οι συμβαλλόμενοι αποδέχονταν να θεωρήσουν την επίθεση εναντίον ενός μέλους, ως επίθεση εναντίον όλων (άρθρο 5)⁸⁰.

Η επικύρωση του Βορειοατλαντικού Συμφώνου από την αμερικανική Γερουσία και το Κογκρέσο δεν ήταν εύκολη καθόσον στα δύο Σώματα επικρατούσε έντονη ανησυχία ότι η δέσμευση της χώρας στην ασφάλεια και άμυνα της Ευρώπης που είχε ζητηθεί έντονα από τους Βρετανούς και Γάλλους κατά τον τελευταίο χρόνο, για την ανασυγκρότηση, τη γερμανική επανένταξη και την αποτελεσματική απόκρουση των Σοβιετικών, θα γεννούσε υποχρεώσεις τέτοιας ποσότητας και τέτοιων απαιτήσεων, που σύντομα οι ΗΠΑ είτε θα καταστρέφονταν οικονομικά είτε θα έχαναν τη διεθνή ισχυρή τους θέση προς όφελος της Μόσχας ή και τα δύο μαζί. Η

⁷⁷ Ο πρώτος Γενικός Γραμματέας του NATO, Βρετανός Lord Ismay δήλωνε το 1949: «σκοπός της Συμμαχίας είναι να κρατήσει τους Ρώσους έξω, τους Αμερικάνους μέσα και τη Γερμανία κάτω».

⁷⁸ Το επιχείρημα αυτό ήταν προβληματικό, λόγω της ένταξης της Ιταλίας και αντικρούστηκε έντονα από την Τουρκία που ανέλαβε αμέσως μετά τον αποκλεισμό της πρωτοβουλίες για την ένταξη της στο NATO.

⁷⁹ Όπως έκαναν σαφές οι Αμερικανοί στους Δυτικοευρωπαίους, βάσει του αμερικανικού Συντάγματος, η κήρυξη του πολέμου ανήκει στις αρμοδιότητες του Κογκρέσου και όχι της κυβέρνησης. Η πρόβλεψη προκάλεσε τη δυσφορία των Δυτικοευρωπαίων, που θεωρούσαν ότι ενείχε τον κίνδυνο της «εγκατάλειψής» τους από τους Αμερικανούς σε περίπτωση σοβιετικής επίθεσης. Και αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο -στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και ιδίως των πρώτων του φάσεων- με δυτικοευρωπαϊκή επιμονή, τα στρατεύματα προκαλύψεως του NATO στη Γερμανία (δηλαδή τα στρατεύματα της πρώτης γραμμής του λεγόμενου Κεντρικού Μετώπου) περιλάμβαναν αμερικανικές δυνάμεις: οι Δυτικοευρωπαίοι ήθελαν, σε περίπτωση σοβιετικής επίθεσης, να σκοτωθούν Αμερικανοί στρατιώτες από την πρώτη ημέρα, ώστε να υποχρεωθεί το Κογκρέσο να κηρύξει τον πόλεμο.

⁸⁰ “The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all; and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them... will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the armed force...” Το NATO επικαλέστηκε το άρθρο 5 για πρώτη φορά το 2001 μετά την τρομοκρατική επίθεση στο Παγκόσμιο Εμπορικό Κέντρο της Νέας Υόρκης (11 Σεπτεμβρίου 2001).

Κυβέρνηση Τρούμαν αντέτεινε το επιχείρημα ότι η αμερικανική στρατιωτική, οικονομική και πολιτική παρουσία στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι ήταν ήδη εκ των πραγμάτων σημαντική και εκτεταμένη, επομένως το Βορειοατλαντικό Σύμφωνο μάλλον θα επικύρωνε την υπάρχουσα πολιτική, παρά θα εισήγαγε μία νέα. Η μονοπωλιακή κατοχή της ατομικής βόμβας, τονίσθηκε ιδιαίτερα, που εξασφάλιζε την στρατηγική ανωτερότητα των ΗΠΑ είχε τόσο μεγάλο αποτρεπτικό δυναμικό, ώστε το ΝΑΤΟ θα συνεπαγόταν μόνο μικρές αναπροσαρμογές του αριθμού και του οπλισμού δυνάμεων στην Ευρώπη. Όμως στις 22 Σεπτεμβρίου το 1949 το Κρεμλίνο εξέδωσε επίσημη ανακοίνωση σχετικά με την έκρηξη της σοβιετικής ατομικής βόμβας⁸¹. Η είδηση που άλλαξε σε μια ημέρα τη διεθνή ισορροπία δυνάμεων και προκάλεσε πανικό στις δυτικές χώρες, έδωσε στο Σύμφωνο την πολυπόθητη επικύρωση από το Κογκρέσο εντός έξι ημερών από την κατάθεση του. Όπως ήταν φυσικό ο τερματισμός του αμερικανικού πυρηνικού μονοπωλίου από την ΕΣΣΔ σκίασε αισθητά την επιτυχία της σύναψης του Βορειοατλαντικού Συμφώνου. Η πυρηνική ισχύς σε συνδυασμό με την γεωγραφική εγγύτητα του σοβιετικού συνασπισμού προς τη Δυτική Ευρώπη και η τρωτότητα της τελευταίας έναντι ενδεχόμενης σοβιετικής απειλής αποκτούσαν νέες τρομακτικές διαστάσεις. Η θωράκιση των ευρωπαϊκών συμβατικών στρατευμάτων προϋπέθετε ασφαλώς το στοιχείο που ήδη από καιρό ελάνθανε στις αμυντικές διαπραγματεύσεις στην Ευρώπη: την αξιοποίηση της τεράστιας γερμανικής στρατιωτικής μηχανής, δηλαδή του έστω και μερικού επανεξοπλισμού της Γερμανίας⁸². Η Ελλάδα και η Τουρκία προσχώρησαν στο ΝΑΤΟ το 1952. Αργότερα μετά την προβολή διεκδικήσεων από την Τουρκία σε βάρος της Ελλάδας, διευκρινίστηκε ότι η επίθεση πρέπει να προέρχεται από μη-μέλος – πρόνοια που στερείται παντελώς κριτικής, καθώς έτσι το ΝΑΤΟ εμφανιζόταν να εγγυάται τις χώρες που μετείχαν σε αυτό από επίθεση τρίτων,⁸³ αλλά όχι από τα ίδια τα μέλη του.⁸⁴

⁸¹ Η Μόσχα όμως δεν μπορεί να πλήξει πυρηνικά το αμερικανικό έδαφος γιατί η ακτίνα δράσης των ελάχιστων άλλωστε βομβαρδιστικών της δεν ήταν αρκετή. Οι ΗΠΑ είχαν λύσει το πρόβλημα αυτό χάρη στις προωθημένες βάσεις που διέθεταν στη Δυτική Ευρώπη, ιδιαίτερα μετά την ίδρυση του ΝΑΤΟ, και από τις οποίες μπορούσαν να πλήξουν το ίδιο το σοβιετικό έδαφος. Παρόλη όμως τη σαφή κατωτερότητα της σε ατομικό οπλισμό, η Σοβιετική Ένωση συμπεριφέρεται σα να μην υπήρχαν οι πυρηνικές δυνατότητες των ΗΠΑ.

⁸² Βαληνάκης, Μπότσιοι *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, σελ. 108-111

⁸³ Το ΝΑΤΟ στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου δέχθηκε ισχυρό πλήγμα από την Γαλλία καθώς στις 21 Φεβρουαρίου του 1966, ο Γάλλος πρόεδρος Σαρλ ντε Γκωλ ανακοίνωσε την αποχώρηση της Γαλλίας από αυτό: "Τίποτα δεν μπορεί να συντηρήσει αμετάβλητη μια συνθήκη που δεν ανταποκρίνεται στις επικρατούσες συνθήκες", δήλωσε μπροστά σε χίλιους περίπου δημοσιογράφους ο Σαρλ ντε Γκωλ, ξετυλίγοντας το νήμα της πολιτικής του φιλοσοφίας για τη διεθνή θέση της Γαλλίας:

Όμως το NATO δεν αναδύθηκε από τις συμφωνίες του 1949 στην ολοκληρωμένη μορφή του. Την άνοιξη του 1950 η Ουάσινγκτον ανησυχούσε ακόμη για το πώς θα εξηγούσε στους Γάλλους και τους Ευρωπαίους ότι η μόνη ρεαλιστική ελπίδα για τη δυτικοευρωπαϊκή άμυνα ήταν να επανεξοπλιστεί η Γερμανία. Καμία χώρα δεν ήθελε να ξοδέψει πολύτιμους πόρους για τον εξοπλισμό της. Η ιδέα της ουδετερότητας είχε ολοένα μεγαλύτερη απήχηση, τόσο στη Γερμανία όσο και στην Γαλλία. Αν εκείνη ακριβώς τη στιγμή δεν ξεσπούσε ο πόλεμος της Κορέας, το γενικό περίγραμμα της πρόσφατης ευρωπαϊκής ιστορίας μπορεί να ήταν πολύ διαφορετικό. Η υποστήριξη την οποία έδωσε ο Στάλιν στον Κιμ Ιλ Σουνγκ ηγέτη της Βόρειας Κορέας στις 25 Ιουνίου 1950 ήταν ο πιο εσφαλμένος υπολογισμός τον οποίο έκανε ποτέ. Οι Αμερικανοί και οι Δυτικοευρωπαίοι έβγαλαν αμέσως το συμπέρασμα ότι η Κορέα αποτελούσε προανάκρουσμα και θα ακολουθούσε η Γερμανία. Ο κίνδυνος ενός πολέμου στην Ευρώπη μεγαλοποιούνταν υπερβολικά, αλλά δεν ήταν εντελώς ανύπαρκτος. Ο Στάλιν εξέταζε πράγματι το ενδεχόμενο μιας επίθεσης στη Γιουγκοσλαβία και όχι στη Δυτική Γερμανία, αλλά εγκατέλειψε την ιδέα όταν είδε τους Δυτικούς να επανεξοπλίζονται. Πράγματι η κλίμακα του επανεξοπλισμού των Δυτικών ήταν εντυπωσιακή. Έτσι από το 1952-1953 οι αμυντικές δαπάνες αντιστοιχούσαν στο 17,8% του ΑΕΠ των ΗΠΑ, ενώ οι Βρετανικές στο 10% του ΑΕΠ, αυξανόμενες με ταχύτερους ρυθμούς από ότι στη διάρκεια του πυρετώδους επανεξοπλισμού τα χρόνια αμέσως πριν τον πόλεμο. Γρήγορα όμως έγινε σαφές ότι οι Δυτικοευρωπαίοι οι οποίοι μόλις είχαν αρχίσει να καρπώνονται τα οφέλη του Σχεδίου Μάρσαλ, δεν μπορούσαν να αντέξουν για πολύ μια κατάσταση που ισοδυναμούσε με πολεμική οικονομία και το 1951 ο αμερικανικός νόμος περί αμοιβαίας ασφάλειας αναγνώρισε αυτό το πρόβλημα και κατάργησε ουσιαστικά το Σχέδιο Μάρσαλ μετατρέποντας το σε πρόγραμμα στρατιωτικής βοήθειας. Έτσι το NATO, μετατράπηκε, από ψυχολογικό στήριγμα της ευρωπαϊκής αυτοπεποίθησης, σε

"Αλλιώς, τέτοιες συνθήκες, απογυμνωμένες από κάθε ουσία, δεν θα είναι, όταν έρθει η ώρα να εφαρμοστούν, τίποτα παραπάνω από χαρτιά για τα αρχεία... Οι δυτικές χώρες δεν απειλούνται σήμερα από τις ανατολικές, όπως συνέβαινε στα πρώτα χρόνια μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν οργανώθηκε μια Ευρώπη - αμερικανικό προτεκτοράτο κάτω από τον μανδύα του NATO. Από την άλλη πλευρά, οι συγκρούσεις στις οποίες εμπλέκονται οι ΗΠΑ -προχτές στην Κορέα, χτες στην Κούβα, αύριο στο Βιετνάμ- χάρη στην περίφημη αρχή της κλιμάκωσης, κινδυνεύουν να πάρουν διαστάσεις που μπορεί να οδηγήσουν σε γενική σύγκρουση. Σε μια τέτοια περίπτωση, η Γαλλία, της οποίας η NATOϊκή στρατηγική συμπίπτει αναγκαστικά με εκείνη των ΗΠΑ, θα εμπλεκόταν σε μια σύγκρουση την οποία η ίδια δεν θα είχε επιδιώξει... Πάνω απ' όλα, η απόφαση της Γαλλίας να είναι υπεύθυνη για το πεπρωμένο της είναι ασυμβίβαστη με έναν αμυντικό οργανισμό στον οποίο η χώρα έχει θέση υποτακτικού".

⁸⁴ Χατζηβασιλείου *Εισαγωγή στην Ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*, σελ. 109-111.

σημαντική δέσμευση η οποία βασιζόταν στους φαινομενικά απεριόριστους πόρους της αμερικανικής οικονομίας και δέσμευε τους Αμερικανούς και τους συμμάχους τους σε μία άνευ προηγουμένου πολεμική προετοιμασία εν καιρώ ειρήνης⁸⁵.

3.4 Η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ)

Στις 9 Μαΐου 1950 ο Ρομπέρ Σουμάν ανακοίνωσε το περίφημο σχέδιο που έλαβε το όνομα του (Schuman Plan) για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), θεσμική αφετηρία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η πρόταση δεν μπορούσε να προέρθει από αρμοδιότερα χείλη. Ο Σουμάν υπουργός εξωτερικών σε δέκα διαδοχικές κυβερνήσεις από το 1948 μέχρι το 1952, ήταν ο άνθρωπος που είχε βιώσει τη φρίκη των γαλλογερμανικών συγκρούσεων του παρελθόντος και από τις δύο πλευρές. Μεγαλωμένος στη Λωρραίνη – την επαρχία που προσάρτησε η Γερμανία το 1871, ένα μέρος από όπου η ιστορία είχε περάσει πολλές φορές αφήνοντας τα ίχνη της – είχε σπουδάσει σε γερμανικά πανεπιστήμια, είχε υπηρετήσει ως υπαξιωματικός στο γερμανικό στρατό κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και είχε αρχίσει την πολιτική του σταδιοδρομία ως μέλος του γαλλικού κοινοβουλίου, μετά την επαναπροσάρτηση της Λωρραίνης από τη Γαλλία, το 1919, στο οποίο θήτευσε για σαράντα χρόνια⁸⁶. Το Σχέδιο το οποίο σχεδιάστηκε από τον Σουμάν σε στενή συνεργασία με τον μετέπειτα πρώτο πρόεδρο της Αρχής της ΕΚΑΧ Ζαν Μονέ, προέβλεπε την ενοποίηση της παραγωγής άνθρακα και χάλυβα της λεγόμενης Μικρής Ευρώπης (Little Europe), δηλαδή της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας και των χωρών Μπενελούξ, σε ένα οικονομικό και πολιτικό σύστημα αμοιβαίων ελέγχων. Η βασική βιομηχανία της Γερμανίας, δηλαδή η βιομηχανία παραγωγής υλικών εξοπλισμού, θα υπάγονταν σε υπερεθνικούς ευρωπαϊκούς μηχανισμούς και η επίμαχη περιοχή του Ρουρ θα οδηγείτο σε de facto διεθνοποίηση. Σαν αποτέλεσμα, η Γερμανία θα έχανε την κυριαρχία επί της εθνικής παραγωγής της και η Γαλλία θα αποκτούσε προνομιακή πρόσβαση στα πλούσια γερμανικά κοιτάσματα άνθρακα του Ρουρ⁸⁷.

Η πρόταση του Σουμάν αποτέλεσε ένα από τα επιτυχέστερα παραδείγματα στην σύγχρονη ιστορία, ενός σχεδίου πρόσφορου για την ταυτόχρονη υλοποίηση

⁸⁵ Judt T. *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο* σελ. 151-152

⁸⁶ Χριστοδουλίδης Α. Θ. (2010). *Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Η ιστορική διάσταση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος*. Αθήνα: Σιδέρης, σελ. 50-51

⁸⁷ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 31-32

πολλαπλών στόχων: συνένωνε τους δύο κρισιμότερους τομείς της ευρωπαϊκής βαριάς βιομηχανίας, καθιστώντας έτσι απίθανο και στο μέλλον ένα νέο γαλλογερμανικό πόλεμο, αποτελούσε μία θεαματική πρόταση προς τη Γερμανία για την επάνοδο της στο κέντρο των ευρωπαϊκών υποθέσεων, επέφερε ένα βαθμό γαλλικού ελέγχου στη βαριά βιομηχανία της Γερμανίας και εξασφάλιζε τη ροή του γερμανικού άνθρακα προς τα γαλλικά εργοστάσια. Προκαλούσε ευνοϊκές εξελίξεις και με την ανάπτυξη αναπόφευκτα και της πολιτικής συνεργασίας, εξασφάλιζε αμερικανική υποστήριξη, καθώς οι ΗΠΑ είχαν και παλαιότερα ενθαρρύνει έντονα τους Ευρωπαίους σε σχήματα στενότερης συνεργασίας και έδινε μία τεράστια σημασία ώθηση στις ιδέες για την περαιτέρω ανάπτυξη του κινήματος για ενοποίηση μέσω υπερεθνικών, λειτουργικών πρωτοβουλιών⁸⁸.

Το Λονδίνο αποδοκίμαζε τον όρο τον οποίο ο Σουμάν είχε θέσει ως μη διαπραγματεύσιμη βάση για συνομιλίες επί του σχεδίου του, ότι δηλαδή όλα τα κράτη-μέλη έπρεπε να αποδεχτούν την αρχή της υπερεθνικής συνεργασίας. Κατά τους Γάλλους, η υπερεθνική οργάνωση ήταν απαραίτητη ώστε να δημιουργηθούν ισχυροί θεσμοί που θα μπορούσαν να περιορίσουν τη μελλοντική βιομηχανική ανεξαρτησία της Γερμανίας. Οι Βρετανοί ωστόσο, δεν συμμερίζονταν στον ίδιο βαθμό την ανησυχία της Γαλλίας και δίσταζαν να διακυβεύσουν τη δική τους ανεξαρτησία μέσα σε υπερεθνικούς οργανισμούς⁸⁹.

Το ουσιαστικό όφελος για τη Γαλλία ήταν διττό: αφενός θα ήταν στο εξής σε θέση να εποπτεύσει την παραγωγή και τη διάθεση των κυριότερων υλικών εξοπλισμού της Γερμανίας, αφετέρου θα μπορούσε να πολλαπλασιάσει την αποδοτικότητα του δικού της εθνικού αγροτικού και βιομηχανικού τομέα. Το πολυτιμότερο στρατηγικό πλεονέκτημα ήταν βέβαια για τη Γαλλία η ενσωμάτωση της γείτονος της σε υπερεθνικά ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, στα οποία η ίδια Γαλλία επεδίωκε να παίζει καθοριστικό ρόλο. Το Παρίσι ικανοποιώντας τις βρετανικές και αμερικανικές επιθυμίες για στενότερη συνεργασία των ευρωπαϊκών χωρών, προσπάθησε ταυτόχρονα να αποκλείσει από το παιχνίδι ευρωπαϊκής ηγεμονίας όχι μόνο τη Γερμανία, αλλά και τη Βρετανία προτείνοντας ουσιαστικά ρυθμίσεις που εναντιώνονταν σε βασικές αρχές της Βρετανικής πολιτικής (π.χ. διατήρηση απόστασης από την άμυνα της ηπειρωτικής Ευρώπης). Στις προτάσεις του για την ΕΚΑΧ ο Σουμάν δε μετακινήθηκε άλλωστε ούτε εκατοστό από τις πάγιες γαλλικές

⁸⁸ Χατζηβασιλείου *Εισαγωγή στην Ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*, σελ. 445-446

⁸⁹ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ. 97

θέσεις κατά του επανεξοπλισμού της Δυτικής Γερμανίας και βέβαια, κατά της συμμετοχής της στο NATO – πολιτική που, αντιθέτως, υποστήριζε επίμονα η Βρετανία. Η μεταστροφή της γαλλικής πολιτικής από την κατηγορηματική απόρριψη της γρήγορης επανένταξης της Γερμανίας στη δυτικοευρωπαϊκή κοινότητα σε μία φιλοσοφία που «μοίραζε» το βάρος του γερμανικού προβλήματος στους ώμους των δυτικοευρωπαϊκών χωρών και επεφύλασσε ρυθμιστικό ρόλο στη Γαλλία, οφειλόταν αναμφίβολα και στην αυξανόμενη τότε αμερικανική πίεση για γρήγορη διεθνή επανανομιμοποίηση της Γερμανίας ώστε να αντιμετωπισθούν οι σοβιετικές πιέσεις στην Ευρώπη.

Κεντρικό ρόλο στην γαλλική κινητοποίηση υπέρ ενός ευρωπαϊκού οικοδομήματος, διαδραμάτισε η εξέλιξη των γαλλοβρετανικών σχέσεων. Εκτός από τις διαφορές αναφορικά με τον χειρισμό του γερμανικού ζητήματος, φαίνεται ότι και το βαθύ χάσμα που χώριζε τις γαλλικές από τις βρετανικές αντιλήψεις ως προς την οικονομική και κοινωνική ανασυγκρότηση της μεταπολεμικής Ευρώπης έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στις εξελίξεις. Το βρετανικό και γαλλικό Υπουργεία Εξωτερικών προσέβλεπαν στην ουσία σε δύο διαφορετικά μοντέλα υλοποίησης της ιδέας της «ενωμένης Ευρώπης». Το οικονομικό περιεχόμενο της ανασυγκρότησης ήταν ένα από τα ζητήματα που κατηύθυνε εξαρχής γενικότερες πολιτικές επιλογές και αποκλίσεις. Η βρετανική πλευρά σε ό,τι αφορούσε το πεδίο της οικονομίας, εστίαζε τα μέτρα ανασυγκρότησης στη σταθεροποίηση της ζώνης της στερλίνας. Η έμφαση δινόταν δηλαδή στην εξυγίανση της αγγλικής λίρας έναντι του δολαρίου με τη βοήθεια πολιτικών για την ενίσχυση του εμπορίου μεταξύ των μελών της Κοινοπολιτείας και της βρετανικής μητρόπολης. Την προσπάθεια συμπλήρωναν πρωτοβουλίες για την ελαφρά αύξηση του δυτικοευρωπαϊκού εμπορίου. Η πολιτική της άμεσης νομισματικής σταθεροποίησης απέβλεπε στην αποκατάσταση της πληγείσας αξιοπιστίας και του κύρους της βρετανικής λίρας, που αποτελούσε, εκτός των άλλων, και σύμβολο της βρετανικής πολιτικής ισχύος – εντός και εκτός Ευρώπης. Η επιτυχία των μέτρων ήταν συνάρτηση της αμερικανικής βοήθειας και της ζωτικότητας της ζώνης της στερλίνας, δηλαδή της Κοινοπολιτείας. Με μια λέξη, τα ερείσματα της πολιτικής ανασυγκρότησης του Λονδίνου ήταν εξωευρωπαϊκά⁹⁰.

Στον αντίποδα ήταν τοποθετημένη η γαλλική στρατηγική ανασυγκρότησης. Σε πρώτο επίπεδο, στη Γαλλία, η οποία, όπως και η Βρετανία, έτρεφε υψηλές

⁹⁰ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 33-34

προσδοκίες για την μεταπολεμική διεθνή της θέση ως μεγάλη αποικιακή ευρωπαϊκή δύναμη, απώτερος στόχος ήταν να ανακτηθεί μέσω της ανασυγκρότησης, η εθνική ισχύς. Η νομισματική σταθεροποίηση κατατασσόταν χαμηλότερα στην ιεραρχία των οικονομικών προτεραιοτήτων από ό,τι η ανάπτυξη του βιομηχανικού και αγροτικού τομέα. Η Γαλλία επένδυε μαζικά στην προοπτική, να πραγματοποιήσει την ανασυγκρότηση της μέσα από «Ευρωπαϊκές» θεσμικές διευθετήσεις. Τα οικονομικά προβλήματα που υπαγόρευαν αυτό το σκεπτικό δεν ήταν αμελητέα. Η έλλειψη άνθρακα είχε λάβει μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1940 θλιβερές διαστάσεις, ενώ η Γαλλία αδυνατούσε να αξιοποιήσει την τεχνολογική επανάσταση στα μέσα μεταφοράς, κυρίως στην αεροπλοΐα. Παρά την γενναιόδωρη αμερικανική βοήθεια για την ανασυγκρότηση, τα ζητήματα αυτά φαίνονταν αξεπέραστα, εάν δεν συνδέονταν έγκαιρα με ριζοσπαστικές εξελίξεις στον τρόπο με τον οποίο ήταν οργανωμένη πολιτικά και οικονομικά η Ευρώπη. Αυτή η ιδέα, που δεν απέκλειε, αλλά αντίθετα προϋπέθετε την αδρή πολιτική και οικονομική υποστήριξη των ΗΠΑ, ήταν κατά την άποψη της γαλλικής ηγεσίας, απαραίτητη βάση για το λεγόμενο εθνικό “Plan de modernization et d' équipement” (Σχέδιο εκσυγχρονισμού και εξοπλισμού) και κατά συνέπεια, τη βιομηχανική ανάπτυξη.

Η πρόθεση των Γάλλων να αναζητήσουν συνολικές ευρωπαϊκές λύσεις για όλα τα προβλήματα είχε εκδηλωθεί ήδη από την εποχή της ανακοίνωσης του Σχεδίου Μάρσαλ. Οι πρώτες επίσημες σχετικές κρούσεις έγιναν στην αμερικανική πλευρά τον Ιούλιο του 1948, όταν ο Άβερελ Χάριμαν (Averell Harriman), επικεφαλής της αμερικανικής αντιπροσωπείας στην Αμερικανική Διοίκηση Οικονομικής Συνεργασίας [Economic Cooperation Administration (ECA)]⁹¹, ζήτησε από τις χώρες που επρόκειτο να συμμετάσχουν σε αυτό να εκπονήσουν ένα τετραετές σχέδιο ώστε να εγκαθιδρύσουν μέχρι το έτος 1952 την προβλεπόμενη Ευρωπαϊκή Ένωση Πληρωμών [(EPU), European Payments Union]. Ο Ζακ Μονέ, επικεφαλής τότε της γαλλικής αποστολής στις σχετικές διαπραγματεύσεις, πίεσε το Παρίσι να προτείνει αύξηση της γαλλικής εξαγωγικής παραγωγής, ώστε να καλυφθούν οι ανάγκες της Βρετανίας, της Γερμανίας και των χωρών Μπενελούξ και να ξεπεραστούν τα τεράστια συναλλαγματικά ελλείμματα στο κυρίαρχο – λόγω του Σχεδίου Μάρσαλ – δολάριο. Οι αμφιβολίες που εξέφρασαν οι Βρετανοί ως προς την εξαγωγική ικανότητα της γαλλικής οικονομίας έδωσε νέα τροφή στις γαλλικές υποψίες ότι η Βρετανία

⁹¹ Συστάθηκε από τις ΗΠΑ προκειμένου να έχει την ευθύνη της οικονομικής διαχείρισης του Σχεδίου Μάρσαλ

απέφευγε τη συνεργασία σε ευρωπαϊκό επίπεδο με την υστεροβουλία να επιδιώξει μια πολιτική περιχαράκωσης και αυτάρκειας μέσα στον χώρο της Κοινοπολιτείας. Οι σκληρές διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν στο πλαίσιο του ΟΗΕ κινήθηκαν στο ίδιο κλίμα, επιβεβαιώνοντας το χάσμα που χώριζε τις γαλλικές από τις βρετανικές απόψεις.

Στις αρχές του 1949 οι γαλλικές αρχές διαπίστωναν ότι η ανοικοδόμηση μιας νέας Ευρώπης στη βάση γαλλοβρετανικής συνεννόησης ήταν ουτοπική, το δε Σχέδιο Μάρσαλ κινδύνευε να αποτύχει, αν διατηρούνταν η μινιμαλιστική προσέγγιση που μέχρι τότε κυριαρχούσε. Φαινόταν πλέον αδύνατο να εξευρεθούν λύσεις που θα ικανοποιούσαν και τους Γάλλους και τους Βρετανούς και παράλληλα, θα εξασφάλιζαν την οικονομική και πολιτική υποστήριξη των ΗΠΑ. Στη Γαλλική πρωτεύουσα αναπτύχθηκε στη συνέχεια έντονη διπλωματική δραστηριότητα, ώστε να διατυπωθεί μία εναλλακτική πρόταση για την ίδρυση «ενός δημοκρατικού ευρωπαϊκού οργανισμού» που «θα καταστήσει μια νέα σύγκρουση μεταξύ της Γαλλίας και της Γερμανίας οικονομικά και πολιτικά αδιανόητη». Στις συζητήσεις που διεξάγονταν εκείνη την περίοδο μεταξύ Ουάσιγκτον, Λονδίνου και Παρισιού, αποκρυσταλλώθηκε η αντίληψη, η οποία, 18 μήνες αργότερα, έλαβε συγκεκριμένη μορφή στο Σχέδιο Σουμάν-Μονέ.

Η ίδρυση της ΕΚΑΧ επισφράγισε τη δραματική αλλαγή της γαλλικής πολιτικής και είχε σημαντικές μακροπρόθεσμες συνέπειες στη μεταπολεμική οργάνωση της Ευρώπης, τόσο στον τομέα της οικονομίας όσο και στον τομέα της ασφάλειας. Η βαρυσήμαντη στροφή της Γαλλίας σε ευρωπαϊκές προτεραιότητες ήταν βέβαια και το αποτέλεσμα της αποτυχίας προηγούμενων χειρισμών που στόχευαν σε ανέφικτα μαξιμαλιστικά κέρδη από την ηττημένη Γερμανία. Στην αλλαγή συνέτεινε όμως και η παραδοχή ότι η ευρωπαϊκή ανασυγκρότηση ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί απλώς μέσω της άθροισης της προόδου κάθε περιχαράκωμένου στα εθνικά του σύνορα ευρωπαϊκού κράτους, όσο υψηλή και αν παρέμενε η συμβολή της βοήθειας Μάρσαλ. Ήταν αναγκαία η συστηματική συνεργασία και η μετάβαση της Ευρώπης σε υπερεθνικά μοντέλα οργάνωσης. Η Γαλλία, με το Σχέδιο Σουμάν, πέτυχε να αναλάβει εγκαίρως έναν πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτή την διαδικασία. Ήταν ο ρόλος που η Βρετανία εκ πεποιθήσεως δεν ήθελε να παίξει, ενώ η Γερμανία εκ των πραγμάτων δεν μπορούσε να παίξει⁹².

⁹² Μπότσιο, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 34-38

3.5 Η πρωτοβουλία για την ίδρυση Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας (ΕΑΚ)

Η Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα (ΕΑΚ) ήταν σχέδιο που προτάθηκε το 1950 από τον Γάλλο Πρόεδρο της Εθνοσυνέλευσης (ονομασία των Πρωθυπουργών στη Γαλλία μέχρι το 1958) Ρενέ Πλεβέν, ως απάντηση στο Αμερικανικό κάλεσμα για τον επανεξοπλισμό της Δυτικής Γερμανίας. Η προθυμία της Αμερικής να αναβιώσει στρατιωτικά η Δυτική Γερμανία και να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ, τρομοκράτησε τους Γάλλους που αντιτάχθηκαν σε αυτή την ιδέα. Σύμφωνα με το «Σχέδιο Πλεβέν» η Γαλλία, η Γερμανία και άλλες ενδιαφερόμενες χώρες θα συμμετείχαν σε έναν Ευρωπαϊκό στρατό. Το πιο σημαντικό σημείο του σχεδίου ήταν ότι δεν θα υπήρχε ανεξάρτητο γερμανικό ανώτατο επιτελείο και επομένως ούτε και γερμανική στρατιωτική απειλή. Και πάλι ο Αντενάουερ που κι ο ίδιος επιθυμούσε να αποφύγει οποιαδήποτε αναβίωση του милитарισμού στη χώρα του, φάνηκε έτοιμος να συμμετάσχει σε συνομιλίες για το σχέδιο.⁹³ Η πρόταση δεν ικανοποιούσε βεβαίως όσους ήταν αντίθετοι με τον επανεξοπλισμό της Γερμανίας υπό οιαδήποτε μορφή. Η προοπτική επανεμφάνισης του γερμανικού στρατού, άρα και της γερμανικής στολής, έστω και τροποποιημένης, σε μία περίοδο όπου οι μνήμες από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν ακόμη νωπές, δεν μπορούσε να γίνει εύκολα αποδεκτή, ούτε καν ως αναγκαίο επακόλουθο της σοβιετικής επιθετικότητας. Στην Βρετανία η συσσωρευμένη δυσαρέσκεια της εξαιρετικά ισχυρής πτέρυγας του κυβερνώντος Εργατικού Κόμματος για την ψυχροπολεμική πολιτική του Μπένιν, απέκτησε ακόμη ευρύτερο ακροατήριο. Εναντίον του επανεξοπλισμού της χώρας τους και της συμμετοχής της στο ΝΑΤΟ, είχαν ταχθεί και οι γερμανοί σοσιαλιστές⁹⁴.

Το ξέσπασμα του πολέμου στην Κορέα στις 25 Ιουνίου του 1950 άλλαξε άρδην τα δεδομένα της συζήτησης περί ευρωπαϊκής άμυνας και ασφάλειας. Τρομοκρατημένοι από το κομμουνιστικό χτύπημα με τον σαφή υπαινιγμό περί σοβιετικής κάλυψης, οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, έτειναν τώρα ευήκοον ουν προς τις αμερικανο-βρετανικές προτάσεις για την θωράκιση του ΝΑΤΟ, ακόμη και αν αυτό σήμαινε τον απευκταίο για ορισμένους επανεξοπλισμό των Γερμανών. Τους θερινούς μήνες του 1950 τέθηκαν σε κίνηση μηχανισμοί επιτάχυνσης των ευρω-ατλαντικών διαπραγματεύσεων που αφορούσαν ευαίσθητα θέματα όπως π.χ. η

⁹³ Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945 – 1991 πολιτική ιστορία*, σελ. 98-99

⁹⁴ Γιαννουλόπουλος Ν. Γιάννης (1992), *Ο Μεταπολεμικός Κόσμος, Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία 1945-1963*, Αθήνα: Παπαζήση, σελ.144-145

γεωγραφική εμβέλεια του NATO, η προσχώρηση της Γερμανίας κ.λπ. Η πρωτοβουλία πέρασε και πάλι στα χέρια των Βρετανών και των αμερικανών που βρήκαν ευκαιρία να προωθήσουν τις θέσεις τους στο γερμανικό ζήτημα. Μία πρόταση του Τσόρτσιλ προς το Συμβούλιο της Ευρώπης στις 12 Αυγούστου 1950 για τη δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού, σηματοδότησε την έναρξη διαλόγου για τη δημιουργία υπερεθνικών στρατιωτικών δυνάμεων υπό τις εντολές ενός ευρωπαϊού υπουργού Άμυνας στο πλαίσιο του NATO. Το αμερικανικό Πεντάγωνο είχε μόλις εγκρίνει τον Απρίλιο του 1950 ένα σχέδιο για την επαναστρατιωτικοποίηση της Γερμανίας. Η τελική αμερικανική πρόταση ανακοινώθηκε στη Διάσκεψη Κορυφής του NATO στη Νέα Υόρκη τον Σεπτέμβριο του 1950. Ο βασικός αρχιτέκτονας της, Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Dean Acheson, πρότεινε να απαλύνει τις συνέπειες του επανεξοπλισμού της Δυτικής Γερμανίας με τρεις διορθωτικές κινήσεις: α) αύξηση της οικονομικής βοήθειας για την ανασυγκρότηση, β) εγκατάσταση τεσσάρων έως έξι (4-6) αμερικανικών Μεραρχιών στην Ευρώπη που θα εγγυούταν την αμερικανική βοήθεια σε περίπτωση σοβιετικής ή γερμανικής επίθεσης και γ) σύσταση ενιαίας στρατιωτικής διοίκησης του NATO υπό αμερικανό διοικητή⁹⁵.

Οι Γάλλοι αντιλαμβάνονταν βέβαια ότι οι αμερικανοί και οι υπόλοιποι ευρωπαίοι θα πριμοδοτούσαν τον επανεξοπλισμό της Γερμανίας είτε με, είτε χωρίς τη συγκατάθεση τους. Εθεωρείτο πλέον βέβαιο ότι οι Αμερικανοί θα επιδίωκαν μία απόφαση επί της αρχής του επανεξοπλισμού της Γερμανίας πριν από την επόμενη σύνοδο του Συμβουλίου των Υπουργών Αμύνης του NATO της οποίας η έναρξη είχε προγραμματισθεί για τις 18 Οκτωβρίου 1950. Στη συνάντηση αυτή δε θα δινόταν στη Γαλλία η ευχέρεια να εγείρει ενστάσεις, διότι είχε προβληθεί ήδη ως εναλλακτική λύση η ενσωμάτωση γερμανικών στρατιωτικών δυνάμεων στα αμερικάνικα στρατεύματα που βρίσκονταν στη Δυτική Γερμανία. Η γαλλική κυβέρνηση βρέθηκε για άλλη μία φορά σε αδιέξοδο. Η αντίδραση της διατυπώθηκε τελικά αιφνιδιαστικά και πάλι σε μία συνολική πρόταση για την ενσωμάτωση του γερμανικού στρατού σε ευρωπαϊκούς υπερεθνικούς θεσμούς. Ενώ το Παρίσι βρισκόταν σε διαπραγματεύσεις με την Ουάσιγκτον για την προώθηση του αιτήματος να αυξηθεί η αμερικανική βοήθεια για την αναδιοργάνωση του γαλλικού στρατού, ο Ρομπέρ Σουμάν ενημέρωσε στις 15 Οκτωβρίου 1950 τον αμερικανό ομόλογο του, Τσάρλς Μπόλεν (Charles Bohlen) ότι θα πρότεινε στη γαλλική κυβέρνηση ένα νέο σχέδιο για την ένταξη της

⁹⁵ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και NATO*, σελ. 39-40

Γερμανίας σε μία ευρωπαϊκή αμυντική κοινότητα κατά το πρότυπο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ). Εννέα ημέρες αργότερα ο Γάλλος Πρωθυπουργός Ρενέ Πλεβέν ανακοίνωσε επίσημα στο γαλλικό Κοινοβούλιο την πρωτοβουλία για την δημιουργία μίας Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας (ΕΑΚ). Ο πόλεμος της Κορέας και η ασφυκτική πίεση που δέχτηκε η γαλλική κυβέρνηση από τις ΗΠΑ φαίνεται ότι έπαιξαν καθοριστικό λόγο στην άρση της αδράνειας στο ζήτημα της συμβατικής αμυντικής θωράκισης της Ευρώπης με τη συμμετοχή της Γερμανίας. Η Ουάσιγκτον δεν είχε διστάσει στο μεταξύ, να καταστήσει σαφές στο Παρίσι ότι η χορήγηση της βοήθειας για την ανασυγκρότηση της Ευρώπης και η συναίνεση της Γαλλίας για τον επανεξοπλισμό της Γερμανίας, ήταν δύο άμεσα αλληλεξαρτώμενα ζητήματα.

Το Σχέδιο Πλεβέν προτάθηκε ως η λιγότερο επιζήμια επιλογή ανάμεσα σε δύο κακές για τη Γαλλία λύσεις του προβλήματος του επανεξοπλισμού της Γερμανίας: τη «νατοποίηση» υπό την προστασία των ΗΠΑ και της Βρετανίας ή την «ευρωπαϊκόποίηση» υπό την αιγίδα ενός σχήματος που δεν θα κηδεμόνευε μεν απολύτως η Γαλλία αλλά ούτε και η Ουάσιγκτον ή το Λονδίνο. Σε κάθε περίπτωση, ο αποκλεισμός της Γαλλίας από τη μεταπολεμική οργάνωση της Δυτικής Ευρώπης, ήταν πολύ δυσκολότερος σε μία ευρωπαϊκή οργάνωση με τη Γαλλία σε ρυθμιστικό ρόλο. Το Σχέδιο Πλεβέν ήταν, σε μεγάλο βαθμό, μια απεγνωσμένη προσπάθεια της τελευταίας στιγμής να αποφευχθεί η δημιουργία ενός αρνητικού και δύσκολα αναστρέψιμου για τη Γαλλία τετελεσμένου στις ενδοευρωπαϊκές ισορροπίες. Η εκτόξευση όμως που αναγκάστηκε να επιχειρήσει η Γαλλία από μια «βήμα προς βήμα» και εντοπισμένη σε οικονομικούς κυρίως κλάδους ενοποίηση, σε μία καθολική εκδοχή της ενωμένης Ευρώπης, πολύ σύντομα αποδείχθηκε ότι δε συμβάδιζε με το πνεύμα και τις δυνατότητες της εποχής, ούτε καν στην ίδια τη χώρα που την πρότεινε⁹⁶.

Το Σχέδιο Πλεβέν προέβλεπε τον σχηματισμό ενιαίου στρατού με συμμετοχή όλων των ευρωπαϊκών χωρών, συμπεριλαμβανομένης της Δυτικής Γερμανίας, ο οποίος θα μπορούσε μεν να συνδεθεί με το ΝΑΤΟ, διοικητικά όμως θα υπάγονταν σε ευρωπαϊκά όργανα και θα τελούσε υπό τον άμεσο έλεγχο ενός ευρωπαϊκού υπουργού Άμυνας και ενός ευρωπαϊκού πολιτικού οργανισμού. Η στρατιωτική ολοκλήρωση θα πραγματοποιούνταν στο επίπεδο της κατώτερης διοικητικής Μονάδας, το Σύνταγμα.

⁹⁶ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 41-42

Σε συνδυασμό με το Σχέδιο Σουμάν, το Σχέδιο Πλεβέν αποσκοπούσε σε πολλαπλή «ειδική» μεταχείριση της Γερμανίας. Η Γερμανία θα ήταν η μόνη ευρωπαϊκή χώρα που δε θα μπορούσε ούτε να είναι μέλος του ΝΑΤΟ ούτε να διαθέτει στρατό εκτός της ΕΑΚ. Θα της απαγορευόταν επίσης να έχει Γενικό Επιτελείο και Υπουργό Άμυνας, ενώ δεν θα μπορούσε να εκπροσωπείται σε ανώτερες διοικητικές βαθμίδες⁹⁷. Ο Πλεβέν τόνισε τέλος, ότι ο ευρωπαϊκός στρατός θα σχηματιζόταν μετά την τελική υπογραφή της συμφωνίας για τη σύσταση της ΕΚΑΧ, ώστε να είναι σε θέση να συνδεθεί με τη γενικότερη πορεία υπερεθνικής ολοκλήρωσης. Η υποδοχή της πρότασης του γάλλου Πρωθυπουργού στην Ουάσιγκτον δεν ήταν τόσο ενθουσιώδης όσο εκείνη που είχε επιφυλαχθεί στο σχέδιο για την ΕΚΑΧ. Οι αμερικανικές και βρετανικές ενστάσεις εντάθηκαν μετά την επέμβαση της μαοϊκής Κίνας υπέρ των κομμουνιστών του βορρά στον πόλεμο της Κορέας στα τέλη του 1950. Το Ατλαντικό Συμβούλιο επικύρωσε στις 18-19 Δεκεμβρίου 1950 στις Βρυξέλες μία νέα απόφαση για τον επανεξοπλισμό της Γερμανίας χωρίς ωστόσο να οριστικοποιηθεί η ένταξη ή μη της χώρας στο ΝΑΤΟ, την οποία ζητούσε τώρα επιτακτικά ο Αντενάουερ. Η παράκαμψη των άμεσων αμυντικών αναγκών της συμμαχίας σε στρατό χάριν της χρονοβόρας δημιουργίας ευρωπαϊκού στρατού, που επαγγελλόταν η γαλλική πλευρά, επικρίθηκε επίσης από πολλές χώρες του ΝΑΤΟ ως αναχρονιστική και επικίνδυνη για την ασφάλεια της Ευρώπης.

Η Γαλλία δεν φάνηκε να κάμπτεται από τις αντιδράσεις των νατοϊκών της συμμάχων. Εμπλέκοντας στις διαπραγματεύσεις τον αρχικό εμπνευστή του σχεδίου Πλεβέν, Ζακ Μονέ, άρχισε εκ νέου να πιέζει για την υλοποίηση της πρότασής της. Επίσημες συνομιλίες εγκαινιάσθηκαν στο Παρίσι στις 15 Φεβρουαρίου 1951. Στη σύνοδο των τριών δυνάμεων κατοχής της Γερμανίας που πραγματοποιήθηκε στη συνέχεια στην Ουάσιγκτον, από τις 10 έως 14 Σεπτεμβρίου 1951, οι Γάλλοι έκαναν ορισμένες υποχωρήσεις – π.χ. πρότειναν την ολοκλήρωση του ευρωπαϊκού στρατού σε επίπεδο Μεραρχιών, αντί Συνταγμάτων - και επέτυχαν έτσι να κερδίσουν την εντολή για τη θεσμοθέτηση μίας Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας. Προς απογοήτευση του Αντενάουερ, τελικά οι ΗΠΑ συμφώνησαν ότι η Γερμανία θα απαλλασσόταν από την ξένη κατοχή μόνο μετά τη δημιουργία της ΕΑΚ. Η Βρετανία που προσκλήθηκε να συμμετάσχει στο σχέδιο, απέρριψε την πρόταση και παρέμεινε

⁹⁷ Όπως ειρωνικά ελέγχι τότε, η γερμανική συμμετοχή «έπρεπε να είναι αρκετά ισχυρή ώστε να εντυπωσιάσει τους Σοβιετικούς, αλλά ταυτόχρονα αρκετά αδύνατη ούτως ώστε να μην αποτελεί απειλή για το Λουξεμβούργο».

ουδέτερη παρακολουθώντας τις εξελίξεις. Η απογοητευτική μεταχείριση των γαλλικών προτάσεων από το Λονδίνο και την Ουάσιγκτον επέτεινε το αίσθημα απομόνωσης που κυριαρχούσε από καιρό στο γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών. Επιβεβαίωσε όμως και τους μύχιους φόβους της Γαλλίας ότι δε θα αργούσε να έλθει η στιγμή όπου Αμερικανοί και Βρετανοί θα εγκατέλειπαν την άμυνα της Ευρώπης σε αμφίβολης βιωσιμότητας Ευρωπαϊκούς θεσμούς, όπου η Γερμανία θα επαπειλούσε πάντα τις εσωτερικές πολιτικές ισορροπίες, επιβάλλοντας στη Γαλλία αβάσταχτο πολιτικό, οικονομικό και ηθικό κόστος. Άλλωστε οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι δύο νατοϊκοί εταίροι της Γαλλίας, ΗΠΑ και Βρετανία, ήταν εύλωττες. Ο Ήντεν έδειχνε από καιρό έτοιμος να μειώσει τη βρετανική στρατιωτική παρουσία στην ηπειρωτική Ευρώπη, το ίδιο και ο Αϊζενχάουερ που ανέμενε την εγκαθίδρυση της ΕΑΚ ως καταληκτική ημερομηνία για την δραστική περικοπή των αμερικανικών στρατιωτικών υποχρεώσεων στην Ευρώπη.

Η πολιτική της «Νέας Οπτικής» (New Look)⁹⁸ που αναπτυσσόταν ραγδαία στις ΗΠΑ ως παραλλαγή του δόγματος των μαζικών αντιποίνων από το καλοκαίρι του 1953, αποδεικνυόταν επίσης εμπόδιο και όχι καταλύτης για την επικύρωση της Συνθήκης ΕΑΚ από τη Γαλλία. Καθώς η αμυντική επάρκεια της Δύσης προβλεπόταν σε αυτό το πλαίσιο να εξασφαλισθεί με χαμηλό κόστος, αντίθετα από την προσέγγιση τη περίφημης εισήγησης 68 του Εθνικού Συμβουλίου των ΗΠΑ (NSC-68)⁹⁹ που είχε υιοθετηθεί αμέσως μετά τον πόλεμο της Κορέας, ήταν φυσικό το κενό των συμβατικών δυνάμεων στην Ευρώπη να κληθούν να καλύψουν οι ίδιοι οι Ευρωπαίοι, μεταξύ αυτών και οι Γερμανοί. Η προοπτική αυτή επέτεινε τη δυσπιστία των Γάλλων

⁹⁸ Με στόχο να καταλήξει σε μία στρατηγική αντίστοιχη της αντίληψης της εποχής περί συμφερόντων και απειλών, η κυβέρνηση Αϊζενχάουερ συνέστησε το καλοκαίρι του 1953 μία ομάδα κατάρτισης προτάσεων, τη λεγόμενη Επιχείρηση Solarium – από τον ομώνυμο χώρο του Λευκού Οίκου, όπου πρωτοσυναντήθηκε η ομάδα σχεδιασμού. Τα συμπεράσματα της άσκησης αυτής ενσωματώθηκαν σχεδόν αυτούσια στην πολιτική που καταγράφηκε στη διεθνή ανάλυση ως Νέα Οπτική New Look. Το επιχείρημα του Αϊζενχάουερ ήταν ότι «καμία εξωτερική πολιτική δεν αξίζει να αποκαλείται έτσι, αν είναι απλώς ένα ανακλαστικό στις πρωτοβουλίες άλλων...».

⁹⁹ Η «κομμουνιστικοποίηση» της Κίνας με την επικράτηση του Μάο Τσε Τουνγκ στον κινεζικό εμφύλιο και η επιτυχής δοκιμή της ατομικής βόμβας από την ΕΣΣΔ, είχε δραματικές επιπτώσεις στον τρόπο που η αμερικανική πολιτική ηγεσία αντιλαμβανόταν την ψυχροπολεμική διαμάχη. Υπό το βάρος των εξελίξεων ο πρόεδρος Τρούμαν τον Ιανουάριο του 1950 εξουσιοδότησε μία ad hoc επιτροπή αποτελούμενη από αξιωματούχους των υπουργείων Εξωτερικών και Άμυνας να συντάξουν μία αναλυτική έκθεση των απειλών, συμφερόντων και πιθανών πολιτικών απαντήσεων απέναντι στον κομμουνιστικό κίνδυνο. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η Έκθεση NSC-68, η οποία αποτέλεσε μία «επιθετική» εκδοχή της ανάσχεσης. Η έμφαση του NSC-68 στον συσχετισμό στρατιωτικών δυνάμεων ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις και όχι στις πολιτικές προθέσεις των Σοβιετικών, σήμαινε ότι πλέον οι ΗΠΑ θα έπρεπε να απαντούν σε οποιαδήποτε απειλή παρουσιαζόταν από την πλευρά του κομμουνιστικού κόσμου σε κάθε γωνιά της υφηλίου. Ο Τρούμαν ενέκρινε τελικά το NSC-68 στις 30 Σεπτεμβρίου 1950, δίνοντας έτσι το πράσινο φως για την κάθετη ενδυνάμωση του αμερικανικού συμβατικού και πυρηνικού οπλοστασίου.

έναντι της ΕΑΚ. Ταυτόχρονα το γεγονός ότι τα πυρηνικά όπλα συνιστούσαν ακρογωνιαίο λίθο της νέας στρατηγικής, αφύπνισαν το γαλλικό ενδιαφέρον για την απόκτηση ίδιων πυρηνικών όπλων. Η ανάπτυξη εθνικών πυρηνικών δυνάμεων προπαγανδιζόταν από τη συντριπτική πλειοψηφία των πολιτικών κομμάτων στο Παρίσι ως απαραίτητο μέτρο για να εξισορροπηθεί η υστέρηση της χώρας σε συμβατικό στρατό¹⁰⁰, αλλά και για να ανεξαρτητοποιηθεί η γαλλική άμυνα από την αμερικανική πυρηνική κάλυψη. Καθώς κανένας δεν διανοείτο να συνδέσει τη Γερμανία με το εθνικό πυρηνικό πρόγραμμα της Γαλλίας, η στρατηγική του New Look μείωσε ακόμη περισσότερο την προθυμία των Γάλλων να ενταχθούν σε υπερεθνικά αμυντικά σχήματα. Στις παραδοσιακές τους ανησυχίες προστέθηκε τώρα και η αυξανόμενη καχυποψία έναντι των Αμερικανών. Η άρνηση των ΗΠΑ να βοηθήσουν στρατιωτικά τη Γαλλία στην τελευταία κρίσιμη φάση του πολέμου στην Ινδοκίνα, είχε ανοίξει τους ασκούς του Αιόλου στις γαλλοαμερικανικές σχέσεις.

Το βήμα της ΕΑΚ προς την επικύρωση της στο γαλλικό Κοινοβούλιο έμοιαζε έτσι, ήδη από το φθινόπωρο του 1953, εξαιρετικά αβέβαιο. Οι δηλώσεις του Ντάλλες σε συνέντευξη τύπου στο Παρίσι στις 13 Δεκεμβρίου 1953, ότι «τυχόν αποτυχία της ΕΑΚ θα ανάγκαζε τις ΗΠΑ να επανεξετάσουν συλλήβδην την ευρωπαϊκή τους πολιτική», έκαναν ακόμη δημοφιλέστερο τον αντι-αμερικανισμό και την αντίθεση στην ΕΑΚ. Ακόμη και η απευθείας ένταξη της Γερμανίας στο ΝΑΤΟ θεωρούνταν πια από πολλές γαλλικές πολιτικές δυνάμεις μικρότερο κακό σε σύγκριση με την προώθηση μιας αμυντικής και πολιτικής κοινότητας που ούτε επαρκείς εγγυήσεις παρείχε στη Γαλλία έναντι του γερμανικού κινδύνου ούτε ιδιαίτερη αυτονομία προσέφερε στην ευρωπαϊκή άμυνα και ασφάλεια. Η Γαλλία θεωρούσε ότι η ΕΑΚ δεν είχε να της προσφέρει πια τίποτε από άποψη εθνικού οραματισμού και πολιτικής ισχύος.

Ο Μεντέ Φρανς επιστρέφοντας στην εξουσία στις 18 Ιουνίου 1954 έκανε μία τελευταία απεγνωσμένη προσπάθεια να σώσει την Συνθήκη ΕΑΚ. Στοχεύοντας να κερδίσει 60-80 επιπλέον ψήφους υπέρ της Συνθήκης στο γαλλικό Κοινοβούλιο από τους βουλευτές που τοποθετούνταν υπέρ του επανεξοπλισμού της Γερμανίας, παρουσίασε στους συνεταίρους του στην ΕΚΑΧ ένα εγκεκριμένο από το υπουργικό

¹⁰⁰ Λίγα χρόνια αργότερα ο Στρατηγός Ντε Γκολ υπογράμμιζε «Πέρα από μια ορισμένη πυρηνική ικανότητα (...), η αναλογία των μέσων που παρατίθενται δεν έχει πια απόλυτη αξία. Πράγματι μία που οι άνθρωποι και οι χώρες πεθαίνουν μόνο μία φορά, η αποτροπή υπάρχει από τη στιγμή που α) έχει κανείς τα μέσα να πληγώσει θανάσιμα τον υπονήφιο εισβολέα, β) είναι κανείς αποφασισμένος να το κάνει και γ) ο επιτιθέμενος τα γνωρίζει όλα αυτά καλά»

του συμβούλιο Πρωτόκολλο Εφαρμογής της Συνθήκης στις 14 Αυγούστου 1954. Το Πρωτόκολλο το οποίο χαρακτηρίστηκε και σχέδιο για ένα «μικρό ΝΑΤΟ», αποδυνάμωνε ακόμη περισσότερο την ΕΑΚ. Προέβλεπε μεταξύ άλλων¹⁰¹:

α. Το Συμβούλιο Υπουργών του ΝΑΤΟ και το συμβούλιο Υπουργών της ΕΑΚ θα ελάμβαναν από κοινού όλες τις αποφάσεις που αφορούσαν την ΕΑΚ. Για αυτό το λόγο, τα δύο Συμβούλια θα είχαν έδρα στην ίδια πόλη. Η διάταξη αυτή ενίσχυε ακόμη περισσότερο τις αρμοδιότητες του ΝΑΤΟ απ' ότι προβλεπόταν στη φόρμουλα που είχε αποφασιστεί στο Συμβούλιο Υπουργών του ΝΑΤΟ στη Λισσαβόνα στις 22 Φεβρουαρίου 1952, η οποία όριζε ότι τα Συμβούλια Υπουργών του ΝΑΤΟ και της ΕΑΚ θα πραγματοποιούσαν απλώς κοινές συνεδριάσεις¹⁰².

β. Οι πολιτικές αποφάσεις παρέμεναν στη δικαιοδοσία των εθνικών κρατών.

γ. Αν άλλαζε κάτι στην πολιτική των ΗΠΑ ή της Βρετανίας σε σχέση με τη λειτουργία του ΝΑΤΟ ή την στρατιωτική τους παρουσία στην Ευρώπη ή αν επανενωνόταν η Γερμανία, κάθε κράτος-μέλος της ΕΑΚ θα ήταν ελεύθερο να αποφασίσει αν θα παρέμενε σε αυτή.

δ. Για οκτώ χρόνια θα ίσχυε η αρχή της ομοφωνίας στις αποφάσεις του Συμβουλίου των Υπουργών και της Επιτροπής της ΕΑΚ. Αυτό έδινε σε κάθε συμβαλλόμενο μέρος το δικαίωμα της αρνησικυρίας.

ε. Για τις περιοχές που βρισκόταν εκτός των «στρατηγικά εκτεθειμένων ζωνών», θα καταργείτο η διάταξη της Συνθήκης ΕΑΚ, σύμφωνα με την οποία, αν η ετήσια παραγωγή πυρηνικής ενέργειας έκανε χρήση περισσότερων των 500 γραμμαρίων πυρηνικών υλών θα εθεωρείτο αυτόματα πολεμικό υλικό. Η νέα ρύθμιση άνοιγε τον δρόμο για την ανάπτυξη της γαλλικής πυρηνικής δύναμης και ταυτόχρονα στερούσε από τη Γερμανία την ίδια δυνατότητα.

Οι τροποποιήσεις που πρότεινε η Γαλλία όχι μόνο δεν βελτίωσαν το κλίμα, αλλά αντιθέτως εξαγρίωσαν τους Ευρωπαίους, αλλά και τους Αμερικανούς οι οποίοι ανέλαβαν πάραυτα ρόλο συντονιστή των ευρωπαϊκών αντιδράσεων στο Πρωτόκολλο. Υπό τις συνθήκες αυτές ο Μεντέ Φρανς προσπάθησε να αποτρέψει την πλήρη απομόνωση της Γαλλίας μέσα στη δυτική συμμαχία. Σε συνάντηση που είχε με τον

¹⁰¹ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 75

¹⁰² Στο Συμβούλιο Υπουργών της Λισσαβόνας, όπου είχε αποφασισθεί η προσχώρηση της Ελλάδας και της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ, η Γερμανία είχε de facto αναγνωρισθεί από τα κράτη-μέλη ως μέλος της συμμαχίας, εφόσον μεταξύ άλλων είχε εξασφαλίσει τις ίδιες εγγυήσεις ασφαλείας με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη και της είχε δοθεί το δικαίωμα να συμμετέχει ως παρατηρητής σε όλες τις επιτροπές της συμμαχίας.

Τσόρτσιλ και τον Αϊζενχάουερ στο Chartwell δήλωσε διατεθειμένος να δεχθεί, σε περίπτωση αποτυχίας της ΕΑΚ, ακόμη και την απευθείας ένταξη της Γερμανίας στο ΝΑΤΟ, με το σκεπτικό, ότι η παρουσία της Βρετανίας και των ΗΠΑ στη συμμαχία θα περιόριζε αποτελεσματικότερα τον γερμανικό κίνδυνο από ότι μία ευρωπαϊκή αμυντική κοινότητα όπως αυτή σχεδιαζόταν πλέον. Οι Αμερικανοί αντέδρασαν με σκεπτικισμό στις κρούσεις του γάλλου Πρωθυπουργού, πεπεισμένοι ότι αποτελούσαν απλώς μια δικαιολογία για να παρασυρθεί η συζήτηση επικύρωσης της Συνθήκης ΕΑΚ στη γαλλική Βουλή στην αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων για την ευρωπαϊκή άμυνα. Οι Βρετανοί αντιθέτως δεν ήταν εξίσου αρνητικοί εφόσον διέβλεπαν μια ευκαιρία να προτείνουν εκείνοι, ανακτώντας την πρωτοβουλία, εναλλακτικά σχέδια για τον επανεξοπλισμό της Γερμανίας και την ευρωπαϊκή άμυνα ανακόποντας παράλληλα την επικράτηση υπερεθνικών και ομοσπονδιακών αντιλήψεων¹⁰³.

Τις τελευταίες ημέρες του Αυγούστου του 1954, στο Λονδίνο αναπτύχθηκε έντονη διπλωματική δραστηριότητα για να αξιολογηθεί η στάση της Γαλλίας και να προωθηθεί η ένταξη της Γερμανίας στο ΝΑΤΟ με τη διατήρηση των περισσότερων περιορισμών που προβλεπόταν για αυτήν στη Συνθήκη ΕΑΚ. Μολονότι οι διαβουλεύσεις αυτές δεν οδήγησαν άμεσα σε αλλαγή πλεύσης τα ευρωπαϊκά αμυντικά σχέδια, λόγω και της αντίδρασης των ΗΠΑ, η αντίληψη που αναπτύχθηκε στη Βρετανία εκείνες τις ημέρες χρησίμευε στη συνέχεια ως βάση της ένταξης της Γερμανίας στην Ατλαντική Συμμαχία μετά την αποτυχία της ΕΑΚ. Συγκεκριμένα αναβίωσαν παλαιότερες σκέψεις για την ενεργοποίηση του Συμφώνου των Βρυξελλών ως ευρωπαϊκού αμυντικού βραχίονα της Ατλαντικής Συμμαχίας, πράγμα που θα συνέδεε τη Βρετανία με την ευρωπαϊκή άμυνα χωρίς να θίξει την «ειδική σχέση» της Βρετανίας με τις ΗΠΑ ενώ παράλληλα θα ενίσχυε το ρόλο του Λονδίνου ως μεσίτη και συνδετικού κρίκου μεταξύ ΗΠΑ-Ευρώπης. Όπως παρατηρούσε, συνοψίζοντας τον γενικό προβληματισμό, ο τότε υπουργός Στέγασης και μετέπειτα Πρωθυπουργός Χάρολντ Μακμίλλαν (Harold Macmillan), «θα μπορούσε τουλάχιστο να φαίνεται ότι το ΝΑΤΟ τροποποιείται κάπως για να προσεγγίσει της Ευρωπαϊκή ιδέα. Για παράδειγμα θα ήταν δυνατό η Γερμανία να γίνει επισήμως μέλος του Συμφώνου των Βρυξελλών που θα τελούσε υπό τον έλεγχο του ΝΑΤΟ ως υποσύνολό του».

Εν μέσω τέτοιων ζυμώσεων ο ίδιος ο Μεντέ Φρανς δεν προέβαλε καμία αξιολογη αντίσταση στην απόρριψη της Συνθήκης ΕΑΚ που έμοιαζε απόλυτα βέβαιη

¹⁰³ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 76-77

τις παραμονές της συζήτησης για την επικύρωση της. Το σχέδιο για την Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα θάφτηκε τελικά στο Κοινοβούλιο της χώρας που το πρότεινε με ενθουσιασμό τέσσερα περίπου χρόνια νωρίτερα. Η Συνθήκη ΕΑΚ καταψηφίστηκε στις 30 Αυγούστου 1954 με 319 ψήφους κατά, έναντι 264 υπέρ.

3.6 Το Σχέδιο Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα (ΕΠΚ)

Αμέσως μετά την ολοκλήρωση της πρώτης φάσης των συνομιλιών στο Παρίσι για τη σύσταση της ΕΑΚ και την άρση του κατοχικού καθεστώτος στη Δυτική Γερμανία στο Πέτερσμπερκ, τον Σεπτέμβριο του 1951, ο Ρομπέρ Σουμάν εξέπληξε άλλη μια φορά τη διεθνή κοινότητα με την ανακοίνωση ότι η Γαλλία σκόπευε να κάνει και ένα τρίτο – μετά τα Σχέδια ΕΚΑΧ και ΕΑΚ – βήμα για την ενοποίηση της Ευρώπης: να προωθήσει τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας (ΕΠΚ), [(EPU), European Political Union]. Η επανάληψη των διαπραγματεύσεων για το Σχέδιο Πλεβέν μετά τη διακοπή τους το καλοκαίρι του 1951 έθεταν προβλήματα που καθιστούσαν αναγκαία μια νέα ιδεολογική και πολιτική τομή πέρα από τα όρια της στρατιωτικής ολοκλήρωσης. Το κεντρικό ερώτημα που αναδυόταν ήταν, πώς θα μπορούσε να οργανωθεί και να διατηρηθεί ένας ευρωπαϊκός στρατός χωρίς να έχουν προηγουμένως συσταθεί ευρωπαϊκοί θεσμοί πολιτικής διακυβέρνησης – μια ευρωπαϊκή κυβέρνηση και ένα ευρωπαϊκό κοινοβούλιο; Η πρωτοβουλία Σουμάν βρήκε υποστήριξη στην Ιταλία και τη Γερμανία, αλλά προσέκρουσε στην αντίσταση των χωρών Μπενελούξ, που απέρριπταν το ενδεχόμενο να περιοριστεί μια μελλοντική Ευρωπαϊκή ομοσπονδία μόνον στις έξι χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Στην προσπάθεια του να κατασιγάσει την αυξανόμενη κριτική, ο Ρομπέρ Σουμάν και ο νέος Γάλλος Πρωθυπουργός Αντουάν Πινέ, ανακοίνωσαν στα τέλη Ιουνίου 1952 στον τύπο, ότι η Γαλλία είχε αποφασίσει να προτείνει επισήμως τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας στην επόμενη συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών των Έξι χωρών – μελών της ΕΚΑΧ. Στις 10 Σεπτεμβρίου 1952, το Συμβούλιο των υπουργών Εξωτερικών ανταποκρίθηκε στο Γαλλικό αίτημα και έδωσε εντολή στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση των έξι να προχωρήσει στην κατάρτιση μίας Συνθήκης για την ίδρυση μίας «Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας» Για τον σκοπό αυτό η Συνέλευση θα έπρεπε να διευρυνθεί και αριθμητικά ώστε να μην υπάρχει αναντιστοιχία με την ΕΑΚ. Η προώθηση της γαλλικής πρότασης δεν έγινε χωρίς απώλειες στον διπλωματικό τομέα. Άμεσα επλήγησαν οι ήδη διαταραγμένες σχέσεις της Γαλλίας με τη Βρετανία, εφόσον οι προτάσεις Σουμάν-

Πλεβέ-Πινέ, περιθωριοποίησαν τη φόρμουλα που πρότεινε το Λονδίνο για την πολιτική ενοποίηση. Ο βρετανός υπουργός Εξωτερικών Άντονι Ήντεν (Anthony Eden) είχε συγκεκριμένα προτείνει να διεξαχθούν οι σχετικές διαπραγματεύσεις των Έξι υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης και για τον σκοπό αυτό, να αναβαθμιστεί η Υπουργική Επιτροπή σε ανώτατο όργανο πολιτικού ελέγχου. Η προφανής πρόθεση της Βρετανίας να ελέγξει την ενοποιητική διαδικασία χωρίς να ενταχθεί σε αυτήν, διακινδυνεύοντας τον «νησιωτικό» απομονωτισμό της και να προωθήσει λύσεις διακυβερνητικού χαρακτήρα αντί του ομοσπονδιακού μοντέλου που πρότειναν οι ηπειρωτικές δυνάμεις της Ευρώπης, άφησε, λίγα περιθώρια για την επίτευξη γαλλοβρετανικής συναίνεσης. Η Γαλλία διατήρησε την πρωτοβουλία, τουλάχιστον μέχρι την παταγώδη αποτυχία της Συνθήκης για την ΕΑΚ στο Παρίσι το 1954.

Στη Γερμανία η πρόταση για την ΕΠΚ έγινε δεκτή ανεπιφύλακτα. Σε αυτό συνέβαλε και το γεγονός ότι οι σύνοδοι των υπουργών Εξωτερικών των τριών δυτικών δυνάμεων κατοχής της Γερμανίας δεν είχαν ακόμη καταλήξει στην αναγκαία συναίνεση για να προχωρήσει ο επανεξοπλισμός της χώρας, εναλλακτικά προς την ΕΑΚ, μέσα από το ΝΑΤΟ. Ο Αντενάουερ είχε αναγκαστεί έτσι να συμβιβαστεί έστω και προσωρινά με την λύση της ΕΑΚ, λύση καθόλου ευχάριστη εφόσον προέβλεπε σοβαρές διακρίσεις σε βάρος των γερμανικών δυνάμεων. Το σχέδιο για την ΕΠΚ άνοιγε όμως στην Βόννη την προοπτική να αναβαθμίσει το ρόλο της στην ενοποιητική διαδικασία και να αμβλύνει τις αρνητικές για αυτήν προβλέψεις της ΕΑΚ. Ο Αντενάουερ επιθυμούσε διακαώς να συνδέσει το όνομα του με μια Ευρωπαϊκή πολιτική που θα επέτρεπε στη χώρα να διακριθεί και να ξεπεράσει την αποδυνάμωση που της επέφερε ο πόλεμος, αλλά και να εξισορροπήσει προσωρινά το δυσεκπλήρωτο πάγιο αίτημα για την επανένωση της¹⁰⁴. Η περίοδος ήταν ιδιαίτερα κρίσιμη καθώς παράλληλα προς τις διαπραγματεύσεις για την ΕΑΚ, διεζάγονταν και συνομιλίες μεταξύ της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και των τριών δυνάμεων κατοχής, οι οποίες κατέληξαν στη λεγόμενη «Συμφωνία για τη Γερμανία» στο Παρίσι στις 26 Μαΐου 1952 μία ημέρα πριν την υπογραφή της Συνθήκης της ΕΑΚ¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 49-51

¹⁰⁵ Η Συμφωνία δέσμευε τις τρεις δυτικές δυνάμεις κατοχής να προσδιορίσουν επακριβώς τα σύνορα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας με μία μεταγενέστερη συμφωνία, η οποία θα επείχε θέση συνθήκης ειρήνης με το γερμανικό κράτος. Επίσης, δεσμεύονταν να επιδιώξουν σε συνεργασία

Η έριδα για τη μορφή που θα λάμβανε η ΕΠΚ, δεν ξέσπασε τελικά ανάμεσα στην Γαλλία και τη Γερμανία, αλλά ανάμεσα στη Γαλλία και την Ολλανδία. Το «Σχέδιο Μπεγιέν» - από το όνομα του υπουργού εξωτερικών - ήταν η ολλανδική πρόταση που παρουσίασε ο υπουργός στους ομολόγους του στη σύνοδο της έκτακτης συνέλευσης στις 10 Δεκεμβρίου 1952 στο Στρασβούργο. Πυρήνας του σχεδίου ήταν η πρόταση, να επεκταθεί η πολιτική ενοποίηση και στον οικονομικό τομέα, με στόχο τη δημιουργία ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς. Ως πρώτο βήμα προτεινόταν η εγκαθίδρυση τελωνειακής ένωσης. Στο υπόμνημα που υπέβαλε ο Μπεγιέν γινόταν σαφές ότι η Ολλανδία δεν θα υπερψήφιζε τη Συνθήκη για την ΕΠΚ, αν οι κυβερνήσεις των υπολοίπων πέντε συμβαλλομένων μερών δεν δεσμεύονταν να αναλάβουν συγκεκριμένα μέτρα για την οικονομική ολοκλήρωση.

Στη Γαλλία το Σχέδιο Μπεγιέν προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις. Η κυβέρνηση επανέλαβε την άποψη ότι το Σχέδιο του Στρασβούργου έπρεπε να περιορίζεται αποκλειστικά στην ίδρυση μιας Ευρωπαϊκής Συνέλευσης (Κοινοβουλίου), που θα εκλέγετο απευθείας από τους ευρωπαίους πολίτες και θα άνοιγε το δρόμο για τη βαθμιαία σύσταση μιας Πολιτικής Κοινότητας. Οι Γάλλοι τόνιζαν δε, ότι η ΕΠΚ, σύμφωνα με το γράμμα και το πνεύμα του Σχεδίου, θα λειτουργούσε μόνον ως γενικό πλαίσιο εποπτείας των πρωτοβουλιών ενοποίησης και όχι ως Ευρωπαϊκή Κυβέρνηση.

Όταν το Φεβρουάριο του 1953 (24-25 Φεβρουαρίου) συνεκλήθη μία έκτακτη σύνοδος των υπουργών Εξωτερικών των κρατών-μελών της ΕΚΑΧ για το θέμα, οι γαλλικές και ολλανδικές προσεγγίσεις εξακολουθούσαν να είναι διαμετρικά αντίθετες. Η γαλλική αντιπροσωπεία με επικεφαλής το νέο υπουργό Εξωτερικών Ζορζ Μπιντό, δήλωνε πλέον ανοικτά ότι η επικύρωση της Συνθήκης ΕΑΚ στο Κοινοβούλιο εξαρτάτο άμεσα από την πορεία της Συνθήκης ΕΠΚ. Παρόμοια επιχειρηματολογία ανέπτυξαν και οι Ολλανδοί, που απέκλεισαν όμως το ενδεχόμενο να επικυρωθεί η Συνθήκη ΕΠΚ από το ολλανδικό κοινοβούλιο, εάν δεν προέβλεπε ρητά μέτρα οικονομικής ολοκλήρωσης. Σε χαμηλότερους τόνους υποστήριξαν το ολλανδικό σχέδιο η γερμανική, η βελγική και η ιταλική αντιπροσωπεία, προτείνοντας να συζητηθεί το τελικό κείμενο της Συνθήκης ΕΠΚ μετά την ολοκλήρωση των εργασιών της Έκτακτης Συνέλευσης. Το προϊόν των εργασιών της Συνέλευσης παρουσιάστηκε εντός της προθεσμίας που είχε ορισθεί στις 10 Μαρτίου 1953. Είχε τον τίτλο «Σχέδιο Συνθήκης για την σύνταξη ενός Καταστατικού της Ευρωπαϊκής

με τη Βόννη, την επανένωση της Γερμανίας σε ένα κράτος με δημοκρατική συνταγματική βάση που θα αποτελούσε οργανικό τμήμα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Κοινότητας» και προέβλεπε καταρχήν την ίδρυση ενός Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου που θα προέκυπτε από καθολικές και άμεσες εκλογές σε όλα τα κράτη-μέλη, ως κεντρικού θεσμού της Κοινότητας. Το Κοινοβούλιο θα ασκούσε, μαζί με τη Γερουσία, τη νομοθετική εξουσία και θα είχε το δικαίωμα να διορίζει και να παύει την εκτελεστική εξουσία, με διαδικασία ψήφου μομφής. Για την Γερουσία προβλεπόταν ότι όλα τα μέλη της δε θα εκλέγονταν με άμεσες εκλογές αλλά με το σύστημα της ποσόστωσης από τα εθνικά κοινοβούλια των κρατών-μελών, δηλαδή δε θα εκπροσωπούσαν τα κράτη, αλλά τους λαούς των κρατών. Για την άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας το Σχέδιο της Συνθήκης προέβλεπε την δημιουργία ενός Συμβουλίου που θα λειτουργούσε ως αυτόνομη Ευρωπαϊκή Κυβέρνηση. Οι εθνικές κυβερνήσεις που θα εκπροσωπούσαν μέσω του Συμβουλίου των Υπουργών, δε θα διατηρούσαν κανένα ρόλο στον σχηματισμό ή τη διάλυση της κυβέρνησης αυτής. Ο διορισμός των μελών του Συμβουλίου, οι οποίοι θα αποκαλούνταν Υπουργοί της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, θα ήταν αποκλειστικό δικαίωμα του Προέδρου, τον οποίο διορίζει η Γερουσία. Η Γερουσία και το Κοινοβούλιο θα είχαν επίσης την αποκλειστική ευθύνη του διορισμού και της διάλυσης του Συμβουλίου¹⁰⁶.

Μια σειρά από αλλαγές που σημειώθηκαν στον ευρωπαϊκό (αλλαγή κυβέρνησης στο Παρίσι και την Ρώμη) και τον διεθνή στίβο (θάνατος του Στάλιν στις 5 Μαρτίου 1953), ανέτρεψαν για ακόμη μία φορά τα δεδομένα. Μοναδική κινητήρια δύναμη της ΕΠΚ παρέμεναν οι Ολλανδοί οι οποίοι επέμεναν στην οικονομική ολοκλήρωση, χωρίς την οποία όπως εξηγούσαν δεν είχαν κανένα λόγο να συμμετάσχουν στην ΕΠΚ. Η ολλανδική κυβέρνηση καταδίκασε ως απαράδεκτη την τακτική των Γάλλων να εξαρτούν την επικύρωση της Συνθήκης ΕΑΚ από την πορεία διαπραγματεύσεων της Συνθήκης ΕΚΠ, υπενθυμίζοντας ότι η δεύτερη είχε δρομολογηθεί με στόχους πολύ ευρύτερους από το να δημιουργήσει μόνον μία δημοκρατική αρχή εποπτείας της Αμυντικής Κοινότητας. Η Ολλανδία δεν ήταν διατεθειμένη να δεχτεί έναν διακοσμητικό ρόλο για την ΕΠΚ, ούτε και τη συρρίκνωση της σε μία γέφυρα επικοινωνίας μεταξύ ΕΚΑΧ και ΕΑΚ.

Η επιμονή των Ολλανδών αποδείχθηκε πάντως αποτελεσματική, καθώς οι κυβερνήσεις των Έξι αποφάσισαν να δώσουν στο Σχέδιο Συνθήκης για την ΕΠΚ μια ακόμη ευκαιρία. Αποφάσισαν με πρωτοβουλία του Μπιντό, να αναβάλλουν την διαπραγμάτευση της ΕΠΚ για την περίοδο μετά την επικύρωση της Συνθήκης ΕΑΚ.

¹⁰⁶ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 53-56

Το Σχέδιο για την Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα και την φυσική προέκταση του την Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα, θάφτηκε τελικά στο Κοινοβούλιο της χώρας που το πρότεινε με ενθουσιασμό, τέσσερα χρόνια αργότερα. Η Συνθήκη ΕΑΚ καταψηφίστηκε από το γαλλικό κοινοβούλιο. Μαζί ναυάγησε και το φιλόδοξο σχέδιο για την αμυντική, πολιτική και οικονομική ολοκλήρωση της Ευρώπης των Έξι και την ανάδειξη της σε αυτόνομη πολιτική οντότητα με ομοσπονδιακά χαρακτηριστικά, σύμφωνα με το μοντέλο που πρότεινε το Σχέδιο Συνθήκης για την ΕΠΚ.

3.7 Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση

Το ναυάγιο της ΕΑΚ –«μια μαύρη μέρα για την Ευρώπη», κατά τον χαρακτηρισμό του Αντενάουερ – ανάγκασε βέβαια το Παρίσι να υποκύψει στην αυξανόμενη αμερικανική πίεση για «νατοποίηση» της Γερμανίας. Τα ανταλλάγματα που έλαβε η Γαλλία ήταν: οικονομική σύνδεση της περιοχής του Σάαρ με τη Γαλλία, μέχρι να καταρτιστεί οριστικό κείμενο συνθήκης ειρήνης με την Γερμανία και ευρωπαϊκοποίηση της περιοχής του Σάαρ προκειμένου η περιοχή να ενσωματωθεί στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Διαρκουσών των διαπραγματεύσεων για την προσχώρηση της Γερμανίας στο ΝΑΤΟ, οι Αμερικανοί έπεισαν τους Ευρωπαίους να διευρύνουν, στην ουσία δε, να μεταβάλουν ριζικά, το Σύμφωνο των Βρυξελλών, εντάσσοντας την Δυτική Γερμανία και την Ιταλία στους κόλπους του. Συμβολική του μετασχηματισμού της σύστασης και των στρατηγικών στόχων της συμμαχίας (από τη διπλή ανάσχεση Γερμανίας – ΕΣΣΔ στην ανάσχεση μόνον της ΕΣΣΔ), ήταν και η μετονομασία της σε Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση (ΔΕΕ, WEU-Western European Union).¹⁰⁷ Η Γαλλία δεν κατάφερε να πείσει τους εταίρους της, κυρίως τη Βρετανία, στην οποία απευθύνθηκε κατά προτεραιότητα, η ένταξη της Γερμανίας στο ΝΑΤΟ να επακολουθήσει της ενσωμάτωσής της στη ΔΕΕ, οργανισμό που η Γαλλία εμπιστευόταν περισσότερο για τον έλεγχο της γείτονό της, λόγω της βρετανικής συμμετοχής σε αυτό και της παράλληλης απουσίας των ΗΠΑ. Τελικά αποφασίστηκε ότι οι διαπραγματεύσεις θα διεξάγονταν παράλληλα. Το επιχείρημα των Βρετανών ήταν ότι, σε διαφορετική περίπτωση, τα συμβαλλόμενα μέρη, όχι μόνο θα απομόνωναν τη Γερμανία με όλες τις δυσάρεστες συνέπειες, που αυτό συνεπάγονταν, αλλά ακριβώς θα αποξένωναν και τις ΗΠΑ από το ευρωπαϊκό σύστημα ασφαλείας.

Στις διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Γερμανίας στο ΝΑΤΟ, η Γαλλία

¹⁰⁷ Ιωακείμης Π. Κ. (1995), *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 45, 62, 123

προσπάθησε να πετύχει λύσεις που δεν θα επέτρεπαν στη γείτονα να μεγεθυνθεί υπέρμετρα στον στρατιωτικό τομέα με όχημα την δεδομένη υποστήριξη των ΗΠΑ, σε βαθμό δηλαδή που θα απειλούσε να καταστήσει υποδεέστερη την εθνική αμυντική ικανότητα των Γάλλων, εν όψει μάλιστα της επιδείνωσης της οικονομικής πορείας της χώρας. Επέμενε για αυτό ιδιαίτερα στον προσδιορισμό της αριθμητικής δύναμης του γερμανικού στρατού. Το μοντέλο που πρότεινε ήταν ο γερμανικός στρατός να μην υπερβαίνει τους 300.000 άνδρες, που σήμαινε να ανέρχεται αριθμητικά στα 2/3 της δύναμης που προέβλεπε η Συνθήκη ΕΑΚ. Η Γαλλία δεν διέθετε περισσότερους από 300.000 – 350.000 άνδρες στην Ευρώπη. Για να αποτρέψει κάθε κίνδυνο να διευρυνθεί παρόλα αυτά ο γερμανικός στρατός – π.χ. σε περίπτωση κρίσης ή επειδή αυτό θα εξυπηρετούσε σε κάποια δεδομένη στιγμή τις ΗΠΑ – το Παρίσι πρότεινε να καθορισθεί στο πλαίσιο της ΔΕΕ η «οροφή» πάνω από την οποία η Γερμανία δεν θα μπορούσε για κανένα λόγο να αυξήσει την στρατιωτική της δύναμη. Με το ίδιο σκεπτικό, ο Μεντέ Φρανς προσπάθησε να επιτύχει στην ΔΕΕ την αμυντική ολοκλήρωση στο επίπεδο της Μεραρχίας, ώστε να μην υπάρχουν εθνικά στρατιωτικά σώματα και εθνικά Γενικά Επιτελεία.

Μια ακόμη ανησυχία των Γάλλων ήταν ότι η συμμετοχή της Γερμανίας στο NATO ίσως να άμβλυνε τον αμυντικό χαρακτήρα της συμμαχίας, αν η Γερμανία επεδίωκε να ανακτήσει χαμένα εδάφη ή την επανένωση της, γεγονός που θα μπορούσε επίσης να προκαλέσει την αστάθμητη αντίδραση της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Μεντέ Φρανς αξίωσε γι' αυτό να διακηρύξει η Γερμανία ότι παραιτείτο από την χρήση βίας για την επίλυση εδαφικών ζητημάτων. Επίσης, πρότεινε ως θεμελιώδη για τη Γαλλία προϋπόθεση για την ένταξη της Γερμανίας, να δεσμευθούν οι εταίροι της, ότι δεν θα παρείχαν στρατιωτική βοήθεια στο πλαίσιο της συλλογικής ασφάλειας, αν ένα κράτος-μέλος της συμμαχίας προέβαινε πρώτο στη χρήση βίας. Τέλος, ο Μεντέ Φρανς έθεσε ως όρο για τη συναίνεση της Γαλλίας την επίλυση του θέματος του Σάαρ με την παροχή αγγλοαμερικανικών εγγυήσεων για την ασφάλεια της περιοχής¹⁰⁸.

Ως «βασική αρχή», η Γαλλία ζήτησε να μην αναγνωριστεί στο γερμανικό κράτος πλήρης εθνική κυριαρχία και να παραμείνουν οι βρετανικές και αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις στο ευρωπαϊκό έδαφος για την επιτήρηση του επανεξοπλισμού της Γερμανίας. Πράγματι, έπειτα από αρχικές αντιρρήσεις, ο

¹⁰⁸ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 80-81

πρόεδρος Αϊζενχάουερ παραχώρησε αυτή την εγγύηση στη Γαλλία στις 10 Μαρτίου 1955 διακηρύσσοντας ότι οποιαδήποτε απειλή εναντίον της ΔΕΕ θα εκλαμβάνονταν ως απειλή εναντίον της ασφάλειας του ΝΑΤΟ. Στη συνέχεια των διαπραγματεύσεων για την προσχώρηση της Γερμανίας στο ΝΑΤΟ, που διεξάγονταν στο Παρίσι, αποφασίστηκε, κατόπιν επαπειλούμενων γαλλικών διαβημάτων, ότι η Γερμανία δε θα συμμετείχε στο Standing Group της Συμμαχίας, ενώ θα ενισχύονταν οι αρμοδιότητες του Ανώτατου Συμμαχικού Διοικητή του ΝΑΤΟ στην Ευρώπη (SACEUR), ο οποίος θα ήλεγχε την σύσταση και τη χρησιμοποίηση όλων των στρατιωτικών μονάδων. Ορίστηκε επίσης ότι το Γερμανικό Επιτελείο Στρατού θα είχε πρόσβαση στις λειτουργίες του πρώτου και δεύτερου τμήματος του γενικού νατοϊκού επιτελείου (οργάνωση των στρατιωτών και υπηρεσία πληροφοριών), όχι όμως στο τρίτο και τέταρτο τμήμα (επιχειρήσεις, προμήθειες), που υπάγονταν απευθείας στον Ανώτατο Συμμαχικό Διοικητή.

Η Γαλλία επέτυχε τελικώς να ικανοποιήσει πολλές από τις αξιώσεις της που αποσκοπούσαν στον συλλογικό έλεγχο του επανεξοπλισμού της Γερμανίας από την ΔΕΕ. Η Συνθήκη των Παρισίων για τη σύσταση της ΔΕΕ προέβλεπε ανώτατο όριο στρατιωτικών δυνάμεων για τη Γερμανία, «οροφή» αστυνομικών δυνάμεων και δυνάμεων που θα ήταν υπεύθυνες για την εσωτερική ασφάλεια της χώρας. Εξασφάλισε επίσης την αριθμητική υπεροχή του γαλλικού στρατού έναντι του γερμανικού. Στη Γερμανία απαγορεύτηκε εξάλλου να αποκτήσει συγκεκριμένους τύπους όπλων. Καταρτίστηκαν ειδικές λίστες για τα απαγορευμένα όπλα και άλλες λίστες που καθόριζαν με συγκεκριμένο τρόπο ποια θα ήταν τα «στρατηγικώς εκτεθειμένα εδάφη». Εκτός από τα ατομικά, βιολογικά και χημικά όπλα, για τα οποία επετεύχθη εύκολα συμφωνία, η Γερμανία παραιτήθηκε από την κατοχή πυραύλων μεγάλου βεληνεκούς, τηλεκατευθυνόμενων πυραύλων, πλοίων άνω των 3.000 τόνων και υποβρυχίων άνω των 350 τόνων, όπως επίσης και από την κατοχή βομβαρδιστικών αεροπλάνων.

Σε γενικές γραμμές η κυβέρνηση του Μεντέ Φρανς προσπάθησε σε όλη τη διάρκεια των συνομιλιών να αναγνωρισθεί η ΔΕΕ ως αποκλειστικά υπεύθυνη για τον έλεγχο του επανεξοπλισμού της Γερμανίας (παραγωγή και χρήση όπλων, έλεγχο των προμηθειών που θα απέστειλαν οι ΗΠΑ στη Γερμανία κ.λπ.). Πολλές από τις αρμοδιότητες που επεδίωκε να ανατεθούν στη ΔΕΕ προβλέπονταν προηγουμένως ως αρμοδιότητες της αποτυχημένης ΕΑΚ. Μεταξύ άλλων, ο Μεντέ Φρανς πρότεινε να οργανωθεί από τη ΔΕΕ μια «δεξαμενή όπλων», από την οποία θα γινόταν η διάθεση

στα επιμέρους κράτη-μέλη, ώστε να μην υπάρξει κίνδυνος να καταστρατηγηθεί με οποιοδήποτε τρόπο η συμφωνηθείσα ισορροπία. Η πρόταση απορρίφθηκε, όμως, τελικά από τους εταίρους του, κυρίως γιατί στην οριστική μορφή με την οποία κατετέθη στις 3 Ιανουαρίου 1955, επεφύλασσε προνομιακή θέση στη Γαλλία.

Η Γερμανία προσχώρησε στο NATO βάσει των Συμφωνιών των Παρισίων στις 23 Οκτωβρίου 1954. Έχοντας εξασφαλίσει τις περισσότερες από τις εγγυήσεις που ζητούσε, το γαλλικό Κοινοβούλιο υπερψήφισε την συμφωνία ένταξης (289 ψήφοι έναντι 260 κατά και 79 αποχών), μη τολμώντας αυτή τη φορά να απομονωθεί και να δυναμιτίσει τις προσπάθειες αμυντικής θωράκισης της Δυτικής Ευρώπης έναντι ενός ενδεχόμενου σοβιετικού κτυπήματος στην Κεντρική Ευρώπη. Σε μία κίνηση γεφύρωσης των αποτυχιών και των επιτυχιών της γαλλικής Ευρωπαϊκής πολιτικής, η κυβέρνηση του Μεντέ Φρανς χαιρέτησε την ένταξη της Γερμανίας ως αναβίωση της γαλλογερμανικής συνεργασίας για την πρόοδο ολόκληρης της Ευρώπης, συνεργασία που, κατά τη γαλλική αντίληψη, είχε γεννηθεί στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για τη Συνθήκη της ΕΑΚ¹⁰⁹.

3.8 Οι αδυναμίες του Οράματος της «πολιτικής Ευρώπης: ο γαλλογερμανικός πυρήνας¹¹⁰

Η πρωτοβουλία για τη δημιουργία της ΕΠΚ αποτέλεσε ταυτόχρονα τέλος και αρχή της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας. Τέλος όσον αφορά στην προσέγγιση του στόχου της ολοκλήρωσης με τον τρόπο που είχε μορφοποιηθεί μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αλλά και αρχή μιας νέας προβληματικής που αντλούσε πολλά διδάγματα από την εμπειρία των Σχεδίων ΕΑΚ/ΕΠΚ και ωρίμασε στα αμέσως επόμενα χρόνια με πρώτο μεγάλο σταθμό τις Συνθήκες της Ρώμης του 1957. Η αποτυχία της ΕΠΚ λειτούργησε για μεγάλο διάστημα ανασχετικά στο ρόλο της Γαλλίας ως «ατμομηχανής» της ολοκλήρωσης. Στις δύο μεγάλες γαλλικές πρωτοβουλίες των αρχών της δεκαετίας του 1950, το Σχέδιο Σουμάν και το Σχέδιο Πλεβέν, κυριαρχούσε όχι μόνο ο στόχος της ενοποίησης της Ευρώπης, αλλά και η επιθυμία της Γαλλίας να ελέγξει την ισχυροποίηση του δυτικογερμανικού κράτους που επρόκειτο σύντομα να συσταθεί. Για τον λόγο αυτό, η Γαλλία αντιμετώπιζε, ήδη στην αφετηρία των πρωτοβουλιών της, δίλλημα ως προς τον βαθμό στον οποίο θα έπρεπε να δεσμευθεί η ίδια σε υπερεθνικές λύσεις για να ελέγξει την Γερμανία και ως

¹⁰⁹ Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 83-84

¹¹⁰ Μπότσιου, *Μεταξύ ΝΑΤΟ και ΕΟΚ*, σελ. 85-88

προς την έκταση και την ένταση που θα έπρεπε να λάβει η υπερεθνική ολοκλήρωση. Η διαπραγμάτευση της ΕΠΚ αποτέλεσε μια σκληρή δοκιμασία σε αυτό το πεδίο. Από την άλλη πλευρά, το Σχέδιο της ΕΠΚ ήλθε να καλύψει το κενό που είχε δημιουργήσει η εξαίρεση διατάξεων για την πολιτική ολοκλήρωση στο Σχέδιο Πλεβέν. Η ένταξη της Γερμανίας σε μία υπερεθνική πολιτική κοινότητα υποσχόταν, όταν προαναγγέλθηκε η ΕΠΚ, το 1951, να προσφέρει επιπρόσθετες εγγυήσεις ασφάλειας στη Γαλλία έναντι της γείτονος και να διευκολύνει την αποδοχή της Συνθήκης ΕΑΚ από το γαλλικό κοινοβούλιο εμπεδώνοντας έτσι την γαλλική πρωτοκαθεδρία στα θέματα της Ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Η πρόταση Σουμάν για την ΕΠΚ ήταν επίσης μια προσπάθεια συστηματοποίησης της Ευρωπαϊκής πολιτικής της Γαλλίας μέσω της δημιουργίας ενός συνολικού πλαισίου ολοκλήρωσης (ΕΚΑΧ-ΕΑΚ-ΕΠΚ). Η έντονη αντίδραση προς την ολλανδική πρόταση περί οικονομικής ολοκλήρωσης κατέδειξε, όμως, ότι η Γαλλία δεν ήταν ακόμη έτοιμη να εκχωρήσει κυριαρχικά της δικαιώματα σε ζωτικούς τομείς, ακόμη και αν αυτό υποσχόταν σημαντικό περιορισμό της γερμανικής ισχύος. Η τελική απόρριψη της Συνθήκης ΕΑΚ και η σιωπηρή περιθωριοποίηση της διαπραγμάτευσης για την ΕΠΚ υποδείκνυαν ταυτόχρονα την άρνηση ή την αυτεπίγνωση της αδυναμίας της Γαλλίας να ενσωματωθεί σε ένα ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό οικονομικό περιβάλλον. Ευνόητο, βέβαια, για μια δύναμη η οποία έβλεπε να καταρρέει ο αποικιακός της μηχανισμός, που λειτουργούσε παραδοσιακά ως πνεύμονας πολιτικής και οικονομικής ισχύος. Η προοπτική μιας υπερεθνικής διακυβέρνησης με ομοσπονδιακά χαρακτηριστικά, όπως προβλεπόταν στην ΕΠΚ, προκαλούσε δέος σε μία Γαλλία που λίγο πριν καταψηφίσει την Συνθήκη ΕΑΚ, είχε υποστεί συντριπτική ήττα στην Ινδοκίνα στις 7 Μαΐου 1954. Η Γαλλία δύσκολα θα μπορούσε να σύρει το άρμα της Ευρωπαϊκής ενοποίησης από θέση αδυναμίας και μια Ευρώπη, στην οποία ως εκ τούτου η ίδια de facto δεν θα διαδραμάτιζε ρυθμιστικό ρόλο, απλώς δεν την ενδιέφερε άμεσα. Το κόστος απόρριψης της Συνθήκης ΕΑΚ ήταν γι' αυτό πολύ μικρότερο για τη Γαλλία από την ενδεχόμενη αποδυναμωμένη συμμετοχή της στην αμυντική και πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης που ουσιαστικά θα άνοιγε τον δρόμο για την ανάληψη του ρόλου που οραματιζόταν για τον εαυτό της η Γαλλία από την άσπονδη σύμμαχο Γερμανία και σε προτάσεις για στενή «ομοσπονδιακή» ενοποίηση της Ευρώπης.

Η ολλανδική πρόταση για τη δημιουργία κοινής αγοράς και την προώθηση της οικονομικής ολοκλήρωσης με την ΕΠΚ προσέθεσε ένα νέο στοιχείο στην πορεία της

ενοποίησης, που ξέφευγε από τη στενή λογική της εξισορρόπησης των συμφερόντων Γαλλίας – Γερμανίας. Το στοιχείο αυτό απέρρεε από την αντίληψη ότι η ολοκλήρωση όφειλε και μπορούσε να προχωρήσει ανεξάρτητα πολλές φορές από την ανάγκη εξυπηρέτησης εθνικών συμφερόντων που καθοδηγούσαν την εξωτερική πολιτική των Ευρωπαίων στην κλασική της μορφή. Ταυτόχρονα, αντανακλούσε τη «σύγκρουση κόσμων», που υπέβασκε στις αρχικές ενοποιητικές πρωτοβουλίες της Δ. Ευρώπης, τη σύγκρουση αναφορικά με την ισορροπία που έπρεπε να επιτευχθεί ανάμεσα σε εθνικές και υπερεθνικές δομές, ανάμεσα σε πολιτικά, οικονομικά και θεσμικά μεγέθη. Η αντιπαράθεση διαφορετικών αντιλήψεων ενοποίησης θα φανεί ακόμη εντονότερα στις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν το αποτυχημένο σχήμα της ΕΑΚ/ΕΠΚ και στόχευαν καταρχάς στη σύσταση μιας ευρείας ΕΖΕΣ¹¹¹ (Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών) με τη συμμετοχή και της Βρετανίας (1955-1957). Ακολουθώντας τελικά ξεχωριστούς δρόμους, μετά την υπογραφή των Συνθηκών της Ρώμης, οι «Εξι» (ΕΟΚ) και οι «Επτά» (μικρή ΕΖΕΣ) – Βρετανία, Δανία, Αυστρία, Σουηδία, Νορβηγία, Ελβετία, Πορτογαλία – αφομοίωσαν στην πολιτική τους τις διστάμενες απόψεις και τάσεις. Αλλά και εντός της ΕΟΚ – και της ΕΚΑΕ (Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας) – ήταν κυρίαρχος ο συμβιβασμός των αντιτιθέμενων απόψεων που σφράγισαν στην αφετηρία της, την ενοποιητική πορεία.

3.9 Η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ)¹¹²

Η συντριβή της ΕΑΚ το καλοκαίρι του 1954 κατεδάφισε την «ολιστική» αντίληψη που είχε αναπτυχθεί τα τρία προηγούμενα χρόνια για την δημιουργία ενός κοινοτικού οικοδομήματος που θα φιλοξενούσε κάτω από την ίδια στέγη αλληλένδετες διαδικασίες οικονομικής, στρατιωτικής και πολιτικής ολοκλήρωσης. Με την προσχώρηση της Γερμανίας στο ΝΑΤΟ (1954/55) και την αναδιοργάνωση της ΔΕΕ ενισχύθηκε η εντύπωση που είχε αφήσει πίσω της η τραυματική εμπειρία της ΕΑΚ, ότι η συγκατοίκηση των τριών αυτών διεργασιών ήταν αδύνατη εκείνη την περίοδο και από πολλούς πλέον ούτε καν επιθυμητή. Επομένως, η φυσικότερη εξέλιξη θα ήταν στο εξής η Ευρώπη να προωθεί συνειδητά, από διαφορετικά κανάλια, αφενός

¹¹¹ Η ΕΖΕΣ ιδρύθηκε το 1960 από ευρωπαϊκά κράτη που δίσταζαν να ενταχθούν πλήρως στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα.: Αυστρία, Δανία, Ελβετία, Ηνωμένο Βασίλειο, Νορβηγία, Πορτογαλία και Σουηδία. Αργότερα έγιναν μέλη η Φινλανδία (1961), η Ισλανδία (1970) και το Λίχτενσταϊν (1991). Οι χώρες που έγιναν μέλη της ΕΟΚ και αργότερα της ΕΕ σταδιακά αποχώρησαν. Σήμερα μέλη της ΕΖΕΣ είναι τέσσερις χώρες: η Ελβετία, η Ισλανδία, το Λίχτενσταϊν και η Νορβηγία.

¹¹² Μπότσιου, *Μεταξύ ΕΟΚ και ΝΑΤΟ*, σελ. 89-95

την αμυντική, αφετέρου την οικονομική και πολιτική της ενοποίηση. Η κατανομή έργου φαινόταν αυτονόητη: η Ατλαντική Συμμαχία και η ΔΕΕ θα αναλάμβαναν την οργάνωση της ευρωπαϊκής συλλογικής ασφάλειας – αναγκαστικά υπό την υψηλή εποπτεία των ΗΠΑ – ενώ η ΕΚΑΧ θα αναζωογονούσε την ενοποιητική διαδικασία με πρωτοβουλίες στενότερης συνεργασίας και σύγκλισης στον οικονομικό τομέα. Η ανάλυση αυτή, αν και εύλογη, ήταν ωστόσο ως προς ένα σημαντικό στοιχείο ελλιπής: παρέλειπε το γεγονός ότι οι ευρωπαϊκές χώρες, ιδιαίτερα στον κύκλο των Έξι, στην πραγματικότητα δεν παραιτήθηκαν από τον απώτερο στόχο της «συνολικής» Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης – οικονομικής, πολιτικής, και αμυντικής. Παραιτήθηκαν από τον τρόπο με τον οποίο την επιδίωξαν στις αρχές της δεκαετίας του 1950, αλλά όχι από την προσπάθεια για την πραγματοποίησή της στο μέλλον. Μετά το 1954/55 οι Ευρωπαίοι όντως επέστρεψαν και μάλιστα δυναμικότερα, στην πολιτική της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Αυτή τη φορά δεν επιζητούσαν να πραγματοποιήσουν τα πάντα ταυτόχρονα, αλλά, αντιθέτως, θεσμοποίησαν την αρχή της «βήμα προς βήμα» προσέγγισης. Η μετέπειτα ιστορική εξέλιξη της Κοινότητας, που στηρίχθηκε στη διασταύρωση νεολειτουργικών και ομοσπονδιακών αντιλήψεων, αποτύπωσε πιστά αυτή την επιστροφή¹¹³.

Τη διαφορετική προσέγγιση για την ενίσχυση της δυναμικής του ευρωπαϊκού γίνεσθαι προσέφεραν τρεις προτάσεις: εκείνη του Ζαν Μονέ, ο οποίος πρότεινε την ίδρυση ενός ευρωπαϊκού οργανισμού ατομικής ενέργειας που θα διασφάλιζε, μεταξύ άλλων, τον έλεγχο της αναπότρεπτα αναπτυσσόμενης στο μέλλον γερμανικής πυρηνικής βιομηχανίας. Η δεύτερη πρόταση προερχόταν από τον Ολλανδό Υπουργό Εξωτερικών Μπεγιέν, ο οποίος υποστήριζε τη δημιουργία μιας μεγάλης ελεύθερης αγοράς που θα οδηγούσε στη γενική οικονομική ολοκλήρωση. Ο Πωλ Ανρι Σπάακ, δύο φορές πρωθυπουργός του Βελγίου, θεωρούσε αντιθέτως, ότι η ανέλιξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θα επιτυγχανόταν με την κατά τομείς συσσωμάτωση, η οποία θα πραγματοποιούταν με την επέκταση της ΕΚΑΧ στα πεδία των μεταφορών, της ενέργειας ή της αεροναυπηγικής¹¹⁴.

Η αντικατάσταση του Μονέ στην προεδρία της ανώτατης αρχής της ΕΚΑΧ – από την οποία αποχώρησε μετά τη λήξη της θητείας του, προκειμένου να διασφαλίσει

¹¹³ Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, σελ. 4

¹¹⁴ Χριστοδουλίδης Α. Θεόδωρος (2010), *Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, σελ. 62-65.

πλήρη ελευθερία κινήσεων στην προώθηση της ευρωπαϊκής ιδέας¹¹⁵ - απαίτησε μία συνάντηση των έξι υπουργών εξωτερικών που πραγματοποιήθηκε στη Μεσσήνη της Ιταλίας (2 – 4 Ιουνίου 1955), μετά από πρόσκληση του Ιταλού ομολόγου τους Γκαετάνο Μαρτίνο. Η Διάσκεψη της Μεσσήνης θα αποτελέσει και την ευκαιρία της αναζήτησης πλέον προσπελάσιμων προσβάσεων στο στόχο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Από τις 20 Μαΐου, οι τρεις χώρες της Benelux είχαν προσθέσει ως δεύτερο θέμα στην ημερήσια διάταξη της διάσκεψης, τη δημιουργία μίας κοινής αγοράς των έξι κρατών στους κόλπους της οποίας θα πραγματοποιούνταν η ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και εργαζομένων. Η διάσκεψη της Μεσσήνης δεν μπόρεσε να προχωρήσει στην σύνθεση των αποκλινουσών προσεγγίσεων και απόψεων για τη χάραξη ευρωπαϊκής στρατηγικής. Επιφόρτισε ωστόσο μία επιτροπή υπό την προεδρία του Σπάακ, να μελετήσει τα ζητήματα της δημιουργίας ευρωπαϊκών δικτύων μεταφορών και ενέργειας, ενός οργανισμού για την ειρηνική χρήση της ατομικής ενέργειας και μίας κοινής αγοράς.

Η διακυβερνητική επιτροπή Σπάακ, άρχισε τις εργασίες της, στις 9 Ιουλίου 1955. Σύμφωνα με την απόφαση της Διάσκεψης της Μεσσήνης, θα περιελάμβανε μαζί με τους εκπροσώπους των κρατών μελών της ΕΚΑΧ και μία Βρετανική αντιπροσωπεία, της οποίας η συμμετοχή θεωρήθηκε ευκαταίτητη την ώρα που η Βρετανία φάνηκε να προσεγγίζει τους Έξι στο πλαίσιο της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης και της συμφωνίας συνδέσεως που είχε υπογράψει με την ΕΚΑΧ, το 1954. Η Βρετανία εκπροσωπήθηκε με έναν μεσαίου επιπέδου αξιωματούχο, τον υφυπουργό Εμπορίου Ράσελ Μπρέδερτον (Russel Bretherton). Όταν όμως τον Σεπτέμβριο η Επιτροπή υπέβαλε στους έξι Υπουργούς εξωτερικών την πρώτη της Έκθεση και φάνηκε ότι είχε έρθει η ώρα των πολιτικών αποφάσεων, ο Μπρέδερτον «που μέχρι τότε δεν είχε ανοίξει το στόμα του παρά μόνο για να καπνίσει την πίπα του», έκανε την ακόλουθη δήλωση –όπως την διέσωσε ο Ζαν Φρανσουα Ντινιό, ένας από τους συντάκτες της Συνθήκης της Ρώμης και μετέπειτα μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής - η οποία όχι μόνο εκφράζει τη στάση της Βρετανίας και στις μεταγενέστερες φάσεις της ενοποιητικής διαδικασίας, αλλά εξηγεί και τους λόγους για τους οποίους η χώρα αυτή έχασε το τραίνο της Ευρώπης για δεύτερη φορά τη δεκαετία του 50. «Είμαι σοβαρός

¹¹⁵ Η προσπάθεια του Ζαν Μονέ για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού δικτύου οδήγησε, τον Οκτώβριο του 1955, στην ίδρυση της Επιτροπής Δράσης για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης [The Action Committee for the United States of Europe (ACUSE)], μία υψηλού επιπέδου ομάδα πίεσης, απαρτιζόμενη από πολιτικούς και συνδικαλιστές από τις κοινοτικές χώρες, η οποία τερμάτισε τη δραστηριότητά της το 1975.

κρατικός λειτουργός και με ενοχλεί να χάνω το χρόνο μου χωρίς να δικαιολογώ τα λίγα χρήματα που μου καταβάλλει η κυβέρνησή μου. Παρακολούθησα με ενδιαφέρον και συμπάθεια τις εργασίες σας. Πρέπει να σας πω ότι η μελλοντική συνθήκη για την οποία συζητάτε και την οποία είσαστε επιφορτισμένοι να εκπονήσετε, δεν έχει καμία πιθανότητα να συναφθεί και αν συναφθεί, δεν έχει καμία πιθανότητα να επικυρωθεί και αν επικυρωθεί, δεν έχει καμία πιθανότητα να εφαρμοσθεί. Σημειώσατε δε, ότι αν εφαρμοζόταν θα ήταν εξ ολοκλήρου απαράδεκτη για την Μ. Βρετανία. Γίνεται λόγος για τη γεωργία, πράγμα που δε μας αρέσει, για δασμούς στους οποίους είμαστε αντίθετοι και για θεσμούς που μας τρομάζουν»¹¹⁶.

Στις 23 Απριλίου 1956 η Επιτροπή Σπάακ υπέβαλε στους έξι υπουργούς Εξωτερικών λεπτομερή έκθεση που προέβλεπε τη δημιουργία μίας Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και μίας Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας. Η έκθεση αυτή εγκρίθηκε από τους Έξι και στη Διάσκεψη της Βενετίας (29-30 Μαΐου 1956). Μία δεύτερη επιτροπή υπό την προεδρία και πάλι του Σπάακ εργάστηκε επί πολλούς μήνες για την κατάρτιση των ιδρυτικών συνθηκών των δύο Κοινοτήτων. Η επιδείνωση της διεθνούς συγκυρίας το 1956 λόγω της κρίσης του Σουέζ και της εισβολής του σοβιετικού στρατού στην Ουγγαρία, που κατέδειξαν η πρώτη την ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης και η δεύτερη την αδυναμία αντιδράσεως της, καθώς και τη συρρίκνωση του διεθνούς ρόλου της, επέδρασε θετικά στη σύγκλιση των θέσεων των κοινοτικών εταίρων. Στις 25 Μαρτίου 1957 υπεγράφησαν στο Καπιτώλιο της Ρώμης, οι ιδρυτικές Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ), οι οποίες επικυρώθηκαν σύντομα και τέθηκαν σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 1958.

Οι πρωταγωνιστές της Ευρωπαϊκής ενοποίησης είχαν και επιμέρους «εθνικούς» λόγους να επιθυμούν την αναζωπύρωση του ενοποιητικού ενδιαφέροντος. Ο Μεντέ Φρανς στη Γαλλία ήταν αντιμέτωπος με μια κοινωνία διχασμένη μετά τον πόλεμο της Ινδοκίνας και απογοητευμένη από την επιδείνωση της εθνικής οικονομίας. Η ιδέα της ενωμένης Ευρώπης, συνυφασμένη με το αξίωμα ότι δε μπορούσε να υπάρξει ενωμένη Ευρώπη χωρίς τη Γαλλία, υποσχόταν να βγάλει τη χώρα από το αδιέξοδο, δημιουργώντας νέες προοπτικές ανάπτυξης και ένα νέο εθνικό οραματισμό. Βέβαια, η φόρμουλα που θα χρειαζόταν θα έπρεπε να αποφεύγει το δεσμευτικό χαρακτήρα της ΕΑΚ. Ήταν και ο μόνος τρόπος να εξασφαλιστεί η

¹¹⁶ Deniau Jean Francois, L' Europe interdite, Paris: Seuil 1977

υποστήριξη των γκωλικών στο εσωτερικό και των Βρετανών - τους οποίους θεωρούσε απαραίτητους εταίρους σε θέματα ασφαλείας το Παρίσι - στο εξωτερικό. Ένας από τους στόχους του Μεντέ Φρανς – και αυτό τον διαφοροποίησε ριζικά από τον πατέρα της Πέμπτης Γαλλικής Δημοκρατίας, τον στρατηγό Σαρλς Ντε Γκωλ, ήταν, σε αυτή την συγκυρία, να συνδέσει οργανικά τη Βρετανία με την διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Το ενοποιητικό εγχείρημα διατηρήθηκε καταρχάς ζωντανό με την επέκταση της ΕΚΑΧ μέχρι τον Δεκέμβριο του 1954 στα πεδία της ενέργειας και των μεταφορών, κίνηση, καθόλα λογική καθώς η παραγωγή άνθρακα και χάλυβα συνδεόταν άμεσα με άλλες μορφές παραγωγής ενέργειας και με τις ρυθμίσεις που ίσχυαν στις μεταφορές. Ο Ζαν Μονέ έδωσε όμως εξαρχής έμφαση στην ενοποίηση στον τομέα της ατομικής ενέργειας. Οι λόγοι ήταν πολλοί. Αφενός ήθελε να υποβοηθήσει τη Γαλλία να καλύψει το ενεργειακό της έλλειμμα, αφετέρου να της δώσει τη δυνατότητα να αναπτύξει δικά της πυρηνικά όπλα. Γάλλοι και Ευρωπαίοι ειδικοί επέμεναν ότι η δημιουργία μιας ευρωπαϊκής κοινότητας για την ατομική ενέργεια, ήταν απαραίτητη, αν ήθελε η Ευρώπη να συμμετάσχει ανταγωνιστικά στην Τρίτη βιομηχανική επανάσταση. Καθώς ο Ρόμπερτ Σουμάν είχε χάσει την εξουσία στο Παρίσι από το 1952 και ο Μεντέ Φρανς είχε στο μεταξύ αναλάβει τη θέση του προέδρου της αρχής ΕΚΑΧ, ο Μονέ¹¹⁷ ανέθεσε την σύνταξη ενός σχετικού σχεδίου συνθήκης στον Σπάακ. Από την έναρξη των διαπραγματεύσεων για τη σύσταση μιας Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ, EURATOM, European Atomic Energy Commission), οι Έξι της ΕΚΑΧ οδηγήθηκαν μέσα σε δύο περίπου χρόνια στην υπογραφή των Συνθηκών της Ρώμης (25 Μαρτίου 1957). Όχι μόνον η ΕΚΑΕ αλλά και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, που τόσο επίμονα προωθούσαν κυρίως οι Ολλανδοί από την εποχή της διαπραγμάτευσης για την ΕΑΚ, έθεσαν στη Ρώμη νέες βάσεις για την πορεία της ολοκλήρωσης.

Προϊόν πολλών συμβιβασμών, το οικοδόμημα της Ρώμης αποκατέστησε σημαντικές πτυχές της ενοποιητικής διαδικασίας που μετά την αποτυχία της ΕΑΚ φάνταζαν αμετάκλητα χαμένες. Η προσέγγιση ήταν βέβαια διαφορετική. Στη θέση της επιδίωξης της «συνολικής ολοκλήρωσης», ακόμη και οι χώρες Μπενελούξ τοποθέτησαν σε αυτές τις διαπραγματεύσεις απόψεις λιγότερο πολιτικοποιημένες και δεν επέμειναν τόσο πιεστικά στην άμεση εγκαθίδρυση τελωνειακής ένωσης. Από την

¹¹⁷ Ο Μονέ, συνέδεσε το σχέδιο για την ΕΟΚ με την πρόταση για την ΕΚΑΕ βλέποντας ότι μόνον έτσι θα κέρδιζε την υποστήριξη των Ολλανδών και των Γερμανών για τη δεύτερη.

άλλη πλευρά, οι Γάλλοι, επιδιώκοντας να ικανοποιήσουν πάση θυσία την επιθυμία για αυτόνομο πυρηνικό οπλοστάσιο και την ανάληψη πρώτου ρόλου στην κάλυψη των πυρηνικών αναγκών της Ευρώπης, δεν έφραξαν το δρόμο για την οικονομική ενοποίηση. Σε αυτό συνέβαλε και η επίγνωση ότι η εθνική τους οικονομία δε μπορούσε πλέον να εξυγιανθεί μέσα στα στενά εθνικά πλαίσια. Το άνοιγμα στην ευρύτερη ευρωπαϊκή αγορά κρινόταν απαραίτητο για ταχύτερα και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα.

Η Γερμανία έχοντας εξασφαλίσει την αμυντική προστασία του NATO, έπαιξε ενεργότερο και σημαντικότερο ρόλο στις διαπραγματεύσεις για την ΕΚΑΕ και την ΕΟΚ από ότι στην περίπτωση των ΕΑΚ/ΕΠΚ. Για την Βόννη, η ΕΟΚ προσέφερε ένα ανοικτό πεδίο για την προώθηση του κοινωνικού - οικονομικού μοντέλου που είχε υιοθετήσει με επιτυχία κατά την ανασυγκρότηση της. Οι θέσεις της Γερμανίας δοκιμάστηκαν βέβαια από το χάσμα που χώριζε παραδοσιακές αντιλήψεις από τις απόψεις του φιλελεύθερου Λούντβιχ Έρχαρτ, ο οποίος στήριζε ανεπιφύλακτα την παράλληλη σχεδόν προσπάθεια της Βρετανίας να συστήσει μία Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών την μετέπειτα ΕΖΕΣ των «Επτά». Από την πάλη αυτή προέκυψαν δύο σταθερές της πολιτικής της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Πρώτον, η Γερμανία συνέβαλε καίρια με τις επιλογές της στην δημιουργία του γαλλογερμανικού άξονα (που ενισχύθηκε στη συνέχεια από τον Αντενάουερ και τον Ντε Γκωλ με τη Συμφωνία των Ηλυσίων στις 22 Ιανουαρίου 1963) και αποτέλεσε κινητήριο μηχανισμό της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στις δεκαετίες που ακολούθησαν. Η εποικοδομητική πολιτική της Γερμανίας και στο θέμα της ΕΚΑΕ δημιούργησε μια πολύτιμη βάση εμπιστοσύνης. Δεύτερον, η διαπραγμάτευση της ΕΟΚ και της ΕΚΑΕ παρακίνησαν τη Βρετανία να διατυπώσει ανοικτά πλέον τις έντονα διαφορετικές αντιλήψεις της, για τη διαδικασία της ενοποίησης και να καταθέσει τις δικές της προτάσεις για την χαλαρή διασύνδεση του ευρωπαϊκού εμπορίου. Η διαφοροποίηση αυτή θα συνοψίσει την αντίθεση της προς την ιδέα της υπερεθνικότητας θεσμών και πολιτικών, αλλά θα αποβεί και μοιραία για τη συνέχεια. Πολλές από τις δυσκολίες που θα συναντήσουν λίγα χρόνια αργότερα οι βρετανικές κυβερνήσεις στην επίμονη προσπάθεια τους να ενταχθούν στην ΕΟΚ, κυρίως δε η παροιμιώδης γκωλική αντίσταση, προεγράφησαν σε αυτή την περίοδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, κατανοούμε πως οι λόγοι που ώθησαν στις προσπάθειες δημιουργίας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ήταν σημαντικοί και ισχυροί. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο τρόπος σύνδεσης και επικοινωνίας μεταξύ των δυτικοευρωπαϊκών κυβερνήσεων καθώς και ο Χάρτης της Ευρώπης άλλαξε ριζικά. Οι διεθνείς κυβερνητικοί οργανισμοί που δημιουργήθηκαν, άλλοι με παγκόσμιο και άλλοι με περιφερειακό χαρακτήρα, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο. Παράγοντες-κλειδιά για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αποτέλεσαν η αδυναμία των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών, η ανάγκη εύρεσης λύσης στο Γερμανικό πρόβλημα και η διεθνής πολιτική κατάσταση. Για την οργάνωση της συνεργασίας και της ολοκλήρωσης μεταξύ κρατών διατυπώθηκαν αρκετές προτάσεις και συνάφθηκαν πολλές συμφωνίες. Οι πιο φιλόδοξοι επεδίωξαν τη συνένωση του συνόλου της Δυτικής Ευρώπης σε μία ομοσπονδιακή Ένωση. Αν και τα κράτη ήρθαν πολύ πιο κοντά το ένα στο άλλο, εξαιτίας των περιστάσεων και των οικονομικών μεταβολών, δύσκολα θα μπορούσε κανείς να πει ότι υπήρξε μια κοινή συνεκτική δύναμη ολοκλήρωσης. Η ενοποίηση όμως προσέφερε ένα μέσο ισχυροποίησης απέναντι και στις δύο υπερδυνάμεις και την ελπίδα ώστε η Ευρώπη να αποτελέσει μια Τρίτη δύναμη.

Η Γαλλία και η Γερμανία δεν έτρεφαν αυταπάτες για το μέγεθος της συρρίκνωσης τους. Η ολοσχερής ήττα της Γαλλίας από τη Γερμανία την έκαναν να συνειδητοποιήσει τις αδυναμίες της και την ανικανότητα της να την αντιμετωπίσει σε νέα σύγκρουση. Από την άλλη πλευρά, η κατεστραμμένη και διαιρεμένη Γερμανία καταλάβαινε ότι δεν είχε την δυνατότητα να επιβληθεί ένοπλα στην Ευρώπη. Η Βρετανία αν και νικήτρια δύναμη εξήλθε από τον πόλεμο οικονομικά και πολιτικά εξουθενωμένη. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επέφερε την έκλειψη του εγωκεντρικού συστήματος και την περιθωριοποίηση των δυνάμεων που διαδραμάτιζαν τον πρωτεύοντα ρόλο στα ευρωπαϊκά δρώμενα για πάνω από τρεις αιώνες¹¹⁸. Η καταστροφή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου διατράνωνε την πεποίθηση ότι οι εθνικιστικές συγκρούσεις του παρελθόντος είχαν αποφέρει μόνο την αμοιβαία καταστροφή. Οι διαδοχικές ήττες κατέστησαν τις χώρες και τις κοινωνίες περισσότερο δεκτικές στην ιδέα μιας ριζικής νέας προσπάθειας και στην αναζήτηση

¹¹⁸ Τσακαλογιάννης Παύλος (2003), *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία: από τη Βασιλίη στο Τείχος του Βερολίνου (Τόμος Β΄)*, Αθήνα, Εστία, σελ. 353

της μεταξύ τους συνεργασίας, μακριά από τους ανταγωνισμούς του παρελθόντος που είχαν οδηγήσει σε αυτή την κατάσταση.¹¹⁹

Έχει συχνά τεθεί το ερώτημα, γιατί η Βρετανία δεν συμμεριζόταν στον ίδιο βαθμό το γαλλικό ενδιαφέρον για την ευρωπαϊκή ενότητα και γιατί μετά τον πόλεμο δεν ανέλαβε ηγετικό ρόλο στην ευρωπαϊκή ενοποίηση. Στην πραγματικότητα το 1945 ο υπουργός εξωτερικών Έρνεστ Μπέβιν ενδιαφέρθηκε για τη σύναψη οικονομικών δεσμών με τη Δυτική Ευρώπη και ενθάρρυνε την ευρωπαϊκή συνεργασία το 1948 κάνοντας έκκληση για συνεργασία με την Αμερική και την Βρετανική Κοινοπολιτεία για να ανταγωνισθούν την Σοβιετική Ένωση. Ωστόσο, υπήρχαν πολλοί παράγοντες που ενέτειναν την Βρετανική επιφυλακτικότητα αναφορικά με την ευρωπαϊκή συνεργασία. Η Βρετανία είχε σημαντικούς δεσμούς εκτός ευρωπαϊκού χώρου με τα κράτη της Κοινοπολιτείας. Περίπου το μισό εμπόριο της Βρετανίας γινόταν με την Κοινοπολιτεία και τη ζώνη της στερλίνας. Οι Βρετανοί αρνήθηκαν να συνενώσουν την Κοινοπολιτεία με τη Δυτική Ευρώπη, σε ένα ενιαίο εμπορικό συνασπισμό επειδή μια τέτοια κίνηση θα έβαζε τέλος στα αποκλειστικά πλεονεκτήματα που εξασφάλιζε η Βρετανία από το προνομιακό εμπόριο με τα κράτη αυτά. Ψυχολογικά η Βρετανία, έχοντας αποφύγει να κατακτηθεί από την Γερμανία κατά τον πόλεμο, ένιωθε ξεχωριστή από την Ευρώπη και ακόμη αποσκοπούσε να διατηρήσει την ανεξάρτητη θέση της ως μεγάλη δύναμη. Για την οπτική των Βρετανών η στενή συνεργασία επίσης έμοιαζε δύσκολη εξαιτίας και των προβλημάτων στην ήπειρο. Οι ευρωπαϊκές οικονομίες ήταν μάλλον ανταγωνιστικές παρά συμπληρωματικές και ήταν όλες χρεωμένες στην Αμερική. Ούτε συμμερίζονταν η Βρετανία την εμμονή της Γαλλίας με το Γερμανικό πρόβλημα. Εάν η Βρετανία έδειχνε κάποιο ενδιαφέρον για την ευρωπαϊκή συνεργασία, ήταν διότι τη θεωρούσε ως ένα τρόπο να αντισταθεί η Ευρώπη στη Σοβιετική πίεση και να ενισχύσει τη Βρετανική ανεξαρτησία και όχι ως ένα μέσο να ελεγχθεί η Γερμανία.

Η κλιμάκωση της έντασης στη Ευρώπη, με αποκορύφωμα τον αποκλεισμό του Βερολίνου από τη Σοβιετική Ένωση το 1948, ώθησε τους Αμερικανούς να εμπλακούν ενεργά στις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Η συμβολή των Αμερικανών στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, ήταν η πίεση που άσκησαν για να αποδεχτούν οι ευρωπαϊκές χώρες τη Δυτική Γερμανία στις νέες δομές. Δύο ήταν οι βασικοί λόγοι για τους οποίους οι αμερικανοί επέμεναν στην ενσωμάτωση των Γερμανών. Ο

¹¹⁹ Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*, σελ. 442

πρώτος η σημασία που απέδιδαν στην γερμανική οικονομία για την εδραίωση ενός στερεού διεθνούς οικονομικού συστήματος. Ο δεύτερος ήταν πολιτικο-αμυντικός, δηλαδή η εκτροπή στον ψυχρό πόλεμο και η διαίρεση της Ευρώπης σε ανατολή – δύση. Κατά ένα περίεργο τρόπο, ο καταλύτης των εξελίξεων τόσο για την ώθηση στην πλανητική πολιτική των ΗΠΑ, όσο και για το ότι ανάγκασε την Ευρώπη να κάνει το «άλμα προς τα εμπρός», ήταν όχι ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, αλλά ο πόλεμος στην Κορέα. Η διεύρυνση, αναδιοργάνωση και παγίωση του NATO (1950-1954), συνδυάστηκε με την αναπροσαρμογή του ευρωπαϊκού μοντέλου ασφαλείας και άμυνας στις νέες συνθήκες¹²⁰.

Η ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ήρθε να καλύψει το κενό που άφηνε πίσω της η καταστροφική αποτυχία του εθνικισμού. Κάλυπτε επίσης επείγουσες ανάγκες επιβίωσης σε μια Ευρώπη που κατανοούσε πλέον την έννοια του όρου αλληλεξάρτηση. Η φαινομενικά ομοιογενής μάζα των υποστηρικτών του ευρωπαϊκού οράματος, είχε βέβαια τόσα εσωτερικά ρήγματα, όσα διαφορετικά ήταν και τα κίνητρα των ατόμων και των ομάδων που ενώνονταν κάτω από την κοινή αναζήτηση ενός μεταπολεμικού πολιτικού ιδανικού. Το ζητούμενο για τους αρχιτέκτονες της ευρωπαϊκής ενοποίησης ήταν να μεταβάλουν τα δεδομένα, τις βαθιά ριζωμένες νοοτροπίες και προκαταλήψεις των Ευρωπαίων. Κύριο μέλημα ήταν να υποκατασταθεί ο φόβος και η απειλή από την εμπιστοσύνη και την αμοιβαία κατανόηση. Οι ανακατατάξεις συμμαχιών και οι αναπροσαρμογές αντιλήψεων, υπήρξαν κλασσικά φαινόμενα. Πουθενά αυτό δεν ήταν εμφανέστερο, όσο στον τομέα της ασφάλειας. Η ΕΚΑΧ με αφετηρία τη γαλλογερμανική σύμπραξη λειτούργησε ως η πρώτη ουσιαστική συνθήκη ειρήνης μεταξύ των Ευρωπαίων μετά τον πόλεμο. Η διαπραγμάτευση για την ΕΚΑΧ περιείχε πολλά από τα βασικά γνωρίσματα των αντιπαραθέσεων που σημάδεψαν τις επόμενες πρωτοβουλίες και οδήγησαν το σχέδιο ΕΑΚ/ΕΠΚ σε ναυάγιο. Το γεγονός αυτό αποτύπωσε την ρευστότητα που υπήρχε στην Ευρώπη, όχι μόνον ως προς το πως θα έπρεπε να προχωρήσει η ενοποίηση, αλλά και για το αν η ενοποίηση ήταν αυτή που θα οδηγούσε από την ειρήνευση και την ανασυγκρότηση στην ανάπτυξη. Οι μακρόσυρτες διαπραγματεύσεις 1951-1954 πέρα από τις αδυναμίες που ανέδειξαν, καλλιέργησαν και τον προβληματισμό για τους δρόμους που ανοίγονταν στην ιδέα της ενοποίησης. Η εμπειρία αυτή ήταν σημαντικό κέρδος για τους πρωτεργάτες των Συνθηκών της Ρώμης. Οι Συνθήκες της

¹²⁰ Μπότσιου, *Μεταξύ NATO και ΕΟΚ*, σελ. 104

Ρώμης εγκαινίασαν τη βαθμιαία οικοδόμηση της Ενωμένης Ευρώπης, αντλώντας από την πρακτική και τη θεωρία ενός ιδιότυπου πρωτογενούς μίγματος ομοσπονδιακότητας και νεολειτουργισμού. Η φιλοσοφία των πατέρων της ΕΟΚ ήταν ότι, αρχίζοντας με τη σταδιακή οικονομική ολοκλήρωση, η Ευρώπη θα προχωρούσε σε ολοένα στενότερη ενοποίηση ή και σε ένωση.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Πηγές

Ιστοσελίδες

Άρθρο του Σακκά Ιωάννη για την Κρίση στο Σουέζ:

<http://www.kathimerini.gr/763441/article/epikairothta/kosmos/h-krish-toy-soyez>

Άρθρο του Winston Churchill στην “The Saturday Evening Post” στις 15 Φεβρουαρίου 1930, για τις “Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης»:

https://drive.google.com/file/d/0B-c4rDWePh_pRV9pcnlhM2N0MVE/view

Ομιλία του Winston Churchill στο Πανεπιστήμιο Westminster College, Missouri 5 Μαρτίου 1946 για το «σιδηρούν παραπέτασμα»:

<http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>

Ομιλία του Winston Churchill στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης στις 19 Σεπτεμβρίου 1946:

<http://www.churchill-society-london.org.uk/astonish.html>

Ομιλία του Προέδρου Harry Truman στο Κογκρέσο στις 12 Μαρτίου 1947

<http://www.trumanlibrary.org/publicpaper/index.php?pid=2189&st=doctrine&st=>

Πληροφορίες για το άρθρο του Spitzer Neil “Dividing a City”, στο περιοδικό “The Wilson Quarterly”:

https://drive.google.com/file/d/0B-c4rDWePh_pRV9pcnlhM2N0MVE/view

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αρβανιτόπουλος Κ., Ήφαιστος Π. (2003). *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα.

Βαληνάκης, Γ., Μπότσιου Κ. (2008). *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Βερέμης Θ. (1999). *Ελλάδα – Ευρώπη: Από τον Πρώτο Πόλεμο ως τον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: Πλέθρον.

Γιαννουλόπουλος Ν. Γ. (1992). *Ο Μεταπολεμικός Κόσμος, Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία 1945-1963*. Αθήνα: Παπαζήση.

Ήφαιστος Π. (1994). *Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική: Από την Ιδεαλιστική αθωότητα, στο Πεπρωμένο του Έθνους*. Αθήνα: Οδυσσέας.

- Ήφαιστος Π. (1997). *Ευρωπαϊκή Άμυνα και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, Αθήνα: Οδυσσέας.
- Ήφαιστος Π. (2010). *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων Γαλλίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Ήφαιστος Π., Κολιόπουλος Κ., Χατζηβασιλείου Ε. (2012). *Η Έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: Στρατηγικά ή Ιδεολογικά Αίτια;* Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων Πάντειο Πανεπιστήμιο. Διαθέσιμο στο <http://www.idis.gr/coldwar/pdf/e-book.pdf>
- Θεοδωρόπουλος Β., Ιωακειμίδης Π., Κουλουμπής Θ., Ντάλης Σ. (1999). *Το ΝΑΤΟ και η Ευρωπαϊκή Άμυνα*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ.
- Ιωακειμίδης Π. Κ. (1998). *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελληνικό κράτος: Οι επιπτώσεις από τη συμμετοχή στην ενοποιητική διαδικασία*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Κολιόπουλος Κ. (2008). *Η Στρατηγική Σκέψη*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Μπότσιου Κ. (2002). *Μεταξύ ΝΑΤΟ και ΕΟΚ: Η Ευρώπη σε αναζήτηση μιας Αμυντικής και Πολιτικής Ένωσης 1949-1957*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Παπασωτηρίου Χ. (2003). *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Παρίσης Ι. (2001). *Η Αμυντική Αυτονομία της Ενωμένης Ευρώπης Προοπτικές και Προβληματισμοί*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παρίσης Ι. (2010). *Η Ευρώπη της Άμυνας*. Αθήνα: Έκφραση Πολιτισμού.
- Τσακαλογιάννης Π. (2000). *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία: από τη Βασίλη στο Τείχος του Βερολίνου (Τόμος Β')*. Αθήνα: Εστία.
- Χατζηβασιλείου Ε. (2015). *Εισαγωγή στην ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*. Αθήνα: Πατάκης.
- Χριστοδουλίδης Α. Θ. (2010). *Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης

Ξενόγλωσση μεταφρασμένη στα Ελληνικά

- Calvocoressi P. (2010). *Η Διεθνής Πολιτική μετά το 1945*. Αθήνα: Τουρίκης.
- De Gaulle Charles (1970). *Απομνημονεύματα Ελπίδος Τόμος Α'*. Αθήνα: Οργανισμός Μορφωτική Εστία.
- James H. (2009). *Η πτώση και η άνοδος της ευρωπαϊκής οικονομίας τον 20^ο αιώνα*. Στο Blanning T. C. W. (επιμ. Μ. Μπλέτας), *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης*. Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

Judt T. (2012). *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο* (Μετ. Ν. Σταματάκης). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Ξενόγλωσση

Deniau J. F. (1977). *L' Europe interdite*. Paris: Seuil.

Spanier J. (1962). *American Foreign Policy Since World War II*. New York: Praeger
A. Frederick.

Truman Harry S. (1955). *Memoirs, Vol. 2: Years of Trial and Hope*. New York:
Doubleday. Διαθέσιμο στο:

<http://archive.org/stream/memoirsbyharryst012833mbp#page/n7/mode/2up>

Gadis J. L. (x.x.) Grand Strategies in the Cold War. Στο *The Cambridge History of the Cold War Vol. : Crisis and Détente*. Διαθέσιμο στο:

<http://documente.unibw.de/pub/bscw.cgi/d9867357/5%20Gaddis%20Grand%20Strategy.pdf>

Sanford F. W. Jr (χ.χ.) *The Marshall Plan: Origins and Implementation* (United States Department of State Bureau of Public Affairs Washington D.C.

Διαθέσιμο στο http://marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/05/The_Marshall_Plan_Origins_and_Implementation_000.pdf